

C.6-2 Elementen van harmologie

Situering

6. *Cursussen van 1990 tot 1993*

6.1. Elem. van denk- en methodeleer, 1990-1991, (EDM1-EDM71, 97p.)

6.2. Elementen van harmologie 1990-1991, (EH72-EH201, 157p.)

6.3. Elementen van logica, 1990-1991 (EL202-EL321, 351p.)

6.4. Elementen van methodeleer, 1990-1991 (EM322-EM363, 334p.)

6.5. Elementen van platonisme, 1991-1992 (EP1-EP117, 147p.)

6.6. Elementen van platonische psychologie, 91-92, (EP1-EPS114, 150 p.)

6.7. Elementen van retoriek, 1991-1992 (ER1-ER300, 356p.)

6.8. Soloviev Kosmologie, 1991-1992 (SK1-SK65, 78p.)

6.9. Apocalyptische theologie, 1992-1993 (AT1-AT71, 79p.)

6.10. De genezing van een blindgeborene, 1992-1993 (GB1-GB85, 104p.)

6.11. Elementen van denkleer, 1992-1993 (logica) (ED1-ED79, 91p.)

6.12. Elementen van retoriek, 1992-1993 (R1-R61, 70p.)

6.13. Elementen van cultuurfilosofie, 1992-1993 (CF1-CF84, 92p.)

Opmerking: Deze cursus werd van een grotere spatiëring voorzien dan de tekst van de oorspronkelijke cursus. Verwijzingen in de oudere versie van deze tekst stemmen dus niet overeen met de huidige paginering van 'word'. Daarom wordt de oorspronkelijke paginering telkens weergegeven met de letters 'HAR'. Ze staan voor 'Elementen van HARMologie', en worden gevolgd van het oude paginanummer.

Inleiding:

Deze cursus gaat over de werkelijkheid, over het ter sprake brengen van al wat, hoe dan ook, bestaat. Het Oudgriekse 'to ontos' betekent 'zijn', 'bestaan'. Heel wat inzichten hierover erfden we van de Oudgriekse cultuur. Vandaar spreken we van 'ontologie' of zijnsleer. Het bestaan van het 'zijnde' is ook de vooropstelling van deze cursus. Toch blijft de werkelijkheid voor ons, mensen bijzonder ingewikkeld. We kunnen niet anders dan ons beperken tot steekproeven. Dit doen we via veralgemenen en veralgemenen. Bij het veralgemenen - de verzameling van het bestaan trachten te vermoeden- en veralgemenen - ons een kijk op het geheel te vormen - kunnen we ons enigszins een idee van de werkelijkheid vormen. We komen tot basisbegrippen en basisoordelen. We ordenen werkelijkheid, en dit zowel rondom ons als in onszelf. Dat leidt ons tot een harmologie, een ordeningsleer, en tot logica. Hierbij komen we tot begrippen, die we gebruiken bij het verwoorden van oordelen, Die oordelen trachten we dan zinvol en logisch met elkaar in verband te brengen tot geldige oordelen.

Ziehier de vier grote delen van deze cursus :

6-1: *Elementen van denk- en methodeleer (steekproef 1 tot 10, p. EDM1 tot EDM 71)),*

6-2: *harmologie (steekproef 11 tot 25, p. HAR72 tot HAR201),*

6-3: *Logica (steekproef 26 tot 41, p. LOG202 tot LOG321) en*

6-4: *toegepaste logica of methodeleer (steekproef 41 tot 46, p. MET322 tot 363).*

De paginanummers in de vier onderdelen volgen elkaar gewoon op.

C.6-2 Elementen van harmologie

Inhoud: *Klik het onderdeel aan dat je wenst te lezen.*

11.-- Harmologie (ordeleer/ ordeningsleer) (72/76)	2
12.-- Harmologie: betrekkingenleer. (77/79)	8
13.-- Harmologie: betrekkingen, logistisch gesproken. (80/89).....	11
14.-- Harmologie: structuur/ verzameling - stelsel. (90/97)	23
15.-- Harmologie : teken(symbool) en model. (98/105)	33
16.-- Harmologie: gelijkenis en samenhang in de psyché. (106/111)	42
17.-- Harmologie: tegenstellingsleer. (112/123).	49
18.-- Harmologie: tweedelingsleer (complementering). (125/139)	65
19.-- Harmologie: metende vergelijking. (140/143)	83
20.-- Harmologie: differentiaalleer. (144/153)	87
21.-- Harmologie: kwantiteit en kwaliteit (154/163)	99
22.-- Harmologie: 'chaologie' (wanordeleer). (164/175).....	111
23.-- Harmologie: crisisleer. (176/184)	126
24.--Harmologie, vergelijkende (comparatieve) methode. (185/194).....	136
25.-- Harmologie: assimilisme tot differentialisme (195/201)	148

EDM72

11.-- Harmologie (ordeleer/ ordeningsleer) (72/76)

Zoals gezegd: wij 'stichten' ('funderen'), d.i. leggen de grondslagen, van de denk- en methodeleer.

1. De eerste vooropstelling...

is de zijnsleer (metafysiek, ontologie, -- niet zonder reden, door Aristoteles, geheten 'eerste filosofie' (EDM 10)). Wij hebben er het wezenlijke van gegeven, nl. de basisbegrippen en de basisoordelen, die ook de logica en de methodeleer

bezigen. Met 'zijn', d.i. werkelijkheid ('niet-niets'), schieten wij wortel in het toetsbare, d.i. al wat aantrefbaar is en, meteen, bevonden kan worden. Cf. *EDM 10*. Logica en methodologie hangen, immers, niet in het ijle en louter informele.

2. De tweede vooropstelling...

is de ene of andere ordetheorie. -- De term 'harmologie' is verwant met het Antiek-Griekse 'harmonia', letterlijk ineenvoeging, ineenpassing. Wij hebben er 'harmonie', d.i. de mooie en verheven vorm van ineenpassen, van gemaakt. Niet verwonderlijk: de Paleopythagoreeërs - *EDM 03* - (-550/-300) voelden, in hun muzische instelling, de wereld en het leven aan als 'kosmos', al wat versiert, sieraad, -- schoonheid.

Sindsdien is 'harmonie' in de betekenis van "ineenvoeging die schoonheid sticht", een vast bestanddeel van vele Griekse filosofieën geworden en fungeerde zij als ideaal bij het beeldhouwen, schilderen of gebouwen oprichten. De Griekse plastische kunsten getuigen van een (on)bewuste ordeningsleer.

Opm.-- Let op: wat de zgn. 'Moderne' wiskunde 'orde(relatie)' heet, is slechts één aspect van het Antiek-Griekse begrip, orde(ning): nl. de verhoudingen tussen de elementen binnen een verzameling (= / gelijkwaardigheidsbetrekking). Denk aan de verhouding tussen "juist één / sommige / alle".

De identitiviteit van het wijsgerige ordenen.

Heet 'identitief' al wat zich interesseert voor ofwel totale identiteit (reflexieve of lusvormige betrekking van iets met zichzelf) ofwel gedeeltelijke identiteit (analogie, deelidentiteit) ofwel de loochening van beide. Cf. *EDM 25*, 66. Wij kunnen dit in de vorm van een waaier (gamma, differentiaal uitdrukken: totaalidentisch - deelidentisch (analoog) - totaal verschillend (= totaal niet-identisch).

Wat b.v. in het "logisch vierkant" tot uiting komt: alle - sommige wel - sommige niet - alle niet (geen).

HAR73

Het is overduidelijk dat de comparatieve of vergelijkende (= confronterende) methode - *EDM 67* - hier aan het werk is: hoe zou men anders gelijkenissen en samenhangen (= verbanden) zien? Let wel: verwar niet 'vergelijken' met

‘gelijk stellen’. In meer dan één geval gebruikt men de term ‘vergelijken’ in de assimilerende zin, nl. gelijk stellen. Hier is hij gebruikt in de zin van:

- (i) meer dan één gegeven (‘zijn(de))
- (ii) onderling ‘confronteren’ om te zien welke verbanden aantrefbaar en bevindbaar zijn.

Betrekking.

Sommige logici en logistici beweren dat de klassieke logica geen oog heeft voor betrekkingen. Wat voorgaat, moet de lezer(es) allang genezen hebben van die fundamentele vergissing. Herneem eens, onder dat gezichtspunt, *EDM 20/27 (tropologie)*, vooral *EDM 26 (‘zijn(de) als niet veel- of éénzinnig, maar identiteitief)*.

Voortdurend hebben wij, in voorgaande ontologie, gegevens op elkander betrokken, d.i. vergeleken, met elkander geconfronteerd met het oog op verbanden, d.i. betrekkingen. -- Dit weze eens en voorgoed gezegd.

Opm.-- Dat de klassieke Grieken een fijn oog voor betrekkingen hadden, blijkt b.v. uit *EDM 36* en volgende (de categorieën, waaronder de betrekking uitdrukkelijk vermeld wordt; de systeemieën, die voortdurend een rol spelen (*EDM 37*)).

Besluit.

De ontologisch onderbouwde harmologie is, in feite, een betrekkingkunde.

Bibl. st. :

-- Descamps, *La science de l'ordre (Essai d'harmologie)*, in: *Revue Néoscholastique*, 1898, 30ss.;

-- Franz Schmidt, *Ordnungslehre*, München/ Basel, 1956.

Schmidt, o.c., 11., zegt: “De gehele metafysiek (ontologie) van het Westen - vanaf Platon van Athene (-427/-347) tot Friedrich Nietzsche (1844/1900) - kan gezien worden als orde- of ordeningswetenschap.

Gevolg: ieder metafysisch systeem komt dan ook voor als één der vele manieren, waarop men zich orde(ning) kan indenken.

Wat slechts bevestigt wat al, in de XIII-de eeuw, toppunt van Kerkelijk of Scholastisch denken, S.Thomas van Aquino (1225/1274) zegt: “Sapiëntis est ordinare” (Het is de wijsgeer eigen te ordenen).

Wat maar herhaalt wat *St.-Augustinus* (354/430; topfiguur van de Patristiek) zegt met zijn verhandeling *De Ordine*, Over de orde.

HAR74

Niet enkel de ontologie, basis van de denk- en methodeleer, -- ook de logica en de methodologie zijn ordenen.

Josiah Royce (1855/1916; idealistische denker), in zijn *Principles of Logic*, New York, 1912-1 (1960), 9, zegt dat logica een normatieve - voorschriften uitwerkende - vakwetenschap is. Hij stelt alles in het werk om aan te tonen dat de traditionele, 'formele' (= de wezensvorm betreffende) logica slechts een onderdeel van 'the science of order' (orde(nings)wetenschap) is.

Opm.-- Onze psyche (ziele-leven) en het ordenen.

Mensen die met gestoorden - psychisch gestoorden, in welke vorm ook - en/ of met bezetenen omgaan, stellen snel vast dat uitgerekend de ordenende geest (versta: verstand (intuïtief) en rede (discursief), gemoed (waardevoelen), wil (waardekiezen)) bij zo'n wezens in parafrosunè, er nevens denken, vervalt, -- wat wij, volgens Platon, vooral gedurende de nachtdroom en, bij dag, in de misdaad, doen. Cf. *EDM 61*. -- Gaan wij, even, op een paar artikels terzake in.

1.-- *R. Declerck, Dr Olga Quadens, Zo moet je kunnen werken*, in: *Eos* (Techn. voor de mens), 12(1984: nov., 119.

Het menselijk bewustzijn en het slapen - vooral dan sommige, erg op waaktoestanden gelijkende fasen (remslaap) - vertonen samenhang. Noteer: rem = Rapid Eyes Movement.

Daarbij gebeurt het volgende: uit 'noise' (geruis, d.i. storende wanorde) schept ons hersensysteem - instrument van onze geest - , als een zelf-ordenend stelsel, orde. In de wanorde van onze waarnemingen, nl., schept ons brein orde. Het toont daarmee, fenomenaal (*EDM 17*), dat bij die orde stichtende activiteit een vooropstelling aan het werk is (rationeel; *EDM 18*), nl. de geest als een zichzelf en wat het opvangt, organiserend systeem.

Merkwaardige vaststelling: Ulf Merbold, een proefpersoon, vertoonde, tijdens de eerste twee maanden van zijn verblijf in de ruimte, "bij een toestand van zero-zwaarte-kracht", een sterke toename van rem- activiteiten. Aldus O. Quadens in het vraaggesprek, a.c., 119.

Zegt Dr Quadens, die vaak met astronauten, in de voorbereidingsfase, samenwerkte: “Biochemici (*opm.*: scheikundigen die levensverschijnselen bestuderen) zien de werking van de hersenen te veel als een biochemisch geheel. -- Wij zien de hersenen, weliswaar, als een biochemische structuur, waarbinnen informatie circuleert. Maar er is veel meer: de waarnemingen, die de mens overdag opdoet, worden tijdens de remslaap in dit geraamte (*opm.*: denkkader) gerangschikt en geordend. (Ibid.).

HAR75

2.-- *Liesbet Van Doorne, Schizofrenie kan in vele gevallen genezen worden,* in: *De Nieuwe Gids* (Gent), 07.12.1984.

Hier bevinden wij ons in volle psychiatrie (verzorging van ziels- en geesteszieken). -- Het gaat over een studiedag, in Kortenberg, van binnen- en buitenlandse deskundigen. Vaststellingen:

i. Schizofrenie - term die gespleten persoonlijkheid aan duidt - is b.v. het feit dat iemand zich inbeeldt dat hij/ zij Napoleon is; de schizofreen/ schizofrene is zichzelf en tegelijk, op doorkruisende wijze, iemand anders; zowel in diagnose als behandeling zijn nog te veel onbekende factoren ('elementen'; *EDM 01*) aan het werk;

ii. Schizofrenie wordt, door de deskundigen, gedefinieerd als “de ziekte waarbij men zich van de werkelijkheid afzondert”. - Vergelijk met wat wij, in Platonische geest, ‘para.frosunè’, waandenken (“*er nevens denken*”; *EDM 60*: de onwerkelijke mens), geheten hebben.

Terloops: in traditioneel-psychiatrische termen is ‘psychose’ (zielsziekte) onderscheidbaar en van ‘psychopathie’ (één kenmerk stoort, gewoonlijk, het gedrag) én van ‘neurose’ (zenuwziekte).

Schrijft Van Doorne: “(Schizofrenie) is een psychose die ontstaat doordat men in de wanorde van zijn leven orde wil scheppen. Men kan niet meer meedraaien met “de orde van het leven” waarin men zit, en men past zich een eigen orde aan.

Wellicht verklaart dit het feit dat schizofrenie, veelal, bij jongeren vanaf zestien jaar voorkomt: dan juist worden heel wat eisen aan de persoon gesteld. Men moet een loopbaan aanduiden, relaties opbouwen. De relatie met het

vertrouwde gezin gaat veranderen. Dit alles geeft aanleiding tot verwarring en spanningen.

De ziekte veruitwendigt zich (...) doordat de jongere zich gaat isoleren en, b.v., op school helemaal niet meer meekan. Of wie reeds aan het werk is, kan daar niet meer inspelen op de eisen die gesteld worden.

In de poging om orde te scheppen in het eigen leven - dat dus niet meer aansluit bij de orde van het leven er rond - wordt het denken gestoord en komt men in een psychose terecht.

Uitingen van schizofrenie zijn waanvoorstellingen ("Ik word bestraald als de radio speelt"), hallucinaties ("Men hoort stemmen") en stress (*opm.*: overbelasting (sgevoel)).

HAR76

Men verliet het contact met de omgeving. Het gevoelsleven geraakt afgestompt. Er is initiatiefverlies. Men trekt zich terug in een eigen 'binnenwereld'. Daarvan zijn mutisme (niet spreken) en een afwijkende lichaamsmotoriek - ofwel een totaal ontbreken van beweging ofwel een overdreven en veelvuldig herhalen van een bepaalde beweging - het gevolg.

Opm. -- (1) Wie met bezetenen omgaat, ontdekt juist dezelfde fenomenen. Dit verklaart, misschien, waarom de deskundigen zeggen dat er "te veel onbekende factoren" aan het werk zijn. En dit verwijst ons naar EDM 18 (trans-empirisch/ trans-rationeel aspect, nl. de ene of andere persoon of groep personen, in het onzichtbare, doorkruist het denken).

(2) In existentiële termen: de schizofreen/ schizofrene is geworpen, gesitueerd, tegen wil en dank, in een feitelijke orde, die hem 'niets' (EDM 50: *het louter negatieve en vooral het frustrerende privatieve 'niets'*; EDM 57 (*weerstand*)) zegt; wel integendeel; hij/ zij ontwerpt dan zo goed en zo kwaad als het gaat, een eigen orde, situeert zich op zijn manier. Cf. EDM 37 (*situs/ habitus*).

Dit is des te meer waar daar wij ons sinds + 1855 in de Postmoderne veelheid, ja, soms contradictorische veelheid ('pluralisme') van de multicultuur (culturenveelheid; EDM 41) en haar vele verwarringen bevinden.

Besluit. -- Uit wat voorgaat, blijkt overduidelijk dat een ordetheorie of harmologie meer is dan een louter ‘intellectuele’ bezigheid, goed voor specialisten in logica of methodeleer.

Wanneer wij nu zo’n ordeleer ontwerpen, gesteund op Primitieve, Antieke, Middeleeuwse (Scholastische), Moderne of Postmoderne gegevens, dan behoren wij te weten dat wij, behalve wetenschappelijkheid (*EDM 15*: Peirce’s ‘scientific method’, die op “what is real” (alwat werkelijk is) afstemt), ook psychische gezondheid bewerken.

Men weet dat de Paleopythagoreeërs, misschien meer en met meer klem dan de andere Antieke Grieken, op orde/ ordening gesteld waren. Hun zin voor de getal- en ruimtewiskundige kant van de werkelijkheid - zij stichtten rekenkunde en meetkunde - ging gepaard met een filosofische zorg voor de gezondheid, -- sofrosunè, ziels-gezondheid (*EDM 06*). Hebben zij de samenhang tussen helder denken en psychische gezondheid al zo duidelijk voor de ogen gehad? In alle geval: wij weten wat met een ordeleer op het spel staat.

HAR77

12.-- Harmologie: betrekkingssleer. (77/79)

Beginnen wij, maar onmiddellijk met een voorbeeldje.

Ch., S Peirce (*EDM 12*), één der grote stichters van de logistiek der betrekkingen, ontwierp, in inbeelding, een “gesloten stelsel”, waarvan ieder lid hetzij een leerkracht hetzij een leerling is. Echter zo dat niemand beide tegelijkertijd kan zijn.

De betrekking “leerkracht/ leerkracht” bestempelde hij als ‘collega’. De relatie “leerling/ leerling” heette hij ‘medeleerling’. -- De betrekking “leerkracht/ leerling” werd ‘leerling’ genoemd. En de betrekking “leerling/ leerkracht” heette ‘leerkracht’. Dit laatste komt ‘uitgevonden’ over, maar nemen wij het maar aan als “termini technici” (technische termen).

Om de stap naar de logistiek, die de gemathematiseerde (= wiskundige) logica is, te vergemakkelijken, voerde Peirce i.p.v. de termen ‘leerkracht’ en ‘leerling’ enz., letters - verkortingssymbolen - in. Om daarmee logisch te kunnen rekenen. Om m.a.w. een ‘calculus’ te kunnen doorvoeren.

G. Jacoby, *Die Ansprüche der Logistiker*, 53/55, stelt voorop dat het fenomeen (*EDM 17*;// 55, 58, 60, 71, 74) “wiskundige logica” - rationeel

gesproken (*EDM 18*) als vooropstelling - willens nillens - heeft de identiviteit (*EDM 25*), het kernstuk van de traditionele ontologie.

Opm. -- Voor wie al te weinig bekend is met logistiek, het volgende nog.

Erwin Schroder (1841/1902; zijn *Algebra der Logik* (1890/1895) is een stichtend werk) en, nog duidelijker, Ch.S. Peirce zijn de stichters.

Noteren wij terloops enkele mogelijke symbolen. -- De enen noteren voor "betrekking tussen a en b" 'aRb' ('R' = relatie); anderen schrijven 'r ab' (lees "de betrekking 'r' tussen 'a' en 'b'); nog anderen drukken hetzelfde uit in 'B(a,b)' (lees: "de betrekking 'B' tussen 'a' en 'b').

Om te veralgemenen neemt men dan termen als 'x', 'y', 'z', enz., zo dat men zeggen kan "Voor alle gevallen (exemplaren) van 'x' geldt dat ...". Staan wij nu stil bij enkele types van betrekkingen.

1.-- De reflexieve (lusvormige) betrekking.

De logistici drukken zich als volgt uit: "de betrekking van iets - b.v. 'a' - tot zichzelf".

In de ontologie zegt men juist hetzelfde maar anders "iets valt (totaal) met zichzelf samen". De term 'betrekking' - vergeleken met het dagdagelijks taalgebruik - is in de logistische taal metaforisch (*EDM 20*) aangewend, in die zin dat een betrekking in de omgangstaal meer dan één term vooronderstelt, terwijl de totale identiteit van iets met zichzelf, natuurlijk, maar één term vertegenwoordigt. De lusvorm is het zinnebeeld ervan. In technische taal 'reflexiviteit'.

HAR78

Opm. -- Iets daarvan treft men aan in de wederkerige werkwoorden: "Ik bekijk mijzelf", "Ik zie mijzelf daar al staan", enz..

2.-- De niet reflexieve (niet-wederkerige) betrekkingen.

Wij nemen enkele steekproeven.

a.-- De wederzijdse (symmetrische) betrekking.

Men verwarre niet 'wederkerig' met 'wederzijds' (zoals in de antwoorden op nieuwjaarswensen). De betrekking van beide kanten wordt door de andere kant beantwoord.

Voorbeeld. -- ‘Wederzijds huwelijksbedrog’ - een bekende term; -- ‘met wederzijds goedvinden’. -- Nog: “van weerskanten uitgaande”; “woord en wederwoord” (zoals in een slaande ruzie);-- in de natuurwetenschap “werk en weerwerk” (= actie en reactie), indien van beide kanten.

Opm. -- Men denke niet dat dit louter levens- en wereldvreemde theorie blijft. -- Men kent termen als “Marriage Encounter”. In een zekere filosofie, ver van de wereld der natuurwetenschappen, zoals b.v. in de werken van *Fred. J. Buytendijk* (1887/1974; Hollands fysioloog en psycholoog; o.m. bekend om zijn mooi werk ‘De vrouw’), staat één begrip centraal, nl. de ontmoeting, d.i. de wederzijdse, zich mettertijd op dieper vlak zich afspelende kennismaking, van meer dan één mensen. Wanneer, in een ‘ontmoetingsgroep’, een gebaar, een woord, geen antwoord krijgt, is van echte ontmoeting geen sprake. - Net zo in een huwelijksrelatie. Een onbeantwoorde liefde mist juist de ‘symmetrie’. Het ‘elkander’ is er niet (*EDM 50: nihil privativum*; “Het is met echte liefde niets”).

b.-- De overgankelijke (transitieve) betrekking.

Tussen twee of meer termen der betrekking situeert zich minstens één tussenterm. -- In de wiskunde: de betrekking van a over b heen tot c.

In het dagdagelijkse leven: “De vrienden van mijn vrienden zijn ook mijn, vrienden”. Subtieler voorbeeldje: “Zij trouwde met hem om reden van zijn bezit” (zij - via hem - bezit).

c. -- De duidelijkheids-betrekking.

De wezenskern hier is ‘toevoeging’ (= een-eenduidige betrekking). -- Zo b.v. “Mijn vriendin en ik”. Aan beide zijden der betrekking bevindt zich juist één term. -- in dit geval: ik en mijn vriendin. -- De één-éénduidige betrekking wordt veelduidig op twee wijzen: ‘één-veelduidig’ en ‘veel-eenduidig’.

HAR79

Juist één leerkracht, enerzijds, een veelheid van leerlingen, anderzijds. -- Vele Nazi’s, enerzijds, één Fuhrer (Leider), anderzijds.

Opm.-- Men kan stilstaan bij het aantal der betrokken termen: dyadisch (tweeledig) is een betrekking, indien zij twee termen omvat; triadisch (drieledig), indien het er drie zijn. Men zegt: ‘n-adisch: indien het gaat over ‘n’ termen.

B.v.: “Ik geef u dit boekje” (ik/ u/ boekje).

Een toepassing.

De duidelijkheids-betrekkingen spelen een fundamentele rol in het interpreteren ('duiden') of zingeven. -- Men denke aan het feit dat koning Boudewijn, uit conservatief-katholieke overwegingen, de wet, door het parlement gestemd, in zake vruchtafdrijving niet wou ondertekenen.

Dagen, wekenlang duiden de Belgen (om van de buitenlanders niet te spreken) éénzelfde feit in meer dan één zin. Wat op een "één-veelduidige betrekking" wijst.

Sociometrie.

Jakob Levi Moreno (1889/1974) is de stichter van het - aan artsen voorbehouden - psychodrama. Daarin laten de actanten de psychologische (en, misschien, lichamelijke) kwalen (waaronder conflicten) in de groep doorkomen. Dit, dankzij een toneelspel b.v..

Normaal wordt dit een - wat de Antieke Grieken heetten - 'katharsis', purificatio, reinigingsproces, uitzuiveringsproces. Ook: 'groeiproces'.

In zo 'n groep let men op de eerste plaats op de betrekkingen. Op de reflexieve (wat de deelnemenden over zichzelf denken), -- op de wederzijdse (actie en reactie, waarop weer een actie), -- op de overgankelijke ("Wilt gij mij eens bij haar inleiden?"). Het wordt een communicatie- en interactieanalyse. - De wetenschappelijke benadering van zo'n samenleving-in-het-klein heet 'sociometrie'.

Algemeen besluit.

De theorie is 'dor'. Maar het leven is 'sappig'. -- Wanneer wij levend in betrekkingen - indien zij duurzaam zijn, groeien betrekkingen uit tot 'verhoudingen' - geraken, dan kan dit rationeel doorgelicht worden in de betrekkingssleer. Het ondoorzichtige leven 'anankè' geheten door Platon - wordt erdoor doorzichtiger.

HAR80

13.- Harmologie: betrekkingen, logistisch gesproken. (80/89).

Zoals reeds gezegd: 'logistiek' is gemathematiseerde logica. -- Voordat wij met de eigenlijk wijsgerige harmologie verder gaan, staan wij, heel even, stil bij de verbindingen - connectiva, 'functoren', 'modificatoren', -- voegtekens -, die even zovele betrekkingen zijn, zoals zij, in de recente logistiek (de logistiek komt pas eigenlijk van de grond in het midden der XIX-de eeuw), gebruikelijk

geworden zijn. Niet dat de exacte kennis ervan broodnodig is om juist te denken. Maar zij zijn een uiterst welgekomen precisering van oeroude intuïties.

1.-- De behelzing (implicatie).

Op de keper beschouwd is het feit dat “iets, iets behelst”, een kwestie van gehele (totale) of gedeeltelijke identiteit.

Zo b.v.: “Iets behelst (‘impliceert’) totaal zichzelf” (= totaalidentische behelzing). -- “Iets behelst gedeeltelijk (wel, gedeeltelijk niet; EDM 68: *restrictieve betrekking*) iets anders” (= deelidentische behelzing). -- “Iets behelst (volstrekt) niet iets anders” (= ontkende behelzing).

Herlees nu EDM 68 omtrent de ‘kwaliteit’ (inhoud) van een oordeel: de behelzing, in haar drie grondtypes, is de geheime vooropstelling.

De identitieve grondslag is hiermee overduidelijk. Want ofwel wordt totale of partiële identiteit uitgesproken ofwel wordt zij geloochend (het negaat). Zij is steevast de inzet.

Terloops: waarom een Aristoteles de ontologie de ‘eerste’ filosofie heet, blijkbaar nu nog sterker dan ooit. Zij is immers de leer omtrent de ‘archai’, principia, vooropstellingen, - van alomvattende aard, d.i. steeds, hoe dan ook, aan het werk.

“Eigen aan, inherent aan”,

Bekijken wij de behelzing in omgekeerde richting.

(1) “Iets behelst (totaal, gedeeltelijk of (totaal) niet) iets”.

(2) “Het is eigen aan (inherent aan) het tweede iets het eerste iets (totaal, partieel of (totaal) niet) te zijn”.

Nemen wij een concreet (*categoriaal*; EDM 36) voorbeeld.

“Indien het regent, behelst dit o.m. (= gedeeltelijk) dat de beregende dingen nat worden”. -- “Het is aan (beregende) dingen, indien het regent, - gedeeltelijk - eigen (inherent) dat zij nat worden”. Men zegt juist hetzelfde, maar het gezegde (model) van het eerste oordeel wordt het onderwerp (origineel) van het eerste.

Besluit. -- “Eigen (inherent) aan”, is eigenlijk behelzing.

HAR81

Semiotisch.

Sedert Ch. S. Peirce (*EDM 12*) en o.m. Ch. Morris (1901/1971; *Foundation of the Theory of Signs* (1938)) betitelt men de theorie omtrent het teken ('tekenleer') met de term 'semiotiek' (waar anderen, in het voetspoor van Ferd. de Saussure (1857/1913) de term 'semiologie' gebruiken).

Lang voor de tekenleer werd in de praxis het teken aangewend - zo b.v. in de wiskunde -. Zodra de logica een 'calculus' (rekening, rekenen) werd, ging zij dezelfde weg op: zij voerde (verkortings)tekens in. -- om ermee te kunnen rekenen.

Toepassing.

(a) De implicator '.

(bij Peano's pasigrafie) of, vooral, '--->' - Een gevolgtrekking (consequentie, 'inferentie', implicatie, behelzing) wordt dan als volgt 'getekend': " p). q " of " $p -> q$ ". Wat een implicaat is. In het tekenstelsel van J. Lukasiewicz (1878/1956; Pools denker en logicus) schrijft men 'Cpq' (in omgangstaal: "indien p , dan q "). Wat betekent dat p q impliceert (behelst). Of dat q eigen (inherent) is aan p .

(b) De bi-implicator

(*EDM harm 78* (wederz. betr. of symmetrie) " $p <==> q$ " of nog " $p \equiv q$ " (in Peano 's pasigrafie: " p).(q " drukt - wat men heet 'equivalentie' (gelijkwaardigheid, evenwaardigheid) uit. -- In omgangstaal: "indien p , dan q en omgekeerd" (q is eigen aan p en omgekeerd, of "indien en alleen indien p , dan q ").

Appl. model.

J. Royce, *Principles of Logic*, New York, 1961, combineert (paart) de termen 'zingen' en 'dansen' tot "Zingen en dansen, behelst dansen" (*opm.*: het is hier louter 'combinatorisch' bedoeld). Anders gezegd: "Zingen en dansen behelst onder meer dansen". Als wij de tekens 'x' en 'y' invoeren, dan wordt het: " xy (het logistisch product) $-> y$ " (in Peano's taal: " xy). y ").

In omgangstaal: " xy behelst (o.m.) y ". Of: "(O.m.) y is eigen aan xy ". Of: "Indien xy , dan (o.m.) y ".,

2.a.-- De reflexieve betrekking.

In hun tekensysteem verwaarlozen de logistici gewoonlijk de totale identiteit in dit kader, maar meer ontologisch is zij hier op haar plaats.

Nemen wij Royce's voorbeeld, waarin de termen 'zingen' en 'dansen' gecombineerd worden. "Zingen als zingen", "dansen als dansen". Abstracter:

“x als x”, “y als y”. Die ‘als’ betekent dat men het heeft over de (totale) identiteit van b.v. zingen, dansen, -- x, y, enz ..

Om vooruit te lopen: “behelzing als behelzing” -- “onrijmbaarheid als onrijmbaarheid”, “ontkenning als ontkenning”, “som of product als som of product”. “Als iets” is “iets als zo- of dusdanig”.

HAR82

De onrijmbaarheid.

De tegenspraak (inconsistentie, contradictie) is de tegenhanger van de reflexieve identiteit. -- Zo b.v. niet-zingen als niet-zingen, -- -x als -x zijn diametraal tegengesteld. Zo, b.v. ook “zingen en dansen” en “niet-zingen-én-dansen als niet-zingen-én-dansen”. -- Semiotisch: “x is onrijmbaar met het negaat van x” of nog “x of (= aut) x (negaat)”, want beide termen zijn totaal niet-identisch.

Opm. -- Andere naam: “exclusieve (strikte, dilemmatische, uitsluitende) disjuncte. **Terloops:** het Latijnse ‘aut’ is ‘ofwel, ofwel’.

2.B.-- De niet-reflexieve betrekking.

De logistiek kent twee types. -

a. Het logistisch product.

De zinsnede “zingen en dansen tegelijk” (= “zingen en dansen”).-- Semiotisch: x en y zijn combineerbaar tot ‘xy’. -- Andere naam: conjugaal, weergegeven door de conjunktor ‘^’. Zo b.v. “x ^ y”(= “x en y tegelijk”).-- In Lukasiewicz’ taal: ‘Axy’ (= “x -én-y”).

b. De logistische som.

“Zingen en/of dansen” behelst dat men ofwel zingt of danst (afwisselend, alternatief) ofwel zingt èn danst. -- Semiotisch: “x + y”. -- Andere naam: disjugaat, wiens disjunctoor is ‘v’. Zo b.v. “x v y” (= “x en y en xy”).-- In Lukasiewicz’ taalspel: ‘Dxy’.

De ontkenning:

Denk aan het negatieve (louter beschrijvende) en het privatieve (teleurstellende) niets (*EDM 50*).-- Royce’s model: “I.p.v. te zingen en/ of te dansen kan men ook niets doen”. -- Semiotisch: de binaire term ‘1 of 0’. Indien men x, y, xy of x+y met ‘1’ aan duidt, dan duidt met de afwezigheid ervan met het teken ‘0’ aan.

Opm.-- Andere naam: “inclusieve (alternatieve, insluitende, -- divisieve) disjunctie”.

Terloops in het Latijn: ‘*vel*’, dat ‘en/ of’ betekent.

Opm. -- Een negaat (loochening, ontkenning, negatie) wordt, in Lukasiewicz’ stelsel, weergegeven door de negator (ontkenner) ‘ Nx ’, ‘ Ny ’, ‘ Nxy ’, ‘ $Nx+y$ ’ (i.p.v. $0x$ of $0y$, enz.).

Opm. -- Sommige geformaliseerde systemen werken met ‘ I ’, d.i. ‘onverenigbaar met’ (zo b.v. ‘ $x I y$ ’ is “ x onverenigbaar met y ”), en de combineringen ervan.

Besluit. -- De totale (reflexieve) identiteit (en haar ontkenning) en de gedeeltelijke (analogische) identiteit (en haar ontkenning) zijn de dragende denkbeelden, ontologisch gesproken, achter deze logistische ‘waarden’ en ‘tekens’ (symbolen’).

HAR83

Opm. -- **De axiologische of waardeleerstellige betrekkingen.**

EDM 33 (het transcendentale ‘goede’ (waarde)) trok even de aandacht op het voorwerp van waardeoordelen (‘evaluaties’).

Terloops zij hier een stel ‘connectieven’ vermeld.

1. Weigerend oordeel: “noch het ene goed noch het andere” (indien b.v. twee goederen (waarden), dan geen één der twee).

2. Wisseloplossing: “indien, b.v., meer dan één goederen, dan het ene goed en het andere niet.

3. Afwisseling: “indien meer dan één goed, dan nu eens het ene dan weer het andere”.

4. Voorkeur: “indien meer dan één goed, dan liever het ene dan het andere”.

5. Samenvoeging: “indien meer dan één goed, dan alle”.

Het standpunt van J. Royce.

Royce, *Principles of Logic*, 74, zegt: “De handelingen (*opm.* van iets) vormen een verzameling gegevens (entities’), die, in ieder geval, door dezelfde wetten beheerst worden als die waardoor klassen (*opm.*: begrippen) en oordelen beheerst worden. De zgn. “algebra der logica” kan erop toegepast worden”.

Inderdaad: via een mathematisering kan men de levensdaden van b.v. de mens 'behandelen' als de begrippen en de oordelen. Eerst tekens - verkortingstekens - invoeren. Daarna 'combineren' (onderlinge verbanden vastleggen), zoals wij zo-even deden. Dat geeft een soort 'algebra', een 'calculus', een rekenen die de levensdaden verheldert, -- net zoals door een algemene betrekkingssleer het ondoorzichtige leven - 'anankè', dat wat ons overkomt zonder dat wij het doorzien - helderder wordt (*EDM-harm* 79). Om met Platon te spreken: er komt meer 'nous', intellectus, geest, in ons leven.

Nog eens de behelzing.

Er is heel wat over de implicatie gediscussieerd. -- Wij zijn ermee begonnen. Nu wij eindigen, nog dit.

De behelzing kan alle connectieven vertolken. -- Zo b.v.:

- A.** De reflexieve betrekking: "indien x , dan x " (" x als x ").
- B.** De niet-reflexieve betrekkingen
 - a.** Onrijmbaarheid: "indien x , dan niet $-x$ ".
 - b.** Niet-contradictorische wisseloplossing: "indien 1, dan niet 0".
 - c.** Som: "indien $x+y$, dan ofwel x of y ofwel allebei ($= x+y$)".
 - d.** Product: "indien xy , dan én x én y (tegelijk, samen)".

Men ziet het: reflexieve (totaalidentische) of niet-reflexieve (deelidentische of ontkende) betrekkingen!

Een applicatief model.

Passen wij wat wij zo-even geleerd hebben, toe op een paralogisme (verkeerde redenering; -- te onderscheiden van 'sofisme' (bewust verkeerde redenering)).

HAR84

Opm. -- Men kan iets rechtstreeks bewijzen (direct bewijs), maar men kan het ook onrechtstreeks aantonen (indirect bewijs). Het bewijs uit het ongerijmde (b.v. in de wiskunde) en het "argumentum ad hominem" (letterlijk: betoog uitgespeeld tegen iemand) zijn daar types van. Hier wordt de vooropstelling van de Godgelovigen (*EDM* 51) tegen hen uitgespeeld. Met name: het onmiskenbare feit van het niets - het privatieve niets, dan; - nl. het fysische en ethische kwaad (*EDM* 51v.) - keert men tegen het Godsbestaan. Men komt dit soort 'betogen' ook wel eens tegen in cursussen van logica.

A.-- Omgangstalige verwoording.

Ziehier in volgorde de redeneringsonderdelen van “indien gij dat beweert, dan volgt daaruit wat u weerlegt”.

Voorzin 1. -- Indien God bestaat, dan is Hij goed en almachtig.

Maar ofwel, indien God het kwaad kan beletten, maar niet wil, dan is Hij niet goed ofwel, indien Hij het kwaad wil beletten, maar niet kan, dan is Hij niet almachtig.

Voorzin 2. -- Het kwaad kan enkel bestaan ofwel indien God het kan beletten maar niet wil ofwel indien Hij het wil beletten maar niet kan.

Voorzin 3. -- Welnu, het kwaad bestaat.

Nazin. -- Dus God bestaat niet.

Zoals men ziet, is de structuur van een geldige redenering zo dat uit voorzinnen minstens één nazin volgt (behelzing, implicatie van de nazin in de voorzin(nen)). De voorzin of voorzinnen behelzen minstens één nazin.

Hier: indien de drie voorzinnen, dan de éne nazin. -- De voorzinnen beginnen met de Godgelovige vooropstelling: “indien God bestaat, dan ...”. Daaruit volgt, indien het geen paralogische redenering is: “dus God bestaat niet”. Uit de bevestiging van God vloeit, via redeneringen, de ontkenning van God;

B.-- Logische syntaxis.

Deze term uit de semiotiek (tekenleer) betekent het feit dat men niet (zozeer) naar de inhoud van wat de oordelen zeggen, kijkt, maar naar de logische betrekkingen der zinnen onderling. Deze worden dan in een symbool-verkorte vorm gegoten, herschreven.

a1.-- Herschrijving der zinnen.

‘God bestaat’ = p;

‘God is goed’ = q1;

‘God is almachtig’ = q2.

‘God kan het kwaad beletten’ = r1;

‘God wil het kwaad beletten’ = r2.

‘Het kwaad bestaat’: s.

HAR85

a2.-- Herschrijving der voegwoorden.

Nu de zinsverbindingen. -- De behelzing (implicatie) =). (Peano’s pasigrafische wijze). -- De innerlijke tegenspraak (contradictie) = w (wat

beantwoordt aan het Latijnse 'aut'), nl. of (in de zin van dilemma). -- De ontkenning = p (ontkenning van p). -- Ziedaar de connectieven.). ---- **De logische syntaxis (samenhang) van de redenering.**

Kijk wat het wordt, als men het 'geraamte' der redenering doorlicht

VZ 1: $p \cdot q_1 \wedge q_2 \wedge r_1 \wedge r_2 \text{ (negaat) } \cdot q_1 \text{ (negaat) } \wedge r_2 \wedge r_1 \text{ (negaat) } \cdot q_2 \text{ (negaat)}$

VZ 2: $r_1 \wedge r_2 \text{ (negaat) } \wedge r_2 \wedge r_1 \text{ (negaat) } \cdot s$

VZ 3: s

NZ: p (negaat).

De gehele redenering, nu: $VZ\ 1 \wedge VZ\ 2 \wedge VZ\ 3 \cdot NZ$.

Lees: indien VZ 1, VZ 2 en VZ 3, dan NZ.

De behelzing beheerst alles. De andere connectieven (voegtekens) dienen enkel ter verbinding van wat de behelzing beheerst.

C.-- Logische semantiek en pragmatiek.

Bekijk dat geheel van verbonden tekens (het syntactisch aspect). Wanneer men nu met andere zinnen zou 'invullen' dan de zinnen, waarvan zij de syntactische weergave zijn, dan zou dat in een aantal gevallen lukken (juist uitkomen).

Semantiek, in de semiotiek, betekent dat men, van de syntactische tekens uitgaande, de zinnen zelf met hun betekenissen nagaat. Reden: de louter syntactische tekens betekenen van alles! -- Pragmatiek, in de semiotiek, betekent dat men nagaat met welke bedoelingen de zinnen uitgesproken (of gedacht) worden: hier, nl., het weerleggen van de beweringen der Godgelovigen.

Opm.-- "Epistemologische doorlichting".

'Epistemologie' betekent 'wetenschapsleer', een onderdeel van de gnoseologie (kennisleer). -- De gnoseoloog staat stil bij de vraag of, ja dan neen, de zinnen, die uitgesproken worden, waarheid bevatten (*EDM 32v.*).-- Wat wij nu gaan doen.

C.1.-- Theodicee.

Letterlijk: "verrechtvaardiging, verdediging, van God". De term, die een oeroude zaak aanduidt, komt van de Cartesiaan G.W. Leibniz (1646/1716). Het object van die tak van de godgeleerdheid (= theologie) is de verhouding "God/ kwaad": hoe bestaan en zijnswijze van God 'verzoenen' (d.i. het samen bestaan rijmen in één en hetzelfde 'zijn' (= totale en zelfs aaneenhangende werkelijkheid)) met het feit van het teleurstellende 'niets', d.i. het fysische en vooral het morele kwaad?

C.2.-- ‘Antilogia’ (‘kritiek’).

Zenon van Elea (*EDM 08*), de stichter van de ‘eristiek’, d.i. de logica en methodeleer, voor zover zij zich bezighouden met redetwistvaardigheid volgens streng logische regels, is bekend om zijn methode.

Hij gaat te werk als volgt.

1. Hij stelt de stellingen van zijn leermeester Parmenides voorop.

2.a. Eerste ‘antilogia’ (letterlijk: ‘tegenspreken’): de tegenstanders van Parmenides weerleggen, op hun wijze, diens stellingen.

2.b. Tweede ‘antilogie’: Zenon weerlegt de weerleggers (tegensprekers). Het gebeurt dat hij vaststelt dat “zij evenmin als hij” alles streng kunnen bewijzen. Wat Aristoteles heeft opgemerkt als een logisch proces, samengevat in de zinsnede “gij, tegenspreker/ tegenspreester, bewijst evenmin alles (= al uw beweringen, stellingen) als ik”. Korter: “jij evenmin als ik”.

Cf. *Cl. Ramnoux, Parmenide et ses successeurs immédiats*, Ed. du Rocher, 1979, 158ss. (*Techniques de formalisation*).

Sedert eeuwen en eeuwen redetwisten de mensen over de verhouding “God/ kwaad”. Niemand heeft ooit een ‘apodictisch’ (d.i. alle met rede begaafde mensen radicaal overtuigend) bewijs geleverd, -- noch van de zijde der Godgelovigen noch van de zijde der Godloochenenden. Een soort patstelling, dus.

C.3.-- *Stelling der mythologen.*

‘Mythologie’, hier, betekent “theologie buiten Bijbels verband, gesteund op mythische ervaring” (*EDM 05*).

Wellicht blijven de werken van *W.B. Kristensen* inzake de mythische theologie omtrent het kwaad in het heelal en in het mensdom de meest onthullende (*Verzamelde bijdragen tot kennis der Antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947; - *Inleiding tot de godsdienstgeschiedenis*, Haarlem, De Haan, 1980-3).

Hoofdstelling: de godheden der niet-Bijbelse religies, zelfs de hoogste, zijn “harmologie der tegengestelden”; zij zelf zijn, een mengsel (‘*harmonia*’,

ineenvoeging; EDM 72) van goed (fysisch/ ethisch) en niet goed (fysisch/ ethisch); haar werkingen in de kosmos vertonen diezelfde mengeling: -

S.Paulus rekent die godheden tot de (voornaamste) “elementen van de wereld” (EDM 01), waarin hij niet al te veel betrouwen stelt, als Bijbels ingesteld mens. Die onzichtbare wezens zijn, voor een groot deel, verantwoordelijk voor het natuurgebonden en ook voor het aan vrijheid ontspringend kwaad.

HAR87

Dus niet een of ander Opperwezen, waarvan enige kennis bestaat, bij Primitieven b.v. (denk aan het ‘Oermonotheïsme’ van Lang en Schmidt). Van dat Opperwezen beweert men, in radicaal Heidense kringen, dat het niet verantwoordelijk is voor het kwaad in de kosmos. Wat één van de aspecten is, waardoor het boven de eindige, lagere godheden uitreikt, -- als ‘verheven’. -- Tot daar een Heidens standpunt.

C.4.-- Bijbelse stelling.

Wat het Oermonotheïsme aarzeland, tastend vat, dat rijst glashelder gevat op uit de *Bijbel* (EDM 51). Oudtestamentisch (Jahweh), Nieuwtestamentisch (H. Drie-eenheid) gezien: een Opperwezen staat boven iedere verdenking. Hoogstens duldt Jahweh, de H. Drie-eenheid het kwaad. Wel integendeel:

a. het immanente, in de schepping zelf ingebouwde, Godsoordeel (= ingreep van God),

b. het transcendente Godsoordeel (Gods ingrijpen, rechtstreeks, buiten het natuurlijke verloop der geschapen dingen) bevatten een correctief (wijziging ten goede) van het kwaad.

Denk aan de wraakroepende zonde, die nog binnen het kader van dit aardse leven gestraft wordt. Denk aan het Laatste oordeel, in een (verre) toekomst, waarbij God orde op zaken zal stellen.

C.5.-- Theodicee.

De wijsgerige theologie, een stichting der Vroeg-Griekse denkers, - “theologia fusikè”, theologia naturalis, ‘natuurlijke theologie’ (onderscheiden van de mythische en de Bijbelse) - kan het als volgt duiden.

1.-- De slagader der redenering.

Herlees - EDM-harm 84 - de tekst.

Eén enkel woordje ‘enkel’: “(VZ 2): Het kwaad kan enkel bestaan...”. Dat woordje zou eerst moeten door de Godloochenende bewezen worden. -- Welnu, het wordt gewoon vooropgesteld als een axioma, -- zonder bewijs. De atheïst omzeilt - bewust onderdrukkend/ onbewust verdringend - deze oervraag: “Zou bestaan en wezen van God toch niet ergens samengaan met het kwaad in de wereld?”. Zo nl. dat God toch goed en almachtig is.

Platonisch: de Godloochenende pleegt ‘para.frosunè’; hij/ zij denkt nevens de kwestie.

2.-- *Argumentum ad hominem.*

Wij nemen de atheïst bij zijn woord. -- Hij beweert twee dingen tegelijk:

a. God bestaat niet; **b.** het kwaad bestaat.

HAR88

Wat de atheïst, gedurende die redenering, niet lijkt te vatten, is dat “het kwaad toch bestaat, ook indien God niet bestaat”. Die ‘toch’ ontsnapt hem.

Nadere precisering.

De geheime vooropstelling van voorzin 2 (“Met kwaad kan enkel bestaan indien ...indien ...”), is “Al wat is, heeft een voldoende reden (in zichzelf of er buiten)”. Het zgn. beginsel van (noodzakelijke en) voldoende reden of grond.

Aangezien, in de atheïstische hypothese, God niet bestaat en het kwaad toch bestaat, kan Hij niet in aanmerking komen - als (noodzakelijke en) voldoende verklaring - van (het ontstaan van) het kwaad.

Besluit: voor het feit dat het kwaad bestaat, in een godloos heelal, is een verklaring buiten God om noodzakelijk. Het kwaad heeft zijn oorsprong, dan ook, zonneklaar in het heelal zelf, -- niet in een God, die niet eens bestaat! -- Welnu, dat juist is de stelling van de Godgelovige.

Slotom: “Indien gij, als godloochenaar, beweert wat gij beweert, dan volgt daaruit wat u weerlegt”. Antilogie van de antilogie!

3.-- *De oorsprong van het kwaad.*

Nemen wij nu de hypothese van het Godsgeloof.

(i) (On)bewust gaat de atheïst ervan uit dat enkel een soort bemoeizieke en zelfs ‘autoritaire’ God kan bestaan (*opm.*: wat ook heel wat Godgelovigen lijken voorop te stellen, als men ze bezig ziet).

Zo ‘n God verdraagt niet de zelfstandigheid (autonomie: zoals de modernen zo graag zeggen) in wat Hijzelf schiep. Zo’n ‘Opperwezen’- dat nog de onbewuste kenmerken draagt van de “kosmische elementen” (= de godheden der Heidenen) - moet voortdurend tussenkomen - een tuchtmeester gelijk - in het verloop en de structuur zelf van zijn schepping. O.m. in de vorm van het verhinderen van het fysische en, vooral, het ethische, aan de autonome wil ontspringend kwaad.

(ii) De uit die Heidense rest losgekomen Godgelovige, echter, beseft - vooral in het aangezicht van het kwaad - De autonomie van de schepping.

(a) Fysisch.

De niet-vrije schepping is, op haar wijze, zelfstandig. Denk aan de natuurwetenschappelijk vaststelbare wetmatigheden (*EDM 16*: fysicale toetsing): een steen, b.v., valt, -- ook wanneer toevallig iemand juist daaronder loopt.

(b) Ethisch.

Het vrij kiezende schepsel (*EDM--harm 83*: waardeoordelen) - in zijn vrijheid van kunnen (ook al is er geen vrijheid van mogen; *EDM 58*) - kan beslissen zowel buiten God om als tegen God in.

HAR89

Gods dilemma.

‘Dilemma’ is een tweesprong (= men staat voor contradictorische keuzen (*EDM-harm 82*)). Ofwel sticht Hij, scheppend, fysisch zelfstandige en ethisch vrije wezens en, dan, kan noch mag Hij voortdurend tussenkomen (‘interventionisme’) ofwel sticht Hij fysisch onzelfstandige en ethisch onvrije wezens en, dan, is het resultaat een aantal onvrije, onderworpen wezens, in wie iedere zelfontplooiing onmogelijk is van meet af aan.

“Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten”.

De problematiek van de theodicee is overduidelijk in het lot van Jezus.

Hij incarneert, leeft als mens, treedt, na zijn investituur bij zijn doopsel in de Jordaan (“Dit is mijn welbeminde zoon”; versta: de vorst, die ik verkies als

komend machthebber), op ... om de kruisdood, in een autonome - volgens de Bijbel aan Satan en andere “elementen van de kosmos” prijsgegeven - wereld, te sterven.

Gekruisigd ondergaat en doorleeft Hij de verregaande zelfstandigheid van de schepping. Hij slaakt een kreet: “Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij ‘verlaten?’”. Versta: “waarom hebt Gij mij aan de van u vervreemde autonomie overgelaten?”.

Het antwoord van de Hemelse Vader daarop is, volgens de Schrift, de verheerlijking. Jezus toont zich als ‘welbeminde zoon’ (= vorst, machthebber, -- met, zonder of tegen de “elementen van de kosmos” in) én in de onderwereld (“nederdaling ter helle” of hellevaart) én op aarde (de verschijningen als verrezen) én in de rest van de kosmos (‘Hemelvaart waarbij Hij zich, volgens de traditie, aan de ‘kosmische’ machthebbers toont).

Maar hiermee situeert de Bijbel de oplossing van het kwaad, voor zover het met een én goede én almachtige God samengaat, in het transempirische (transrationele). Cf. *EDM 17v.*.

Ongelukkigerwijze is:

- (i) fenomenaal, d.i. in de onmiddellijk evidente gegevens, en
- (ii) zelfs rationeel, d.i. doorredenerend vanuit de evidente gegevens ...
- (iii) het domein van het transempirische met streng logische betogen moeilijk of zelfs niet bewijsbaar.

Zodat het een kwestie van antilogie en antilogie van de antilogie blijft: de ongelovige kan het feit der verheerlijking niet weerleggen en de gelovige kan het niet streng bewijzen. -- Reeds Zenon had het door: “gij evenmin als ik”.

HAR90

14.-- Harmologie: structuur/ verzameling - stelsel. (90/97)

Wij stonden stil bij de denkbeelden ‘betrekking’ (ontologisch en logistisch).

Nu komt een kapitteltje over de structuur - d.i. een netwerk van betrekkingen - en - wat daarmee samengaat - de verzameling en het systeem (stelsel).

Bibl. st.: *D. Nauta, Logica en model*, Bussum, 1970, 175vv..

De structuur - aldus dat werk - is het totaal (geheel) of het gehele netwerk van betrekkingen tussen elementen. -- Voegen wij daar zelf, onmiddellijk, aan toe: de elementen van een loutere verzameling of van een systeem (stelsel).

Het begrip “gemeenschappelijke eigenschap”.

Een veelheid kan tot eenheid gebracht worden wanneer zij bestaat uit elementen (veelheid), die minstens één gemeenschappelijk kenmerk vertonen (eenheid). Of anders uitgedrukt: elementen, die zeker niet-identisch (verschillend/ gescheiden) zijn, maar die wel, in zekere zin, identisch zijn, doordat zij één en dezelfde (groep van) kenmerken vertonen. Analogie, dus, d.i. het feit dat zij deels identisch, deels niet-identisch zijn.

Distributieve en collectieve structuur.

Men zou ook kunnen zeggen: metaforische en metonymische structuur (*EDM 24; herlees a.u.b.*).

Zeggen wij dat, zodra er betrekking is, er minimale en wezenlijke (= essentiële) structuur is. ‘Netwerk’ heeft een minimum - de betrekking tussen twee elementen en een - eindeloos - uitbreidbaar maximum, natuurlijk.

Opm.-- Een zeker taalgebruik - in welbepaalde wetenschappelijke en wijsgerige middens - inzake ‘structuur’ gebruikt die term in de striktere zin van “vaste (onveranderlijke, ‘invariante’) betrekkingen. -- Goed om weten.

1.-- Distributieve structuur.

‘Distributief’, van het Latijn ‘distribuere’, verdelen.

Het best spreekt tot onze geest het wiskundig model. Met name: in de wiskunde kan men de uitdrukking “ $ax + ay + az$ ” vervangen door “ $a(x + y + z)$ ”. Men ziet dat de gemeenschappelijke term ‘a’ gespreid, verdeeld, is over de drie onderscheidbare termen. Dit is een glasheldere verduidelijking van het denkbeeld ‘spreiding’ (over een veelheid).

‘Eenderheid’

Eén van de kenmerken van de spreidingsstructuur is ‘omwisselbaarheid’ of eenderheid. De ‘a’ uit de drie uitdrukkingen ‘ax’, ay, az is juist dezelfde.

HAR91

En convertibel (omwisselbaar, eender). -- Zo kan men - om Husserl's voorbeeldje weerom aan te halen (*EDM 38: het identische algemene*) - het rood, gespreid (verdeeld) over alle (mogelijke) relde dingen, voor zover het louter rood is, omwisselen. Dat rode is, immers, identisch op zich genomen.

Enkele applicatieve modellen.

Wie bekend is met reukwerk en parfums, weet wellicht dat, voor echt sexy vrouwen, muskusgeur, eigen aan de Tibetaanse bergbokken, seksueel prikkelend werkt, -- dat, voor echt sexy mannen, latex van de heveaplant (waaruit men rubber produceert), eveneens seksueel prikkelt, -- dat, wanneer men zich heeft overgeleverd aan één of allebei voornoemde geuren, mentha piperita, het aroma van pepermunt, kalmerend werkt. De drie geuren verschillen, dus, grondig; toch zijn het alle drie 'geuren': geur (hevea, muskus, -- meha piperita), -- net zoals $a(x, y, z)$.

Distributieve structuur. -- Wie bekend is met de recentere natuurkunde, weet dat energie, massa en lichtsnelheid drie natuurkundige (fysicale) werkelijkheden zijn, die, hoe samenhangend ook, sterk onderscheidbaar zijn. Dus n (energie, massa, lichtsnelheid). Weerom: distributieve structuur.

Kijk op de markt: een jong verkoopstertje biedt een jongeman een jong plantje te koop. Dus jong (verkoopstertje, jongeman, plantje). Distributief.

Opm.-- Platon, reeds, merkte op dat 'alle' een 'geheel' (in zijn betekenis) uitmaakt. De middeleeuwse scholastici (800/1450) heetten een verzameling 'omne' (letterlijk: iets dat alle elementen omvat).

2.-- Collectieve structuur.

'Collectief' betekent 'gezamenlijk'. Solidair. -- Neem een goudvliegje: alle onderdelen van dat lieve insectje verschillen onderling - pootjes, vleugels, rompje, borstkasje e.d. - maar samen - gezamenlijk, solidair, 'collectief' - vormen zij de ene goudvlieg.

Opm.-- Niet-eenderheid.

In tegenstelling tot de elementen van een verzameling zijn de elementen van een systeem niet-eender, althans niet altijd. Verre van.

Enkele applicatieve modellen.

De geuren - hevea, muskus, -- mentha piperita -- zijn, collectief, één systeem: de gezamenlijkheid der sterk verschillende geuren werkt collectief eerst prikkelend, daarna kalmerend.

Als elementen van de ‘verzameling geuren’ zijn zij eender; als elementen van een volgordestelsel zijn zij erg niet-eender: de eerste twee werken hetzij vrouwelijk hetzij mannelijk prikkelend, het laatste werkt in omgekeerde richting. Dus: hevea (prikkelend) x muskus (prikkelend) x mentha piperita (kalmerend).

Wie kent Einstein’s natuurkundige formule niet “ $E=mc^2$ ” (energie is de massa, vermenigvuldigd met het vierkant der lichtsnelheid)? Als louter in de natuurkunde thuishorende elementen zijn energie, E , massa, m , en lichtsnelheid, c , eender. Als elementen in het algehele systeem der natuur, echter, zijn zij verre van eender. Wat in de Structuur der natuurkundige formule uitgedrukt wordt -- waarin men de tekens E , m , c^2 - niet zomaar mag omwisselen.

Het jonge meisje dat jonge plantjes aan de man brengt, is een systeem, het verkoops- en koopsysteem -, waarin de elementen - meisje, plantjes, jongeman - absoluut niet eender, omwisselbaar zijn. De sociale rol, immers, van verkopen en kopen verschilt grondig en de rol van het verkoopbare product verschilt van de akten van verkopen en kopen.

Opm. -- Reeds Platon merkte het verschil op tussen ‘alle’ en ‘geheel’ en de scholastiek had een eigen benaming voor collectief, nl. ‘totum’, een stel dat een samenhang vertoont.

Toepassing: de uitdrukking “alle mensen” b.v. verschilt nog al wat van de uitdrukking “de gehele mens” en, zelfs, van de uitdrukking “de gehele mensheid”.

Algemeen besluit:

(1) In de verzameling is de gemeenschappelijke eigenschap wel gespreid, maar identisch en meteen, algemeen.

(2) In het stelsel is de gemeenschappelijke eigenschap niet gespreid over losse elementen, naar is zij “het cement ervan”, identisch voor alle onderdelen (hypo-systemen, subsystemen) is de collectief gedeelde structuur (netwerk), die, meteen, op gedeelde wijze, algemeen is. -- Identisch-algemeen in beide gevallen, maar op andere wijze (distributief, collectief). Ziedaar zo klaar mogelijk, gelijkenis en verschil van beide.

Opm.-- Men ziet nu; dat de metafoor op de verzameling steunt en de metonymie op stelsel. Wat in de metaforische en de metonymische synecdoche (*EDM 23v.*) overduidelijk blijkt.

Gevolg: men kan zeggen dat de verzameling gekenmerkt wordt door een metaforische structuur en het systeem door een metonymische structuur.

HAR93

Opm.-- *Het Antiek-Griekse getalbegrip.*

Een verzameling is een aantal (elementen), die gebeurlijk in een getal uitdrukbaar zijn. Staan wij, even, stil bij *Eukleides van Alexandreia* (-323/-283; *EDM 01*), in de dertien boeken van zijn *Elementen van meetkunde*. In de boeken 7/9 behandelt hij de getal-wiskunde (arithmètika).-- Zijn axiomatisch-deductieve methode getrouw begint hij met definities (begripsbepalingen).--

a.-- *De eerste:* “Eenheid - in het Grieks ‘monas’, monade - is datgene volgens hetwelk ieder zijnde één (enig) geheten wordt”. -- Dat heet, nu, ‘element’ (althans in wiskundige taal).

b.-- *De tweede:* “Getal(vorm) - arithmos, getalvorm, omdat de Antieke Grieken ieder getal meetkundig zagen (*EDM 31: meetkundige vorm is niet ontologische wezensvorm*) - is de verzameling - plèthos, menigte, stel, verzameling - die door de samentelling van de eenheden (‘monaden’) ontstaat.

Let op: ‘samentellen’ is, tegelijk, zeker in Paleopythagoreïsche zin, “een meetkundige figuur, een configuratie, vormen”. Gevolg: in het Antieke Grieks is ‘getal’ pas toepasselijk op meer dan één monade (eenheid). ‘Getal’ is steevast een verzameling (en meetkundig stelsel) van minstens twee elementen.

Bibl. st.: *Fr. Krafft, Geschichte der Naturwissenschaft, 1 (Die Begründung einer Wissenschaft von der Natur), 319.*

Besluit. -- De twee begrippen - verzameling, systeem - lopen, op wiskundige wijze - getalwiskundig (verzameling) en ruimtewiskundig (systeem als meetkundige vorm) - ineen.

De huidige systeemkunde (systematologie).

Het begrip 'verzameling' is, dankzij de 'nieuwe' wiskunde, gewoonlijk duidelijk gekend. Wat niet het geval is met de 'systemenleer'. Daarom een korte toelichting.

1954: Stichting van the Society for General Systems Research.

Ludwig von Bertalanffy (1901/1972), Kenneth Boulding (economist-socioloog), Rapoport e.a. zijn de stichters van een organisatie ter bevordering van vorsingswerk ('research') inzake systemen allerhande.

Bibl. st.: -- F.E. Emery, ed., *Systems Thinking (Selected Readings)* Harmondsworth/ Baltimore, 1969-1;

-- P. Delattre, *Système, structure, fonction, évolution (Essai d'analyse épistémologique)*, Paris, 1971 ;

-- D.D. Ellis/ Fr.J. Ludwig, *Systems Philosophy*, Englewood Cliffs, N.J., 1962.

-- Bijzonder inspirerend-ontologisch gesproken is Leo Apostel e. a., *De eenheid van de cultuur (Naar een algemene systementheorie als instrument van de eenheid van ons kennen en handelen)*, Meppel, 1972 (wiskundige, communicatieve en kunstactiviteiten worden systeemleerstellig geduid).

HAR94

Opm. -- L. von Bertalanffy, *Robots, Men and Minds* (Psychology in the Modern World), New York, 1967, 61, zegt:

a1. de organisatiebehoeften eigen aan onze ingewikkelde productieprocessen (b.v. mens-machinesystemen, bewapeningsonderzoek),

a2. N. Wiener, *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the machine*, New York, 1948-1,

b. L. V. Bertalanffy, 1930+, die zoekt naar een algemene systemenleer, liggen aan de oorsprong van een algemene systemenleer.

Opm.-- Reeds Aristoteles, *Polit.*, V, 5, gebruikt een soort cybernetische taal: een grondwet b.v. heeft aan 'telos' (doelgerichtheid), maar kan afwijken ('par.ek.basis'), doch ook teruggekoppeld worden ('rhuthmosis', 'ep.an orthosis'). Cf. O. Willmann, *Gesch. d. Id.*, III, 1035.

Typologie. -- D. Nauta, *Logica en model*, 173v., onderscheidt drie peilen inzake systeem.

1.-- 'Concrete' stelsels.

Een kristal (fysicaal), een levend organisme (biologisch), een fabriek (culturologisch).

2.-- ‘Conceptuele’ systemen.

Alle abstracties, -- constructies van onze geest (o.c.,175), zoals b.v. schemata (*EDM* 39) van concrete systemen (een atoommodel, weergave in geest en op papier van het concrete atoom), het schema van een leerplan, --- een wiskundige punten-verzameling, -- een logisch geconstrueerd getallenstelsel.

3.-- ‘Formele’ (of taal)-systemen).

Programmeertalen voor computers, -- de hele logistiek (logische calculus (*EDM--harm* 80) of een onderdeel ervan. Het is duidelijk dat, met zo’n schema, een algemene systemenleer geschetst is.

Opm.-- Wat verstaat Nauta onder ‘formeel’? Iedere taal (= tekenstelsel), waarin

(1) van concrete werkelijkheden

(2).1 een begrippelijke (conceptuele) weergave (reconstructie)

(2).2 symbolisch weergegeven wordt,

heet Nauta e.a. “een formeel of talig systeem”. Daarin zijn de betrekkingen (*EDM--harm* 80vv.), resp. structuren ‘syntactisch’ (*EDM--harm* 84) weergegeven.

Opm.-- ‘Formeel’ ontologisch, is veel breder: iedere ‘forma’, wezensvorm, is een ‘formele’ aangelegenheid.

HAR95

Terloops: de term ‘geformaliseerd’ i.p.v. ‘formeel’ is, o.i., duidelijker. Een geformaliseerd systeem bevat **(a)** een tekenstelsel, **(b)** dat axiomatisch-deductief (waarover later) geordend is.

Doelgericht stelsel.

Eén der types van systeem is het teleologisch stelsel.

Beginnen wij met de Antiek-Griekse term ‘archè’, principium, dat wat iets beheerst (‘beginsel’, ‘principe’).

Indien iets door iets beheerst wordt, dan dient men met dat beheersende ‘element’ rekening te houden, -- zowel inzake kennis ervan als inzake omgang ermee.

Teleologisch wordt een beginsel, wanneer het de 'praxis', de activiteit in haar verloop beheerst. Zeggen wij maar: 'regelt'. Dit 'regelingsmechanisme' is de kern van de doelgerichte systemen, die door hun 'beginsel' naar een doel 'gestuurd' worden. Wat ons in de nabijheid van de stuurkunde (cybernetiek) brengt.

Appl. model.-- Een schoolklas.

Dit systeem bestaat uit de leerkracht(en), de leerlingen, het lokaal, de klassikale infrastructuur (bord, krijt, -- lessenaars, -- boeken, enz.). Het wordt beheerst door één denkbeeld: leerlingen cultureel vormen. Het doel bepaalt, voordat het verwezenlijkt wordt, in de vorm van het resultaat, de gehele klassikale activiteit en haar verloop. -- Het is m.a.w. een doelgericht stelsel.

Doelgerichte orde(ning).

EDM-harm 72vv. gaf ons een benaderend inzicht in het denkbeeld 'ordenen'.

Bibl. st.: *D. Mercier, Métaphysique générale (Ontologie)*, Louvain/ Paris, 1923-7, 536.

De tekst van de grote Neoscholasticus zegt: "ordenen is:

(i) gegevens het ene na het andere nemen en

(ii) ze plaatsen (*opm.*: situeren) volgens éénzelfde eenheidsbeginsel (...). De orde(ning) is de eenheid in de veelheid of, nog, de eenheid in de verscheidenheid.

Mercier stapt dan onmiddellijk over naar doelgericht ordenen: "De orde is de plaatsing (*opm.*: schikking) zo dat verschillende gegevens zich, elk, op hun plaats bevinden en aan hun respectieve (*opm.*: ieder onder hen eigen) bestemming beantwoorden.

Korter: orde is de nauwkeurige schikking van gegevens volgens de betrekkingen die hun doel hun oplegt". (*O.c.*,539).

Men zegt ook wel 'functionele' betrekkingen (die de functie of rol in het bereiken van het doel(resultaat) waarmaken). 'Functionele systemen' zou, dan ook, een goede term zijn.

HAR96

Organische (organismische) stelsels.

Opm.-- De Duitse Historische school. -- F.K. von Savigny (1779/1861; jurist), de stichter; -- K.F. Bekker (bekend om zijn *Organismus der Sprache* (1827-1; 1841-2), Jakob Grimm 1785/1863; met zijn broer Wilhelm stichter van de Germaanse filologie) Leopold van Ranke (1795/1836; leidende figuur in de Duitse XIX-d'eeuwse geschiedschrijving.

Deze school stelt - i.p.v. het onhistorisch (versta: niet-traditiegetrouw) denkend Verlichte Rationalisme (*EDM 41*) het denkbeeld 'leven' (i.p.v. het Rationalistische 'begrip') - vooral als "levend organisme" - centraal.

Zij huldigt een organisch wereld- en levensbeeld (men zegt nu ook 'organisermisch'). Zij definieert:

(1) de verzameling beheerst het singuliere element (of het particuliere gedeelte ervan)

(2) meer nog: het stelsel beheerst de afzonderlijke gedeelten.

Welnu, in de zienswijze van die school, is de verzameling, resp. het systeem (de totaliteit) het doel dat een 'organische' werkelijkheid 'definieert' ('bepaalt', 'beheerst'), -- of deze organismische realiteit nu een rechtssysteem, een volk, een cultuur, een taal, een sprookje, een historische beweging of wat ook zij.

Opm.-- Behalve de duidelijk Romantische achtergrond loopt deze opvatting parallel met de systementheorie van L. Apostel e.a. (*EDM-harm 94*).-- Analoot met een biologisch organisme is een cultuurorganisme teleologisch.

L. v. Bertalanffy, *Robots and Minds*, 53/115, zet zich, met de Duitse Historische school, af tegen het mechanisch model (toonbeeld), ontsprongen aan de Verlichting.

"*Toward a New 'Natural Philosophy' (The Open System of Science)*" luidt zijn titel.

Het 'nieuwe' wetenschappelijke gezichtspunt - aldus v. Bertalanffy - is: de wereld-(heelal) "as organization", als georganiseerd geheel.

Hierbij legt hij de nadruk op het begrip "organized complexity" (geordende ingewikkeldheid) (O.c.,58).- Alle peilen van werkelijkheid en wetenschap vertonen zoiets: het atoom (fysicaal), het levende wezen (biologisch), de psychosociale massafenomenen (eigen aan onze huidige cultuur) (cultureel).

Enige uitweg - aldus v. Bertalanffy - een echt algemene, alle niveaus omvattende systeemleer. Cf. o.c., 61ff. Daarbij herhaalt hij het onderscheid

tussen mechanistisch (eigen aan de cybernetiek) en organisch systeem (wat hij heel nadrukkelijk voorstaat).

HAR97

Opm.-- Verzameling en stelsel in de grote traditie.

Wij noteerden het al. Maar, even, wat meer uitleg.

A.-- De ideeën ‘alle’ en ‘geheel’ bij Platon.

Verbanden (gelijkenissen of samenhangen) spelen in het Platonisch denken een hoofdrol.

A. Guazzi, *Le concept philosophique de ‘monde’*, in : *Dialectica* 57/58, Neuchâtel (CH), 1961, 89/107.

Steller gaat uit van de vraag “Is ‘kosmos’, wereld, bij Platon, een idee?”. Platon liet geen uitdrukkelijke bevestiging terzake na, maar, aangezien zijn kosmologie (heelaltheorie) een ‘fysische’ (natuurfilosofische) heruitgave is van zijn ‘dialectiek’ (= methode), kan het bevestigd worden.

De ‘idee’, bij Platon, is het vooraf bestaand patroon, dat een veelheid van fenomenen één maakt: hoe onderscheiden ook, alle madeliefjes in de natuur vertonen éénzelfde grondpatroon, waardoor zij samen te vatten zijn. Dat patroon is de idee ‘madeliefje’.

Guazzo vertrekt van Platon’s harmologie: de ideeën ‘alle’ (denk aan “alle mensen”) en ‘geheel’ (zo b.v. “geheel de mens”) zijn, in de grond, gelijkwaardige ideeën. Want zij betekenen “alle delen” (in Platonische zin: alle elementen, alle onderdelen; dialoog *Theaitetos* 205a).

Meer nog: het éne (al wat eenheid vertoont) is niet denkbaar zonder de ‘delen’ (elementen, subsystemen) en, omgekeerd, de ‘delen’ zijn ondenkbaar zonder de eenheid, het ‘éne’. Aldus Platon zelf, in zijn *Parmenides* (passim, d.i. doorheen de hele tekst).

Opm.-- Dit wordt bevestigd door E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides ut Bolzano)*, Antw/ Nijm., 1944, 29/56 (Plato), waar de ‘stoicheiosis’, elementatio, letterlijk: ‘delenanalyse’, ter sprake komt, die niets anders is dan een verzamelingen- en systemenleer avant la lettre.

B.-- De scholastische leer terzake.

Lahr, *Logique*, 493, zegt:

(i) het algemene begrip (“alle mensen”) is te onderscheiden van het collectieve begrip (“geheel de mensheid”).

(ii) O.c., 499: de indeling (typologie) is tweevoudig.

a. Men kan een ‘omne’ (“alle exemplaren”) logisch indelen.

b. men kan een ‘totum’ (“het gehele exemplaar”) ook indelen, maar ‘fysisch’, -- denk aan de onderdelen van een plant.

Opm.-- Zoals gezegd: de behelzing steunt, gedeeltelijk, op de verzameling en het systeem. Cfr *EDM-harm* 83. “Indien verzameling/ systeem, dan behelzing “. -- Cfr *EDM* 25 (*synecdoche*).

HAR98

15.-- Harmologie : teken(symbol) en model. (98/105)

Beginnen wij met de namen. -- Tekenleer, ‘semantologie’, ‘semasologie’ duiden de algemene tekentheorie aan. -- *EDM--harm* 81 weten wij dat de namen ‘semiotiek’ (Peirce, Morris) en ‘semiologie’ (de Saussure en de Structuralisten) gangbaar zijn.

De drie semiotische aspecten.

Men kan een teken of symbool drieledig bekijken:

a. syntactisch (*EDM--harm* 84v.; 94 (*geformaliseerd denken*)):

b.1. semantisch (*EDM--harm* 85) en

b.2. pragmatisch (*EDM--harm* 85).

Geven wij een humoristisch voorbeeldje om deze drie aspecten goed onthoudbaar te maken.

a. Syntactisch.

Wellicht vernam men ooit iets omtrent de ongewone West-Vlaamse priester Van Haecke. Op zekere dag combineerde hij uit de naam van een priester, ‘Faict’ geheten, volgend Latijns zinnetje: “Faict ficta facit” (vertaald: “Faict begaat ingebeelde dingen”).

Syntaxis der letters: de verzameling ‘ficta’ en ‘facit’ heeft dezelfde elementen als ‘Faict’, een naam met vijf letters, door Van Haecke gewoon verplaatst (tot een andere configuratie gemaakt). Een typisch ‘combinatorische’ (elementen verbindende) activiteit. - Tot daar de zin op zichzelf.

b.1. Semantisch.

Men kan deze combinatoriek ook in het leven situeren (‘Sitz im Leben’). De zin “Faict houdt zich bezig met ingebeelde zaken” slaat, mogelijk, op de -

volgens Van Haecke's oordeel ingebeelde - activiteiten van Faict. Die zin geeft een werkelijkheid weer buiten de zin zelf. Hij bevat een beschrijving, ja, een waardeoordeel.

b.2. Pragmatisch.

Nog steeds de 'Sitz im Leben', maar nu anders: welke bedoeling had Van Haecke met het formuleren van die zin? Welk resultaat beoogde hij? Wellicht wilde hij degenen die het woordspel vatten, doen lachen (humoristische pragmatiek). Of hij wilde kritiek uitoefenen op Faict's zielzorg (ziel-zorgerlijke pragmatiek). Ook dat situeert zich buiten de zin zelf.

Opm.-- Een zin is een samengesteld teken: meteen hebben wij de drie aspecten die ieder teken hebben kan.

Syntactiek.

De betrekkingen (*EDM-harm* 77;80) tussen de elementen van een teken, inwendig, en tussen tekens onderling, uitwendig, zijn het object van de syntactische semiotiek. -- Zo onderscheidt men 'syncategorematische' (onvolledige) en 'categorematische' tekens.

HAR99

De naam van een persoon b.v. is, alleen, zonder enige bijvoeging, een volledig teken ter aanduiding van iemand. Een onvolledig teken werkt pas echt, indien het samen met andere tekens gedacht wordt: zo de voornaam en familienaam in een volledig adres (met straat, straatnummer, -- gemeente, gemeentennummer, -- desnoods aanduiding van de naam van het land).

Het Structuralisme.

-- *Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale*, Paris, 1931-3 (1916-1);

-- *J.M. Broekman, Structuralisme* (Moskou/ Praag/ Parijs), Amsterdam, 1973;

-- *O. Ducrot e. a., Qu'est-ce que le structuralisme ?* Paris, 1968.

--- Wat betreft de Structuralistische theorie, omtrent de syntaxis: *Rol. Barthes, Éléments de sémiologie*, in : *Communications (Recherches sémiologiques)*, Paris, 1964 (No. 4), 114/140 (*Syntagme et système*).

Zelf definieert *de Saussure* zijn 'sémiologie' als volgt: "une science qui étudie la vie des signes au sein de la vie sociale" (een vakwetenschap, die het

leven der tekens bestudeert binnen het kader van het maatschappelijk leven). Cf. *Cours*, 33.

Teken definieert hij als volgt: “Le signe linguistique unit non une chose et un nom, mais un concept et une image acoustique” (het talig teken verbindt niet een ding en een naam, maar een begrip en een akoestisch ‘beeld’). Voor de Saussure is het hele teken - “le signifié” (dat wat het akoestisch teken bedoelt, nl. het begrip) en “le signifiant” (het akoestische teken) - een mentaal of psychisch iets (*Cours*, 98).

Opm.: De omgangstaal heet ‘teken’ het akoestisch, d.i. voor het gehoor (innerlijk of uitwendig) hoorbaar teken - b.v. het woord ‘boom’ -. De Saussure, echter, heet ‘teken’ én het woord én het begrip samen. Zo b.v. ‘boom’ (het woord) en het begrip, dat daaraan beantwoordt (het concept ‘boom’).

Besluit: voor de Saussure speelt het leven van de tekens, binnen een samenleving, zich heel en al af in de psyché (het ziele leven).-- Wat wij goed behoren te noteren.

Betrekkingen: syntagmatische en associatieve.

Cours, 170ss. (*Rapports syntagmatiques et rapports associatifs*). -- De Saussure’s semiologie is wezenlijk een toegepaste betrekkingleer. Toegepast nl. op de rechtstreekse en de zijdelingse ‘rede’ (taalgebruik).

A.-- Het syntagma.

Letterlijk (in het Antieke Grieks): “bijeengevoegd iets”. -- De Saussure bedoelt de lineaire volgorde der woorden-en-denkbelden.

HAR100

Hij heet dit “de ketting(keten) van het taalgebruik”.

Een talig syntagma bestaat uit minstens twee eenheden (elementen). Zo b.v. ‘re-lire’ (herlezen); “contre tous” (tegen allen); “la vie humaine” (het menselijke leven); “Dieu est bon” (God is goed); “s’ il fait beau, nous sortirons” (indien het weer goed is, dan trekken wij erop uit).

Een talige term - b.v. ‘bon’ (goed) - krijgt maar ‘waarde’ binnen zo’n syntagma’s (syntagmata), als “Dieu est bon” (God is goed), doordat hij tegengesteld is aan wat voorgaat en wat volgt.

Daarop steunt de fameuze theorie der Structuralisten dat een teken maar betekenis krijgt binnen tegengestelden. -- Wij bevinden ons stevast in volle betrekkingleer.

B. -- De associatie.

Noteren wij dat andere Structuralisten, i.p.v. 'associatieverband', van 'paradigmatisch verband' spreken ('paradigma'; cfr EDM 36 (*andere betekenis*)). -- De Saussure situeert zich nu buiten de 'rede' (taalgebruik).

De betekenisverwante woorden ('akoestische beelden' zegt hij) verbinden zich ('associatie') in het geheugen onderling. Zo ontstaan groepen.

Zo b.v. zal het woord 'enseignement' (onderwijs) onbewust - het Structuralisme is, hier, verwant met de dieptepsychologie - een menigte andere woorden oproepen: 'enseigner' (onderwijzen); 'renseigner' (inlichten). Of ook: 'armement' (bewapening), 'changement' (verandering). Of nog: 'éducation' (opvoeding), 'apprentissage' (leerproces).

Besluit: al deze woorden, in het associatief verband, hebben iets gemeenschappelijks. -- Ziedaar de structurele theorie inzake taalgebruik in een notendop.

Semantiek.

De betrekkingen (*EDM-harm 77; 80*) tussen wat, in de omgangstaal, teken heet en dat wat erdoor, mentaal of extramentaal (buiten ons zieleleven), betekend wordt, zijn het voorwerp van de logische semantiek. Als men wil: de verhouding 'teken/ betekende'. Wat verschilt van 'signifiant/ signifié', hierboven. Let dus goed op.

G. Frege (1848/1925; Duits wiskundige) voerde het koppel "Sinn/ Bedeutung" in. 'Zin', in zijn betekenis, is de ken- en denkinhoud (begrip). Zo b.v. 'morgenster' en 'avondster' (twee 'zinnen', begrippen). '(Het) aangeduide: in Frege's taalgebruik, is dat wat door het begrip 'aangeduid', 'bedoeld' wordt. Hier, in dit geval, de planeet Venus (én morgen- én avondster).

HAR101

Opm. -- Merk op dat in het gegeven voorbeeld het koppel "inhoud/ omvang" (*EDM 29*) niet helemaal opgaan: de inhoud 'avondster' slaat op Venus in een andere positie, kosmologisch, dan Venus' positie als 'morgenster'. Klassiek-logisch gaat het hierbij om twee inhouden en twee omvangen.

Opm. -- Men hoort wel eens zeggen: “Tekens zijn geen ‘werkelijkheden’, maar zij duiden wel ‘werkelijkheden’ aan”.

Omgangstalg is dit juist. Maar, strikt ontologisch, moet daarbij opgemerkt dat ook het teken - al was het louter psychisch, zoals ‘le signe’ van de Saussure - een type van ‘werkelijkheid’ is, nl. de psychische ‘werkelijkheid’ b.v. (die niet-niets is). Cfr EDM 10.

Een semantische definitie.

J.H. Walgrave, *Rond het probleem van de symboliek*, in: *Tijdschr. v. Philos.*, 1959: 2, 298/316, heeft het over *Suzanne K. Langer, Philosophy in a New Key*, Harvard Univ. Press, 1957-3 (werk dat handelt over de vernieuwde belangstelling voor zinnebeelden, in de breedste betekenis van dat woord, in de filosofie). Walgrave brengt de algemeenste definitie ter sprake: “Een concrete voorstelling die - door haar gekend-zijn - het bewustzijn overvoert naar de kennis van iets anders (...)”. (A.c.,299).

Twee opmerkingen:

(i) deze definitie herinnert sterk aan één der betekenissen van ‘symbool’ (= zinnebeeld), zoals dat woord b.v. in de religies gebruikt wordt. Zo b.v. is een godsbeeld het ‘teken’, zinnebeeld, symbool, dat het bewustzijn van de gelovige Primitief ‘overvoert’, naar de kennis van “iets anders”, nl. een transempirische, transrationele werkelijkheid.

Cfr EDM 18. Immers, in het bewustzijn van de Primitief, die zijn religie een beetje kent, is het beeld “de godheid die er zicht- en tastbaar in aanwezig is, ofschoon zij zelf onzichtbaar, ontastbaar blijft”. “In en tegelijk boven” de fenomenale werkelijkheid.

(ii) Walgrave zegt ‘concrete’ (voorstelling). -- Alsof een abstract teken uit de wiskunde of de logistiek niet ook “het bewustzijn overvoert naar iets anders” nl. de ken- en denkinhoud die eraan beantwoordt (EDM-harm 80vv.).

Besluit: wij laten ‘concrete’ wegvallen, en de definitie is juist, behalve de term ‘voorstelling’. Een wegwijzer is geen voorstelling. En toch is hij een teken. -- Dus: “iets dat naar iets (anders) verwijst” zal een degelijker definitie zijn, -- een ontologische definitie, die met de term ‘iets’, ‘iets anders’ e.d. werkt (EDM 10).

Eén toepassing.

Keren wij, even, terug naar de semiologie (tekentheorie) van de Saussure (*EDM-harm* 99): én het (akoestisch), ‘beeld’ (praktisch: het gebruikte woord) én het begrip horen samen. Waarom? Waardoor, liever? Doordat zij naar elkander verwijzen, ook al is dit binnen de psyché (het ziele-leven).

Peirce’s tekenleer.

Gesitueerd in een echt algemene leer omtrent het teken, wordt een drieledigheid “denk-, spreek- en schrijfteken” vooropgesteld.

i. Het begrip (met wat daarmee samengaat, zoals een ‘beeld’ in de ver- en inbeelding) is - voor Peirce - op zich reeds een teken.

ii.a. Het talige teken of woord is het tweede teken.

ii.b. Het geschreven talige teken is weerom een teken.

Zij verwijzen naar elkander. Want “iets verwijst naar iets”, “zet op weg naar”.

***Weerom de behelzing* (*EDM--harm* 80, 83).**

Wij zeiden: er is veel gediscussieerd omtrent ‘implicatie’. Zou het niet zijn doordat men niet inzag dat de behelzing slechts een andere vorm van ‘teken’, d.i. verwijzing, op weg zetten naar, is?

(i) Reflexief. -- “a behelst (impliceert of verwijst naar) a”.

(ii) Niet-reflexief. -- “De delen (elementen, -- in Platonische taal) behelzen, verwijzen naar het geheel (verzameling of systeem) en omgekeerd”. -- Zo ordenen wij de gegevens. Identitief, d.i. reflexief, (totaalidentisch) of niet-reflexief (deelidentisch, analoog).

De tropologische duiding.

Hernemen wij EDM 20vv..

(i) Metafoor, “Kolonel A., in Atjeh, vocht als een leeuw”. “Hij was er als een leeuw”. Onder verstaan: indien men weet hoe hij vocht en ook indien men weet hoe een leeuw te werk gaat, dan “vocht hij als een leeuw” (vergelijkende, d.i. gelijkenissen bloot trekkende implicatie). Beide samen gedacht - A., de kolonel, en de leeuw, impliceren een gelijkenis. Waarop de metafoor steunt. Maar dan is A ‘teken voor’ (verwijzend naar) de leeuw (en omgekeerd).

(ii) Metonymie. -- “Het eten van appels veroorzaakt mede gezondheid”. Of “(...) is medeoorzaak van gezondheid”. - Al wie het verband tussen eten van appels en gezondheid snapt, ziet dat het eten van appels samenhang impliceert. Dit is: ernaar verwijst als een teken.

(iii) Synecdoche. -- “Appels (= een appel) zijn gezond”. Wie ziet dat ‘alle’ appels er ‘juist één’ (als exemplaar) impliceert (er teken van is en dus ernaar verwijst)? En omgekeerd.

HAR103

Wie ziet niet in dat ‘alle’ delen van het huis van verkoop ook, als onderdeel, de ‘drempel’ behelzen, -- er dus naar verwijzen, er ‘teken’ voor staan? En omgekeerd?

Weerom: hetzij gelijkenis hetzij samenhang.

Besluit. -- Een teken is ofwel metaforisch (verzamelend, -- o.g.v. distributieve gelijkenis) ofwel metonymisch (verstelselend, -- o.g.v. collectief verband); ook: synecdochisch (mede-betekenend in de vorm van gelijkenis tussen elementen van een verzameling of in de vorm van samenhang tussen de onderdelen van een systeem).

Teken en structuur.

Dit brengt ons naar *EDM-harm 90*. -- Een teken verwijst naar, - behelst - de betrekking m.a.w., tot iets (anders) hetzij in de vorm van de distributieve structuur hetzij in de vorm van de collectieve structuur. -- Wij bevinden ons te midden van een traditionele betrekkingleer.

De landkaart en de wegwijzer.

Wie de twee voorgaande bladzijden te ‘abstract’ vindt, neme een toepassing.

(a) Een landkaart is een metaforisch (op gelijkenis steunend) teken van het landschap dat erop is ‘afgebeeld’.

(b) Maar een wegwijzer is een metonymisch teken: hij steunt niet op gelijkenis, maar op samenhang. Hij verwijst naar een reisdoel dat hij ‘aanduidt’, -- “waarnaar hij, als een goed teken, verwijst”.

Opm.-- Een zeker taalgebruik heet het metaforisch teken ‘iconiserend teken’, terwijl het metonymische teken ‘indicerend’ (indicatief) teken heet.

Modeltheoretisch

Het (onbekende) origineel - onderwerp in het oordeel (*EDM 67*) - behelst (impliceert), bij vergelijking van de twee, het (bekende) model - gezegde in de zin.

En omgekeerd. -- Het model echter, is tweevoudig: metaforisch (op gelijkenis gesteund) model of metonymisch (op samenhang gesteund) model. Maar dan is het model tweevoudig ‘teken’ en verwijst het naar zijn (tweevoudig) origineel. En omgekeerd. -- Of het teken is een synecdochisch teken.

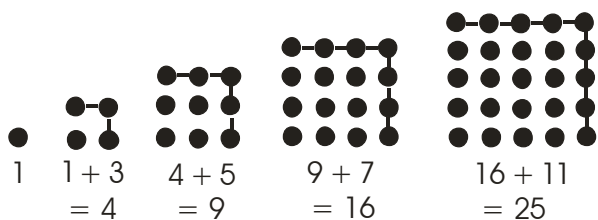
Heuristische (= informatieve) waarde.

Wie een tekenverhouding ziet, diens geest wordt op weg gezet naar inzicht, waarheid. Verwerft informatie inzake het door het teken betekende.

HAR104

Een Paleopythagoreïsche toepassing.

Cfr *EDM 03*. -- *EDM-harm 93* (getalbegrip) leerde ons, zonder tekening (versta: tekening), een Antiek denkbeeld over ‘getal’. - Wij gaan nu, heel even, aantonen hoe een tekening een teken kan zijn. -- Men weet dat de Oudste Pythagoreeërs reeds een aanvankelijke getallenleer bezaten. Ook hadden zij een begrip ‘kwadraat’ (vierkantsgetal). -- Ziehier hoe zij, die meetkunde nooit van getallenleer afzonderden, het vierkantsgetal ‘uitbeeldden’, ‘tekenden’.

Opm.-- (1) Het is, bij aandachtig toekijken, duidelijk dat iedere tekening “verwijst naar het eronder aangeduide getal”. Er ‘teken’ voor staat.

(2) Indien zulks het geval is, dan staat ruimtewiskunde (configuraties) model voor getalwiskunde. En omgekeerd.

Wat in de Moderne wiskunde, sinds de Renaissance, een hoofddenkbeeld is gebleken (denk aan de Cartesiaanse coördinaten).

Terloops: (3) de tekening toont aan dat vermenigvuldigingen (1x1; 2x2; 3x3; (enz.) kunnen vertaald worden in samentellingen: is ‘4 x 4 = 16’ niet gelijk(waardig) met ‘1 + 3 + 5 + 7’ (d.i. de betrokken volgorde der oneven getallen)?

M.a.w.: samentellen verwijst naar vermenigvuldigen en omgekeerd. Samentellen en vermenigvuldigen staan ‘model’ voor elkander.

Terecht heeft men, vanwege huidige modeltheoretici, erop gewezen dat bovenstaande tekening - hoe oud ook - één van de eerste getuigeresten is van een oeroud model theoretisch inzicht.

Pragmatiek.

De betrekkingen (*EDM-harm* 77; 80) tussen het teken en degene die het opmerkt en/ of gebruikt, zijn het voorwerp van de logische pragmatiek. Vooral de bedoelde resultaten (wat typisch 'pragmatisch' is) van de ontmoeting tussen teken en met het teken omgaande zijn voorwerp van (pragmatische) aandacht geworden.

Zo kan een teken door iemand als signaal voor iemand (anders) gebruikt – pragmatisch aangewend - worden.

Significa.-- Lady Victoria Welby, hofdame onder koningin Victoria (1819/1901) startte, in 1896, het signifisch onderzoek. 'Significa' houdt zich bezig met de menselijke uitdrukkingsmiddelen, - vooral gezien als middelen ter verstandhouding tussen degenen die die uitdrukkingsmiddelen gebruiken als verstandhoudingsmiddelen.

HAR105

Er bestond ooit een Signifische Kring, met als leden *G. Mannoury* (1867/1956) - een wiskundige (grondslagenonderzoek), steller van *Handboek der analytische significa* (2 dln, 1947/1948, en van *Significa* (1949)

-- *L.E.J. Brouwer* (1881/1966); *Grondslagenonderzoek inzake wiskunde*;

-- *Pater J. van Ginneken, S.J.*, prof in literatologie (*literatuurwetenschap*) Univ. Nijmegen;

-- *Frederik van Eeden* (1860/1932; arts, -- redenaar, dichter, schrijver, -- wijsgeer; zeer begaafd op occult (transempirisch-transrationeel) terrein);

-- verder Dr. Godefroy, Prof Clay, Prof Westendorp Boerma, Prof Fischer e.a.. Vooral het psychologisch en sociologische aspect van de signifiek hield de aandacht gaande.

Retoriek.

Wij zullen de retoriek apart behandelen. -- Hier nu een klein woordje. -- Wie een beetje de traditionele retoriek kent, weet dat zij semiotisch gestructureerd is.

1.-- Semantiek.

Degene die aan publiciteit doet, -- die mensen toespreekt (b.v. voor de tv), heeft 'iets' (een boodschap, informatie) aan iemand anders te vertellen. Dit betekent: zijn woorden (gebaren, wat hij toont) verwijzen naar iets (om er informatie over te geven). De 'vinding', (heuristische retoriek) geeft als resultaat die semantische inhoud.

2.-- Syntaxis.

De zgn. 'schikking' (= ordening) van de boodschap, in tekst of beelden, verbindt syntactisch-logisch de onderdelen van de tekst of het vertoon. Wat harmologische retoriek geeft.

3.-- Pragmatiek (signifiek).

De 'vormgeving' (= stileren, stijlverzorging) - binnen de tekst - en de 'voordracht' (hypocritische retoriek) vertolken wat de publiciteit, de redenaar bedoelen als resultaat, nl. tot echte verstandhouding komen inzake de boodschap (die in de mnemotechnische retoriek goed in het geheugen geprent wordt), 'overreden', 'overtuigend overkomen'.

Besluit. -- Een goede theorie is praktisch. Een goede tekentheorie is erg praktisch. Dat zien wij aan de toepassing inzake retoriek overduidelijk.

Opm.-- Onderwijzen is één type van retorisch optreden: het ware de moeite waard eens het onderwijzen als act semiotisch te onderzoeken:

- i. de boodschap (vinding);
- ii. de schikking (van een les b.v.),
- iii. de - in het geheugen geprente - boodschap stileren en echt voordragen.

Leerkrachten zijn dus semiotisch betrokken ('geëngageerd'). Een semiotisch inzicht zou dat kunnen verduidelijken.

HAR106

16.-- Harmologie: gelijkenis en samenhang in de psyché. (106/111)

"Als de ziele luistert", heeft het levende allemaal zijn 'taal en teken', (zo zei G. Gezelle ooit). Dat gaan wij nu zien, maar harmologisch.

Wij nemen twee psychologische voorbeelden.

1. -- Théodule Ribot (1839/1916)

Hij was én experimenteel-psycholoog én filosoof. Zijn nog steeds waardevol boek, *La psychologie des sentiments*, Paris, 1917-10, 171/182 (*Les sentiments et l'association des idées*), leert ons dat ook het gemoed - verstaan als waardevermogen (EDM 33), dat al wat is, ergens positief of negatief waardeert - identiteit kent.

(i) Fenomenen **(ii)** kunnen rationeel benaderd worden. Wat wij nu al gedurende al die bladzijden doen. Maar **(i)** fenomenen **(ii)** kunnen ook axiologisch (waardeleer-stellig) benaderd worden. Waarde is omwisselbaar ('convertibel') met 'zijn(de)', d.i. met werkelijkheid.

1.A.-- Feiten.

De gegevens der empirie (ervaring), die Ribot ons geeft, zijn typisch - na voorgaande bladzijden niet meer 'toevallig' - tweeledig.

A.1.-- Gelijkenis.

"Een moeder kan, plots, een sympathie in zich voelen opkomen. Dit, -- voor b.v. een jonge man, die op haar zoon lijkt of, eenvoudiger, die dezelfde ouderdom heeft". -- Aldus Ribot. -- Zeggen wij, na wat voorgeeft: "de jonge man is 'teken' (metaforisch model) voor haar zoon"; "op grond van een zekere gelijkenis 'behelst' de jonge man haar zoon (en, meteen, 'recht op sympathie')".

Tweede model: "Zo zijn er ook vreesreacties die men 'ondoordacht' ('instinctief') heet. Maar een waarneming, die een beetje dieper doordringt, kan ze tot een gelijkaardige verklaringsgrond - als het geval van de spontaan sympathiserende moeder, waar gelijkenis speelde - herleiden".

Zo weerom Ribot. -- Wij kunnen herzeggen: "een gegeven is een 'teken' (metaforisch model) voor het gemoed als schrikvermogen"; "het gegeven, o.g.v. gelijkenis (met vorige schokkende ervaringen), 'behelst' als reactie iets analoogs".

A.2.-- Aangrenzing (samenhang).

(i) -- "De verliefde minnaar draagt het gevoel dat, oorspronkelijk, veroorzaakt werd door de persoon zelf- van zijn 'maîtresse' (minnares) over op haar kleren, haar meubels, haar woning".

Herzegd: "de dingen van de minnares staan 'teken' voor haar persoon zelf, als metonymische modellen"; "die dingen" behelzen (een verwijzing naar) degene die ermee samenhangt, -- hier als bezitster b.v. .

(ii)-- “Om eenzelfde reden koelen de afgunst en de haat hun woede op de levenloze voorwerpen die de vijand(in) toebehoren”.

(iii)-- “In de absolute monarchieën wordt de cultus van de vorst overgedragen op zijn troon, op de emblemen (= zinnebeelden) van zijn macht”.

Aldus weer Ribot. -- Het weze verduidelijkt: “de levenloze voorwerpen - het mogen een troon, emblemen of wat ook zijn - die tot hetzelfde geheel, metonymisch gezien, behoren, ‘behelzen’, als ‘tekens’ (hier: metonymische modellen), (een verwijzing naar) de wezens, die ermee samenhangen”.

Opm.-- Wat psychologen en sociologen ‘fetisjisme’ heten - een verpsychologisering en/ of versociologisering van een oorspronkelijk godsdienstwetenschappelijk begrip-, is hier in Ribot’s voorbeelden duidelijk aanwezig. Een ‘fetisjist(e)’ identificeert het object van iemand en die iemand zelf. Gevoelsmatig.

1.B.-- Duidingen (‘verklaringen’).

Ribot, handelend over gelijkenisgevallen, zegt: “De verklaring van veel van die gevallen situeert zich in een on(der)bewuste toestand, die zich niet zo gemakkelijk laat vatten. Maar, indien die toestand opnieuw tot het bewustzijn doordringt - de wil speelt daarin (maar zeer onrechtstreeks) een rol - belicht hij het geheel”.

Zegt Ribot: “Men weet dat de associatie van denkinhouden (‘gedachten’) herleid werd tot twee basiswetten: de gelijkeniswet en de aangrenzingswet”.

Opm.-- De gelijkeniswet bergt als vooropstelling het begrip ‘verzameling’ (distributieve structuur); de aangrenzingswet het begrip ‘systeem’ (collectieve structuur). Of nog: metafoor, metonymie en synecdoche.

Ribot treft daarmee een basisbegrip (*EDM 36: categorieën*), nl. ‘overdracht’ (‘transfert’). Met name: “transfert par contiguité” (overdracht o.g.v. aangrenzing, aanpaling, belending, -- samenhang en “transfert par ressemblance” (overdracht o.g.v. gelijkenis).

Terloops: Freud, stichter van de Psychoanalyse, bekend om het feit dat hij veel aan geniale voorgangers ontleende, heeft niet nagelaten Ribot’ s

overdrachtsbegrip in zijn denksysteem te verwerken. Luister: Ribot noemt die twee wetten “eerder beschrijvend dan verklarend”.

Toch - zo zegt hij onmiddellijk erbij - onthullen zij “quelque chose en sus” (‘iets daarenboven’).

HAR108

Hij zegt: verscheidene schrijvers hebben gewezen op een vaak ondergedoken, maar doelmatige invloed. “Une influence’ souvent latente mais efficace”. Stellen wij maar dat ‘ondergedoken’ of ‘latent’ het ‘on(der)bewuste in ons zieleleven’ betekent.

2.-- Charles Baudouin (1893/1963)

Hij was een Zwitsers psychoanalyticus, met een jarenlange ervaring inzake kinder-analyses, in Genève. Hoofdwerk: *L’ame et l’action (Prémises d’une philosophie de la psychanalyse)*, Genève, 1969-2.-- Luisteren wij naar deze zeer begaafde kinderkenner.

2. A. -- Feiten.

Weerom duidelijk onderscheidbaar twee types.

A.1.-- Gelijkenismodel.

In zijn *Etudes de psychanalyse* stond Baudouin stil bij een zekere Berthe, die, op zeker ogenblik, aan armneuralgie (een soort zenuwpijn in de arm) leed. Ziedaar het fenomeen.

De Psychoanalyse, in Freud’s opvatting althans, zoekt de rationele verklaring eerst en vooral in de waardebestrekkingen (‘les tendances’) die van het on- en onderbewuste uitgaan.

1. Zodoende stootte Baudouin, bij geduldige analyse, op het feit dat Berthe, on(der)bewust, de hele situatie van haar klasgenote nabootste. Wat gelijkenis behelst.

Meer nog: toevallig droeg die klasgenote ook nog dezelfde naam, Berthe. Zij vereenzelvigde zich met die Berthe. Wat één mogelijke toepassing van de identiteitswet is.

2. Wat juist imiteerde - mimèsis (R. Girard) - Berthe? Niet haar klasgenote, maar het ‘geluk’ ervan. Die Berthe - toonbeeld immers had, gedurende een tijd, een arm-kwaal gehad ... die haar veel vrije tijd had bezorgd. Waardoor -

en hier wringt het psychoanalytisch schoentje - diezelfde Berthe zich had kunnen opwerken tot “een ontwikkelde vrouw”.

Uitgerekend dat-in-Berthe - samenhangsmodel - mobiliseerde een soort (on(der)-bewuste) na-ijver - misschien in een gezonde zin - : net als Berthe - toonbeeld wou Berthe - nabootster een “ontwikkelde vrouw” (een ideaal) worden. Berthe-1 fungeerde als metaforisch ‘teken’ (model) voor Berthe-2, die op haar wou gelijken. Ziedaar de waardestrekking.

3. Verdere verklaring. -- het mechanisme.

(1) “Men vat, onmiddellijk, de analogieredenering (“raisonnement par analogie”), die tot vereenzelviging en tot ziekelijke nabootsing had gedreven”. - Aldus Baudouin.

M.a.w.: de on(der)bewust redenerende geest (verstand en rede) voltrekt ondoordachte, ja, vergeten of zo, ‘mechanismen’, d.i. niet door hemzelf beheerste processen. Hier van logische aard (in de vorm van harmologie).

HAR109

(2) Zegt Baudouin:

(i) de herinnering aan ‘Berthe’ en haar arm behoren tot de strikt individuele sfeer;

(ii) maar het on(der)bewuste mechanisme waardoor die herinnering ‘werkt’ (veroorzaakt), nl. door het symptoom (de armpijn) - letterlijk zegt Baudouin - te ‘produceren’, behoort - althans in dieptepsychologisch perspectief (= duiding) - tot “een primitieve laag” (men weet dat, sedert Freud e.a., de Psychoanalysten graag naar ‘het primitieve in de mens’ verwijzen als uitleg.

Samengevat: een waardestrekking (axiologisch moment) bedient zich van een (analogie)redenering (logisch moment) om het doel te bereiken. -- Onder ‘logisch aspect’ verstaan wij, vooral, toegepaste logica, natuurlijk.

A.2.-- Samenhangsmodel.

Men kan ook, met Ribot, zeggen ‘aangrenzingsmodel’.

Ch. Baudouin, L'âme enfantine et la psychanalyse, I (*Les complexes*), Neuchâtel/ Paris, 1950-2 ; II (*Les cas*) / III (*Les méthodes*), Neuchâtel/ Paris, 1951, is een ware goudmijn inzake psychologische ervaring en - duiding. In II/ III (*Les méthodes*), 162, vermeldt steller wat volgt.

(a) Het kind is niet een miniatuurvolwassene, maar wel een wezen in een of andere voorfase van volwassenheid.

Terloops: dit wordt door anderen bevestigd.

(b) “Men heeft vastgesteld dat - vooral jonge - kinderen grondig veranderd waren ... enkel doordat één of twee der ouders zelf een ‘psychoanalyse’ hadden doorgemaakt. En dit zonder dat het nodig was het kleine subjectje zelf te behandelen”.

Waaraan Baudouin een verklaring toevoegt: “Dit is verklaarbaar:

(a) indien men, enerzijds, vooropstelt dat de kwalen van het kind in kwestie nog niet stevig vastgeroest waren, en

(b) anderzijds, indien men vooropstelt dat de traumatiserende (een kwaal verwekkende) situaties, die die kwalen verwekt hadden, wezenlijk afhangen van het leefmidden,-- vooral het gezinsmilieu. -- Door dit leefmidden te veranderen kan men de hele samenhang (‘tout le tableau’) wijzigen”.

Preciseren wij o.g.v. analogie (deelidentiteit): wanneer een leerkracht worstelt met ‘problemen’, dan lijkt het, na wat Baudouin zegt, voorde hand liggend dat meteen de hele klassfeer “in problemen geraakt”, -- dat een of ander ‘sensitief’ kind iets opdoet in zijn ziel van wat de leerkracht in zijn ziel doorworstelt, -- dat de leerkracht - om het enigszins brutaal, maar klaar te zeggen - één of meer (vatbare) leerlingen ‘besmet’ met zijn ‘kwalen’.

HAR110

Meer nog: indien zo’n kind in behandeling komt, dan zou, meteen, de besmettende leerkracht ook ergens in die behandeling behoren betrokken te worden.

2.B.-- Duidingen (verklaringen).

Baudouin steunt erop: de feiten ter zake zijn ‘irrécusables’ (onweersprekelijk). “Hoe onvoldoende ook de verklaringen (voorlopig) zijn” zegt hij. -- Na de fenomenen de rationele (of zelfs transrationele) verklaringen.

Hierover, met Baudouin, die én een degelijk psychoanalyticus was én over jarenlange, zeer open ervaringen beschikte, wat volgt.-- Baudouin denkt dat de Individualpsychologische strekking, binnen de dieptepsychologieën, van

C.G. Jung (1875/1981) wellicht een andere (ook geldige) uitleg kan voordragen.

M.a.w.: Baudouin staat inclusief - niet exclusief - tegenover andere duidingen dan de zijne. Wat ons tot *EDM 08 (Zenon)* - “gij evenmin als ik” (hier omgekeerd: “ik evenmin als gij” (kan alles verklaren)) -- tot *EDM-HARM 86 (bewering/ antilogia/ tegenantilogia)* brengt.

Wordt aangehaald *Frances Wickes, The Inner World of Childhood*, New York/ London/ Appleton, 1927, 17. Wickes zegt dat, in de prille kindsheid, tussen, enerzijds, het on(der)bewuste van een kind en, anderzijds het on(der)bewuste van b.v. de ouders een soort ‘identiteit’ (sic) bestaat. Ontologisch: een deelidentiteit, natuurlijk. Hier én gelijkenisidentiteit én samenhangsidentiteit.

Appl. model.-- Een kind doorleefde - in zijn droom (wat Freud’s intuïtie dat de droom misschien de ‘koninklijke weg’ was ter analyse, bevestigt) het conflict -- niet van hemzelf, maar -- van zijn vader (Fr. Wickes, o.c.,26). -

Een ander kind (Wickes, o.c.,2S) doorleefde een ongeborgenheidsgevoel (het wist zich ergens onveilig). Bij analyse bleek dat het slechts een “intuïtieve waarneming” was van de objectief-onzekere situatie van zijn ouders.

Baudouin staat t.o.v. dergelijke ‘irrationele’ factoren eerder afstandig. Maar hij is formeel: “Het staat vast als een paal boven water: een kind snapt, ergens de atmosferen in zijn omgeving” (o.c., 162).

“Intuïtieve waarneming”(Wickes), “geestelijke osmose” (Benoist-Hanappier) of, zelfs, “mystische participatie” (L.Lévy-Bruhl (1857/1939; etnoloog, die de Primitieven - enigszins daarin de Postmodernen gelijk (*EDM 41*) - met veel meer open (versta: inclusieve) mentaliteit bestudeerde), C.G. Jung),-- dat zijn verscheidene namen voor eenzelfde veelduidig (*EDM-harm 79*) fenomeen.

HAR111

J.L. Moreno (*EDM 79*).

Zijn *Gruppenpsychotherapie und Psychodrama (Einleitung in die Theorie und die Praxis)*, Stuttgart, 1973-2, 14, vermeldt iets dat ons een gedachte kan geven van wat ‘mystische participatie’ is.-- Het gebeurde bij Pomo-Indianen (Californische westkust).

In een dorp werd een etnoloog de getuige van een Primitieve vorm van 'psychodrama'. -- Een Indiaan - alle schijn na was hij stervende - werd het dorp binnengebracht. Dadelijk verscheen de wijman, de 'gewijde man', (*EDM 03*) of 'sjamaan' ('medecine man'), met zijn helpers.

1.-- Informatie.

Allereerst lichtte hij zich in: de man die de 'zieke' had aangebracht, zei dat:

a. deze een kalkoenhaan had ontmoet, iets dat hij nog nooit eerder had gezien;

b. waarop deze door angstgevoelens was overweldigd.

De wijman trok zich terug om na een tijdje weer te verschijnen.

2.-- Actie

2.1.-- Hij, met zijn helpers, beeldde de situatie die de gemoedsschok had veroorzaakt, uit... Dit, -- zo nauwkeurig mogelijk ieder détail weergevend. -- Zo speelde de wijman - te midden van een groep vrienden en burens - de rol van kalkoenhaan, -- maakte rond de 'zieke' kringen net als een vogel die wild met de vleugels slaat.

2.2.-- Doch er was één groot verschil: hij deed dit zo dat de 'zieke' geleidelijk kon inzien dat de kalkoenhaan eigenlijk niets ergs was en dus dat zijn angst ervoor ongegrond was. -- Resultaat: de man bekwam zienderogen en genas volledig.

Commentaar.

(1) Het is overduidelijk: de gelijkenis speelt een hoofdrol. Men imiteert de traumatiserende gebeurtenis, -- zo nauwkeurig mogelijk.

(2) Daaraan neemt, tussen vele anderen, burens, vrienden, ook de betrokkene - de patiënt - deel (wat samenhang is).

Die twee gelijkenis en samenhang, zijn de dragende pijlers van een therapie. 'Mystische participatie' is hier aanwezig: niet Westers, maar Primitieven nemen deel op een fluïdieke, de levenskracht betreffende wijze (*EDM 05: mythische levenskracht is 'fluidum'*). Wat, misschien, bij kinderen nog waar is, zelfs in Modern leefkader. Cfr *EDM--harm 75 (orde)*

HAR112

17.-- Harmologie: tegenstellingsleer. (112/123).

Tot nog toe - behalve in de ontologie omtrent het (negatieve en/ of privatieve) niets - *EDM 50* - lag de nadruk op het identische (gelijkenis,

samenhang). Een evenwichtige harmologie verschuift nu de nadruk naar de studie der tegengestelden.

Ordenen is ook tegengestelden zien.

Dat echt ordenen, behalve gelijkenissen en samenhangen zien, ook tegengestelden - onderscheiden, scheidingen - bloot trekken is, blijkt al, eeuwen geleden, uit de definitie van *Sint Augustinus*, in zijn groot en zeer invloedrijk religie- en cultuurhistorisch werk *De civitate Dei* (Over de Godsstaat).

Daarin bepaalt hij het wezen van 'orde(nen)': "Orde is de configuratie (*opm.*: plaatsing, situering) die aan de - bij vergelijking - als bijeen passende ('parium') en niet-bijeen passende ('dis.parium') gegevens overkomende dingen de hun toekomstende plaats aanwijst".

Deze definitie is beroemd gebleven. De grote Kerkvader ontleende ze aan de eveneens grote redenaar en retor (retoriekleraar) M. T. Cicero (-106/-43), die zelf nog, gedeeltelijk, in de Antieke Paleopythagoreïsche en Platonische traditie stond.

Let op twee dingen:

- a.** orde(nen) is 'plaatsen', situeren, d.i. configureren;
- b.** orde(ning) is plaatsing van bijeen passende (identiteit) en niet-bijeenpassende (niet-identiteit) gegevens. M.a.w.: het plaatsen van wat identiteit en niet-identiteit vertoont.

Basisdifferentiaal.

Geven wij eerst het grondschema van alle orde.

Totaalidentisch:	Deelidentisch	Totaal niet-identisch:
Gelijkenis (metaforisch)	Analoog	Onderscheid
	(deels identisch,	(metaforisch:
Samenhang	deels niet identisch)	
(metonymisch)		Scheiding
(synecdochisch)		(metonymisch)
		(synecdochisch)

M.a.w.: iets is ofwel algeheel hetzelfde (b.v. de reflexieve identiteit van iets met zichzelf (a behelst a) ofwel analoog ofwel totaal niet-hetzelfde.

Herlees nu even *EDM 20/27* (topologie), en gij zult inzien dat de topologie, in talige vorm (stilistisch), de basisdifferentiaal, hierboven, weergeeft, -- althans wat betreft de deelidentiteiten vooral.

HAR113

Het denkbeeld 'differentiaal'.

(1) Wat de Antieke Grieken 'dia-stè-ma', (Lat.: intervallum), tussenruimte (interval) noemden, is, in zekere zin, het grondschema van alle vergelijken, -- vergelijken dat de denkbeweging bij uitstek is die in ordenen actief is:

erbuiten	(ertussen, erbinnen),	erbuiten
grens 1		grens 2

In termen van 'schikken' uitgedrukt: wat binnen de tussenruimte is, is tussen-geschikt.

Terloops: dit schema is één van de basisinzichten van de topologische structuur, in de wiskunde. Denk aan een samenhangende bol klei. Men kan hem topologisch vervormen (de meetkundige 'vorm' is veranderlijk). Maar de massa, indien topologisch, mag niet veranderen als samenhangend geheel. Hij blijft, zodoende, binnen (tussen) zijn uiterste kneed- en vervormingsgrenzen.

(2) Tweede kenmerk: de differentiaal plaatst (ordent gegevens) zo dat een reeks 'waarden' (gegevens) b.v. links negatief en rechts positief of omgekeerd (zoals in onze basisdifferentiaal) geplaatst wordt.

Ineenlopend/ uiteenlopend/ gelijklopend.

(1) Aristoteles gebruikt o.m. de term 'homoiotropos', convergens, samen- of ineenlopend, om analoge gegevens te benoemen.

(2) Men kan echter daartegenover de uiteenlopende en de gelijklopende gegevens stellen (divergente, parallelle gegevens).

Terloops: Kard. J.- H. Newman (1801/1890) heeft het denkbeeld 'convergentie' gemaakt tot één van zijn argumentatievormen, nl. inductieve steekproeven kunnen zo zijn dat zij niet strikt bewijzen (*EDM 08: gij evenmin als ik; 110 ik evenmin als gij*), maar toch gezamenlijk genomen - een vorm van summatieve inductie (*EDM 39*) - in éénzelfde richting wijzen en, dus, convergeren.

Denk b.v. bij het opsporen van de daders van een moord: na enige tijd wijzen een aantal losse détails naar éénzelfde dader b.v.. Zonder daardoor al strenge bewijskracht te bezitten.

Historische opmerking. -- Aristoteles, in zijn *Katègoriai* (Lat.: *Liber de praedicamentis*), Grondbegrippen, zet uiteen:

- a. hoe wij termen aanwenden om de ‘zijnden’ (gegevens) aan te duiden,
- b. hoe wij ons, daarbij bedienen van o.m. tien categorieën (*EDM 36v.*), hoe deze categorieën ‘elementen’ vooropstellen als **i.** tegenstelling(spaar), **ii.** Beweging ((= verandering) in de vorm van welke wijziging ook, **iii.** opeenvolging/ gelijktijdigheid (diachronie/ synchronie).

HAR114

In zijn *Metafysiek*, boek *Delta*, vult hij deze ‘hypothese’ aan: hij vernoemt als ‘elementen’ die vooropgesteld worden: een/ veel, hetzelfde/ niet-hetzelfde (dit laatste: verschil), gelijkheid/ ongelijkheid, -- tegengestelden, eerder/ later, kwantiteit/ kwaliteit, betrekking, -- volledigheid, grens, configuratie, geheel/ deel, enz..

Ofschoon in een grote breuk met een Aristoteles, vertoont de verlichte Rationalist David Hume (1711/1776; topfiguur van het Empiristisch Rationalisme; *EDM 16*: parallel met Logisch Empirisme) toch zeer gelijkende basisdenkbeelden.

Als Associationistisch denker inzake vergelijkende methode haalt hij, uit de in- en de uitwendige ervaringsgegevens, ‘elementen’ als - synchronisch - gelijkenis en aan-grenzing (= belending, samenhang, aanpaling, contiguiteit, contact) en - diachronisch - volgorde - (voorteken/ vervolg; b.v. in het proces ‘oorzaak’ (= voorteken)/ ‘gevolg’ (= vervolg)).

Auguste Comte (1798/1857; stichter van het Positivisme, d.i. een eerder intellectualiserende, Franse vorm van Empirisme) ziet, eveneens, dat “de feiten” (*EDM 35, 58*) - gelijk ‘elementen’ - verbindbaar (‘associeerbaar’) zijn d.m.v. hun gelijkenis (synchronisch) en hun opeenvolging (diachronisch).

Ook Bertrand Russell (1872/1970; de fameuze vrijzinnige voorvechter der mensenrechten), nadat hij het Platonisme de rug had toegekeerd, zag het op analoge wijze.

Tegenstellingsleer.

Opgemerkt zij dat wij deze leer reeds in een andere vorm hebben ontmoet, nl. EDM 50v. (absoluut of relatief niets).

Beginnen wij met een literair model.

De tegenstelling is, behalve een logisch fenomeen, ook b.v. een letterkundig procedé. Beluisteren wij de Byzantijnse liturgie, gedurende de Goede Week (de Heilige Week) nl. gedurende “de heilige en grote woensdag”.

Bibl. st.: *E. Mercier, La prière des églises de rite byzantin, II (Les fêtes), Cheve-togne, 1948, 127.*-- “Terwijl de zondares - een prostituee - u, Heer, een uiterst kostelijk parfum aanbood, kwam de leerling - Judas, de verrader - met de bewindvoerders tot een ‘overeenkomst’.

Met groot genoegen goot zij uit wat zij voor veel geld gekocht had. Met grote haast verkocht hij degene die met geen prijs te betalen is. -- zij aanvaardde in Jezus “de Heer”. Hij nam stelling tegen “de Heer”. -- Zodoende kwam zij vrij, terwijl Judas als slaaf van de ervijand (Satan) te werk ging.

HAR115

Angstaanjagend is Judas’ laagheid. Verheven is het berouw van de prostituee: schenk het mij, Redder, die voor ons de dood zijt ingegaan, en red ons allen.

Ellendig is Judas’ lot: terwijl hij de prostituee de voeten van Jezus zag kussen, was hij aan het overwegen hoe hij Hem de verraderlijke kus zou aandoen.

Zij maakte de haren uit de knoop los; hij geraakte met zijn ziel in de knoop: in plaats van kostelijk parfum te schenken broedde hij een weerzinwekkende boosaardigheid in zich uit. De begeerte verkiest wat niet verkieslijk is: scherm onze zielen, Heer, voor zoiets af”.

Gesteld: juist dezelfde woorden worden gezegd, maar niet in die tegenstellingsvorm. Resultaat: de machtvolle indruk van de tekst gaat, grotendeels, verloren.

Laat ons, nu, ingaan op de logische structuur van de tegenstelling. Nemen wij, daarbij, als richtlijn *D. Mercier, Logique, Louvain/ Paris, 1922-7, 107s.*

In Neoscholastische termen onderscheid de Kardinaal een meervoud inzake 'opposition' (tegenstelling).

a.-- De transcendentele tegenstelling.

Het gaat hier, natuurlijk, over de contradictorisch tegenstelling. -- Voorbeeld: 'zijn-(de)' en 'niet-zijn(de)'. Dit is zijn(de) als niet niet-zijn(de). En omgekeerd.

Deze inconsistentie (het absoluut strijdige of volstreckte niet samengaan) van b.v. wit als contradictorisch met al wat niet-wit is - dit laatste verstaan als "als niet-wit" - is onmiddellijk duidelijk. De tegenstelling is volstrekt. -- In dilemma's vorm: wit of niet-wit (waarbij 'of' in het Latijn 'aut' is). -- Er is geen tussenterm (*EDM 71 (wet van uitgesloten derde)*) tussen onrijmbare dingen.

b.-- De categoriale tegenstellingen.

'Categoriaal' betekent "al wat niet-transcendenteel is" (*EDM 30v.*). -- Hier stelt men een meervoud vast.

b.1.-- De contraire of gewone tegenstelling.

Hier weerom een tweedeling, maar nu binnen de elementen van een verzameling (of de onderdelen van een stelsel): één of meer elementen ervan zijn niet de andere elementen; één of meer onderdelen zijn niet de andere.

Appl. model. -- Neem het kleurengamma van de regenboog: het wit is niet de rest (het tegengestelde, -- niet in de contradictorisch, maar in de contraire zin, van alle niet-witte tinten, b.v. paars of zwart: deze zijn nl. gewoon anders, elk afzonderlijk). Zij bestaan tegelijk in de regenboog.

HAR116

--'Wit' en "niet-wit als niet-wit" bestaan niet tegelijk. Gevolg: iets kan niet tegelijk en onder hetzelfde oogpunt wit en niet-wit zijn. Maar de regenboog kan tegelijk wit en rood en zwart en blauw zijn. Reden: deze kleuren zijn gewoon - contrair, niet contradictorisch - elkanders tegengestelden.

Ander voorbeeld: iemand is gewetenloos in zaken, maar zeer gewetensvol in zijn huwelijk: beide kenmerken bestaan samen in éénzelfde man; maar waar hij gewetenloos is, dàar kan men onmogelijk zeggen dat hij gewetensvol is (wat ongerijmde tegenstelling, d.i. absolute tegenstelling zou zijn): daar bestaan zij niet samen. Want wat gewetenloos is, is gewetenloos.

b.2.-- De correlatieve of wederzijdse tegenstelling.

Hier is een wederzijdse betrekking aan het werk (symmetrie): de termen (elementen, onderdelen) zijn onderscheiden, ja, gescheiden, maar zij zijn slechts mogelijk (zinnig, denkbaar, werkelijk; EDM 32 ('*waar*'), 43 ('*mogelijk*' als *modaliteit*)) binnen de wederzijdse betrekking waarin zij bestaan,

Appl. model. -- 'Vader' en 'zoon' bestaan slechts doordat de vader een zoon heeft en de zoon een vader. Toch is de vader de zoon niet en omgekeerd.

'Dubbel' en 'helft' gaan samen: het dubbele bestaat maar als er twee helften zijn. Toch is het dubbele niet de helft.

'Kennis' en 'kennisobject' bestaan niet zonder die wederzijdse betrekking. Toch is kennis niet het gekende object der kennis, maar slechts de kennis ervan. -- Dus: symmetrische tegenstelling, die tot een eigen tweedeling (complementering) aanleiding geeft.

b.3.-- De privatieve (de beroving uitdrukken) tegenstelling.

Denk aan de privatieve suffixen, in de spraakkunst: -loos, -vrij. Zo b.v. werkloos, zinloos, -- schaamteloos, schaamtevrij. Denk aan privatieve werkwoorden: een appel schillen is hem van zijn huid beroven. -- Het negaat (looehening) drukt, hier, een leemte uit, d.i. de beroofdheid van wat er, normaal en/ of ideaal, zou behoren te zijn.

Appl. model. - "Die dame ziet niet". -- Zij is, in de uitoefening van de gezichtszin, beroofd van een actief vermogen dat de mens normaal of ideaal heeft.

Wanneer men zegt: "Een steen ziet niet" dan is dit geen privatieve ontkenning, maar een contraire. Bij een steen is niet zien geen leemte.

Besluit. -- Het woordje 'niet' is veelduidig. En de tegenstelling eveneens.

HAR117

Opm.-- De restrictieve tegenstelling.

Herlees even EDM 68; 70. -- Zeggen wij niet soms: "Hier is contradictie en geen contradictie". "Die vrouw is gewetensvol en niet gewetensvol": "Hij is de zoon van zijn vader en niet de zoon van zijn vader". "Zij ziet en zij ziet niet", en dergelijke uitspraken meer?

De tegenstelling - contradictorisch, contrair, wederzijds, beroving aanduidend - kan onder voorbehoud genegeerd worden (of geaffirmeerd). Het

gaat, in zo'n gevallen, om schakeringen, 'nuances'. Om een afgezwakte tegenstelling.

Taseologie (spanningsleer).

Het voorgaande lijkt levensvreemd. Toch is de tegenstelling meer dan dat. Dat zagen wij reeds in de tekst van de Byzantijnse liturgie (Judas tegengestelde van de prostituee).

Om reden van het (vitale, existentiële) belang staan wij nu stil bij de 'spanning' als toepassing van de tegenstellingsleer.

'Tasis' in het Antieke Grieks betekent 'spanning'. -- Het spel en het conflict zijn twee toepassingen van spanning. Zij spelen een reusachtige rol in de kosmos en in de samenleving. Daarom een structuuranalyse (*EDM-harm 90: structuur*). 'Structuur' is het netwerk van betrekkingen.

De structuur der spanning.

Denk aan een voetbalveld: de twee équipes spelen om de bal in handen te krijgen en te beheersen. -- Denk aan twee jongens, die om éénzelfde bal vechten.

Ook de wedijver, de concurrentie vertonen die structuur: twee firma's concurreren tegen elkaar om éénzelfde verkoopsgedebied. Twee leerlingen doen hun best om de eerste van de klas te zijn.

Welke basisstructuur is, in al die gevallen, aan het werk?

(1) Er zijn steeds minstens twee 'kampen'.

(2) Er is éénzelfde 'inzet' (de voetbal, de bal, het verkoopsgedebied, de eerste plaats), -- 'inzet' is nl. dat waarover het gaat in het spel, het conflict, de concurrentie, de wedijver.

(3) De kampen stellen een tegengesteld belang in dezelfde inzet. -- Prettig uitgedrukt: "er zijn te veel gegadigden voor te weinig objecten".

In het spel b.v. wordt dit zelfs bewust georganiseerd. Zo niet is het geen 'spelen' meer.

Mechanisch model.

De mechanica heeft het o.m. over krachten. Deze kunnen in een spanningsverhouding komen te staan. Denk aan de opwaartse kracht, in een vuurberg, die tegen de drukkende kracht van de wand van de krater in werkt, -- terwijl zij de neerwaartse krachten van de zwaartekracht 'ontkracht'.

De opwaartse kracht wil de lava eruit; de neerwaartse kracht van de gravitatie wil die erin en de zijwaartse van de wanden belemmert daarbij, meer neerwaarts dan opwaarts.

Structuuranalytisch: in dat samentreffen van krachten is de ‘inzet’ de lava (juist één gegeven) en zijn *de ‘kampen-met-tegengestelde-richtingen’* de krachten (meer dan één in aantal). Gevolg: spanning.

Menselijk model.

Het Mimetisme (nabootsings-, navolgingsdenken) - ‘mimèsis’, imitatio, nabootsing, weergave, in het Antieke Grieks en Latijn - van René Girard (1923/2015), Frans culturoloog (cultuurkundige), is één van de theorieën waarin de spanning centraal staat.

Hij bestempelt de theorieën van de drie grote, ‘(cultuur)kritische’ materialisten - K. Marx, Fr. Nietzsche, S. Freud - als betwifelbaar en, in Freud’s geval, als achterhaald.

Zijn begeertetheorie zegt: de fundamentele begeerte (natuurverlangen) in de mens is niet seksbegeerte of dodingsdrang (*EDM 52vv.*), maar de nabootsingsbegeerte. Alle menselijke gedragingen zijn, volgens Girard, gedragen door de mimetische hypothese (vooropstelling), die door de mensen zelf en door een aantal theoretici miskend (‘méconnaissance’) wordt. Die navolgingsbegeerte blijft dan ook zo goed als onbewust.

Wat, terloops gezegd, één toepassing is van het Platonische begrip ‘para.frosunè’, nevens de werkelijkheid denken (*EDM 61; 74*).

Freud’s lucied moment.

Lees nu eerst *EDM 56*: “mijn naaste heeft juist dezelfde begeerten als ik”. Girard haalt Freud aan: “Het jongetje vertoont een grote belangstelling voor zijn vader: hij zou willen worden en zijn wat zijn vader is, -- ja, hem onder alle oogpunten vervangen. -- Zachtjes uitgedrukt: hij maakt van zijn vader zijn ideaal.

Deze houding t.o.v. de vader - of t.o.v. iedere man over het algemeen - heeft niets lijdelijks of vrouwelijks aan zich: zij is, wezenlijk, mannelijk. En zij is overigens zeer gemakkelijk verzoenbaar met het oedipuscomplex dat zij helpt voorbereiden”.

Aldus letterlijk Freud zelf. Het mimetisme heeft Freud op louter erotisch terrein gezien (niet in zijn algehele breedheid), - in een helderziend ogenblik.

HAR119

Identificatie en mimetisme.

Zegt Girard: “Er is een overduidelijke gelijkenis tussen de identificatie (*opm.*: vereenzelviging met iemand waarnaar men opkijkt) - met name: de identificatie met de vader - en de nabootsingsbegeerte: beide bestaan erin een toonbeeld te kiezen (...). Die keuze kan zich op ieder man vastzetten (...), die dan de plaats inneemt die, normalerwijze, in onze maatschappij aan de vader toekomt, nl. die van toonbeeld “.

Opm. -- Herlees, nu, *EDM- harm 103 (de imitatie van Berthe 1 door Berthe 2)*.

De spanning ‘vader/ zoon’.

Bibl. st.: *H. Robinson, Renascent Rationalism*, Toronto, 1875, 171.

Daar staat Robinson stil bij de structuur van het conflict. Binnen éénzelfde én gemeenschappelijke (*opm.*: gelijkenis en samenhang) situatie - het convergent aspect - zijn elkander uitsluitende waarestrekkingen (‘tendensen’) - divergent aspect - aan het werk: zij zijn op nabootsing gesteund (convergent op eerste gezicht), maar dan een nabootsing die éénzelfde object (‘inzet’) beoogt (divergent).-- Zoiets geschiedt wel eens tussen zoon en vader.

Het Oidipoescomplex.

Men kent de meer dan centrale rol - zou men kunnen zeggen - bij Freud en de Freudianen van dit soort ‘complex’, d.i. structuur, die tot spanning aanleiding geeft.

Girard terzake “Het jongetje wordt gewaar dat de vader zijn toegang tot de moeder in de weg staat. Zijn identificatie met de vader krijgt, daardoor, een vijandige tint en loopt erop uit dat zij met de begeerte om de vader, zelfs bij de moeder, te vervangen, samenvalt. -- Deze identificatie is, ten andere ‘ambivalent’ (*opm.*: tweewaardig, tweesnedig) vanaf het begin”. (O.c., 252). Tot daar weerom de tekst van Freud zelf.

Meteen is duidelijk gemaakt hoe “la rivalité” - de wedijver, ja, de afgunst (naijver) - ontstaat: door zijn vader in diens betrekking tot zijn moeder na te

bootzen en, rivaliserend, te verdringen schept de zoon, onbewust, het Oedipuscomplex. Aldus de theorie van Girard, die Freud verwijt het mimetisme, de nabootsingsdrang, niet (of slechts zijdelings) te zien. “Het is de vader die aan de zoon toont wat begerenswaard is, juist doordat hij het zelf begeert (de moeder)”. (O.c.,253).

De structuur

Deze is duidelijk:

- i. slechts één ‘object’ (inzet), de moeder;
- ii. maar twee gegadigden, de vader en de zoon. Het imiteren is de conflict verwekkende factor.

Opm. -- EDM 59 (P. Die!) leerde ons dat ook de ijdelheid kan een rol spelen.

HAR120

Het denkbeeld ‘complex’.

Bibl. st.:

-- Ch. Baudouin, *L ‘âme et l’action*, Genève, 1969-2, 97/141 (*Esquisse d’une théorie des complexes*);

-- J. Jakobi, *Complexe, archétype, symbole*, Neuchâtel (CH), 1961 (vertaling van *Complex, Archetypus, Symbol*).

De dieptepsychologische werkelijkheid ‘complex’ wordt, best, gedefinieerd als “spanning, liefst conflictueuze spanning tussen meer dan één tendens (waardestrekking) binnen de ziel”. Hier wordt de spanning iets psychisch’.

Voorbeeldje: een neiging in ons ‘wil’ (‘begeert’) een genotsobject, b.v. een man - buiten - het huwelijk, -- wat, binnen de Bijbelse openbaring b.v. of in andere culturen, die het huwelijk strenge normen opleggen, door gewetensnormen verboden wordt.

- i. Eenzelfde inzet, nl. de buitenhuwelijkse man;
- ii. maar twee tendensen, een genots- of hedonistische waardestrekking én, tegelijk, b.v. door opvoeding of door eigen aanvoelen, een ethische (= morele) waardestrekking,-- in Freudiaanse taal “twee begeerten”.

De spanning, zoals door ons hierboven beschreven, is dus een structuurinvariant(e),- nl. onveranderd in haar kern keert de spanning weer in zeer verschillende gebieden van de werkelijkheid. Wat door (summatieve of amplificatieve inductie blijkt).

Spelen is niet vechten.

Robinson heeft de neiging al in het spelen een soort conflict te zien. -- Toch is het verschil door analyse van de fenomenen (*EDM 17*) zelf zichtbaar.

1.-- Wanneer twee voetbalteams, gecentreerd rond juist één bal, aan het spel zijn, ontstaat er spanning: de begeerte van de ene partij om de éne bal te 'hebben' komt diametraal te staan tegenover die van de tegenpartij, die juist dezelfde bal wil 'hebben'.

2. -- Wanneer echter duidelijk b.v. een regel van het voetballen overschreden wordt, komt de scheidsrechter tussen. Dat is nog 'spelen', al is het soms 'keihard'. Maar misschien met een dosis 'geweld aandoen' aan de spelregels.

3.-- Worden sommige spelers, echter, 'brutaal', d.i. gebruiken zij echt geweld, dan komt de scheidsrechter voor 'aanvalsdrift' in de striktere zin te staan - agressie -. Dan wordt spelen 'vechten'. Het wordt dan wat ruzies, slaande dan, en oorlogen allerhande tonen: de spanning wordt echt conflictspanning. Dat maakt een fenomenaal verschil.

Besluit. -- Spanning is beter niet 'conflict' genoemd.

HAR121

Conflictuologie.

Een conflict, *stricto sensu*, is een tegenstelling waarbij geweld te pas komt. -- Ook hier is een structuur zichtbaar.

(1) Een 'identiteit' - b.v. een man, een bende - vertoont 'assertiviteit' d.i. zelfbewuste weerbaarheid (wat in zekere zin normaal is, vooral in onze Moderne agressieve samenleving). Dat is, in Platonische termen, de minder grote leeuw (*EDM 61v*). In de taal van Paul Diel 'ijdelheid'.

(2) De inzet ter gelegenheid van dewelke deze geldingsdrang volledig wakker wordt is **a.** rust (nachtrust), **b.** eten en drinken, **c.** geslachtelijk leven, **d.** rijkdom (samen, in Platonische taal, het grote monster). -- wat men ook wel heet: de materialistische levenswaarden. Fr. Engels (1820/1895; denkgenoot van K.Marx) schrijft nog in die zin.

(3) De graad van zich doen gelden van de identiteit in kwestie is zo dat men zich doorzet, desnoods met fysisch en moreel geweld (vuistkracht, cynisme (*EDM 61 v.*)): men oefent geweld uit zonder veel gewetensbezwaren. 'Moraal' is 'zwakheid' in de strijd des levens.

In Platonische termen "de kleine mens", d.i. de mens die 'geest' mist, d.i. de zin voor "al wat hogere waarden is" (wat men ook wel 'spiritualisme' heet). Voor zover de geweldenaar/ geweldenaars toch 'geest' vertoont, is deze 'geest' in dienst van de minder grote leeuw en het grote monster.

Applicatief model. -- Kort gezegd: de structuur is

- i. de eigen identiteit (zijnswijze)
- ii. doorzetten tegen de rest in.

Lezen wij nu *P. Sigaud, États-Unis. - Les autorités montent en ligne contre les gangs de jeunes (Journal de Genève, 13.07.1990)*. In dat artikel komt duidelijk het verschil tussen spel en conflict (geweld) tot uiting en wel zoals een Platoniserende psychologie dit ontwerpt.

Ziehier de tekst. -- "De Amerikanen hebben leren leven met het algemene vraagstuk van het geweld onder allerlei vormen: Groot-banditisme, misdaadsyndicaat, drughandel

Doch, sedert enkele maanden, komen zij tot het inzicht dat een betrekkelijk nieuw verschijnsel opdaagt en wel om reden van de onrustwekkende omvang ervan: de 'gang' s' (benden) van jongeren tussen vijftien en twintig jaar, die d.m.v. revolvergeschoten hele stadswijken afbakenen, waarbinnen zij een georganiseerd leven leiden (...).

Steekproeven. -- Volgens de recentste analyses zijn de vijftig staten - Alaska en Hawaii inbegrepen - door deze giftige kwaal aangetast.

HAR122

a. Los Angeles. Deze Californische stad is het oudste actieterrein van de jongerengang's. Aantal betrokkenen: zo'n 80.000, verdeelbaar als volgt: 59% Spaans-Amerikanen, 39% Negro-Amerikanen, 2% Aziaten; slechts 72 blanken. Al die benden samen hebben, in 1989, 554 misdaden op hun kerfstok (inbraken, hold-ups, gewapende diefstallen, alle mogelijke vormen van afpersing, drugmisdrijven, moorden).

b. Chicago. In tweede positie. 15.000 jongeren verdeeld over 125 benden. De grote meerderheid Negers, in groter aantal dan de Spaans-Amerikanen. 1989: 72 misdaden (12 meer dan in 1988).

c. New York. Slechts een veertigtal gang's. Volgens een aantal sociologen ligt dit aan de verregaande versplintering van de bevolking in een veelheid van etnische groepen.

d. Boston. Een veertigtal benden, waarin een 2.000 jongeren. 80% zwarten, 13% Porto Ricanen. 1989: 9 moorden (driemaal meer dan in '88)

e. Washington. 1589: 434 misdrijven, het record.

Deze steekproeven leiden tot een inductie (veralgemening) - *EDM 39* (ook 47, 54, 113) -: de plaag is algemeen aan het worden.

Verklaringen (duidingen).

EDM-harm 79 leerde ons de één-veelduidige betrekking (o.m. in het interpreteren). -- Cf. ook *EDM-harm 111*.--

1.-- Een politiemann. -- “Het is altijd hetzelfde vraagstuk: straks zal men nog de kinderen die nog aan het hinkelspel toe zijn, toelaten een vuurwapen te bezitten. Kon men niet zo gemakkelijk geweren en revolvers kopen, dan zouden de jongeren hun twisten anders regelen”.

2.-- Een psychiater.-- Armando Morales (prof in psychiatrie Univ. Californië).-- Deze ziet het tweevoudig.

a. De verwaarlozing inzake het gemoedsleven, waaraan vele jongeren lijden, werkt: “De bende vervangt de gezinsstructuur, die de gangsters bijna nooit gekend hebben.

Opm.-- Dit is het zoveelste geval van het privatieve niets (*EDM 50* (// 70,78, 82, 84), d.i. de afwezigheid van wat men verwacht (‘frustratie’, die, hier, tot aanvalsdriфт leidt; de zgn. “frustratie - agressie”), waarover de traditionele ontologen het hebben.

b. “Zij hebben, bovendien, de indruk dat er in de USA - samenleving voor hen geen plaats is. De ‘gang’ bezorgt hun een plaats o.g.v. haat en brutaal geweld”. -- Aldus Morales.

Opm.-- Weerom: het privatieve niets, een vitale leemte.

De bende.

Deze jongeren zijn geen gewone boeven. Het zijn ook geen moordenaars die door alle politieposten gezocht worden. -- Wat zijn zij dan wel?

a. Zij vertonen 'riten', 'codes', 'gewoonten'. In Washington kleden de gangleden zich in zwarte sweatshirts met kapjes. In Pine Bluff (Arkansas) moet men een door "de leider" goedgekeurde inbraak gepleegd hebben om lid van the Folks te worden. In San Antonio hebben de plaatselijke terreurzaaiers - zonder blikken of blozen - het lef gehad aan de politiemannen - n.a.v. een carnavalsviering - visitekaartjes uit te delen met de vermelding "allerlei vernielingen".

Opm.-- Dit bewijst wat wij *EDM 61 v. (cynisme)* - zie ook *EDM 64 (ontheiliging)* gezien hebben.

b. Morales: "Het aantal leden varieert van vijf tot verscheidene honderden". Maar dit heeft weinig belang.

c. Alles hangt af van het actieterrein, van de nagestreefde doeleinden en van de persoonlijkheid van de leider. Wat de doorslag geeft, is het gedrag van ieder lid, de mentaliteit die verbindt. - Aldus Morales.

De leider.

"The Man", -- de bijnaam van Rayful Edmond (25), zit nu in de gevangenis van Marion (Illinois).

Tussen 1986 en 1989 was hij de topfiguur van de handel in cocaïne en crack (een drug) in het hele District of Columbia.

Hoofdkwartier: het huis van zijn grootmoeder in een Negerwijk. Samen met een twintigtal familieleden beheerste hij 20% van de drughandel aldaar.

Wekelijkse opbrengst: 2.000.000 dollar. -- De bende telde +/- 150 leden. -
- Uit Los Angeles kregen zij, maandelijks, 700 kg. cocaïne aan (...).

Drie jaar lang leidde The Man een prinselijk leventje: reizen naar Las Vegas, een Jaguar, een schitterende villa, weelderige meubels, een armbanduurwerk van 45.000 dollar.

Aan alle kinderen van zijn wijk deelde hij bankbiljetten uit van 100 dollar. Aan zijn vele bewonderaars schonk hij gouden oorringen.

“Ik was the King, de Koning”, zei hij in zijn cel. “Overal had ik vrienden. Zodra ik uit de gevangenis ben - over een jaar of twee -, open ik een nightclub”.

Besluit.

De misdrijven, in al hun vormen, stellen voorop: tegengestelde belangen die gewelddadig worden n.a.v. een of andere inzet. Die belangen - de identiteit - zetten zich door tegen de rest in. Dat was de structuur (*EDM--harm 117. -- 121*). Waarover het zo-even ging.

HAR124

Oppositionalisme.

Bibl. st.: J. Muurlink, *Antropologie voor Opvoeders en hulpverleners (Ideologische manipulatie of zelfbepaling)*, Bloemendaal, 1981, 17/18 (*Oppositionalisme*).

De term is nieuw, maar de erdoor aangeduide zaak is oeroud. “Het ‘oppositionalisme’ ontstaat als men zich sterk afzet tegen een bepaalde term of bepaald begrip en er een andere term of begrip tegenover plaatst, waaraan absolute geldingswaarde wordt toegekend”. (O.c.,17).

In Platonische termen: het ene denkbeeld wordt verward met volstrekte onwaarde (*EDM 50: privaatief nihil*) terwijl het tegengesteld model ervan met waarde zonder meer (het goede, in Platon’s taal) verward wordt.

Appl. model.

Men ziet zoiets bij een aantal biologen en/ of psychologen.

a. De enen ‘verabsoluteren’ de rol van de aanleg: bij de geboorte zijn, in een individueel biologisch wezen of in een individuele ziel, alle of nagenoeg alle levensmogelijkheden vooraf bepaald, -- vastgelegd.

b. De tegengestelde, beter: ‘oppositionalisme’ mening overdrijft de rol van het leefmidden: een individueel wezen is, in zijn lot en levensloop, geheel of zo goed als geheel ‘bepaald’ door het milieu waarin het zich situeert.

Opm.-- Herlees nu, even, *EDM 68 (restrictief)*.

In het Platonisme is, principieel, voor ‘oppositionalisme denken’ geen plaats: sinds Platon zag men in dat tegenover iedere bewering (affirmatief) men, praktisch altijd, een tegengestelde mening (negatief) kan stellen. Waardoor? Waarom? Doordat/ omdat in het werkelijke leven schijnbaar absoluut

tegengestelde dingen onderling verweven zijn. 'Koinonia', verwevenheid, heette dat. Reeds het gemene verstand stelt regelmatig vast dat een verenigd wezen én door aanleg én door leefmidden bepaald wordt. Het werkelijke is gewoonlijk een mengvorm.

Appl. model

a. De enen, de Moderne subjectivisten, onder wie Descartes, verabsoluteren in hoge mate het individuele subject (= het ik).

b. Recentelijk verabsoluteren o.m. de Structuralisten, de Saussure op kop, in hoge mate - wat men heet - de structuren (in casu: de regels waardoor ons individueel leven bepaald wordt, meestal op onbewuste wijze.

Restrictief: én het ik ('subject') én de structuren spelen allebei een rol. -- 'Koinonia', verwevenheid, van beide.

HAR125

18.-- Harmologie: tweedelingsleer (complementering). (125/139)

Ordenen geschiedt 'combinatorisch', d.i. wezenlijk paarsgewijze. Daartoe splitst onze geest de gegevens - het zijn(de) - op in twee elementen of elementengroepen (verzamelingsleerstellig) en/ of in twee delen of delengroepen (systeemleerstellig).

Korter: een totaliteit wordt opgesplitst in twee delen (tweedeling, complementering). -- Daarbij valt op dat wij, spontaan, één van de twee complementen een soort voorrang verlenen en den spreken van één gegeven, binnen de totaliteit in kwestie, en "de rest" (al het andere binnen diezelfde totaliteit).

Natuurlijk kan het ook als volgt: Men denkt aan de totaliteit en aan wat binnen die totaliteit gesitueerd wordt. Dat wordt dan "de totaliteit" (hetzij verzameling hetzij stelsel) en al wat die totaliteit helpt tot stand komen.

Korter: alle elementen gezamenlijk en ieder element afzonderlijk; alle delen gezamenlijk en ieder deel afzonderlijk. Denk aan EDM 39: summatieve inductie, een denkbewerking die daarop gesteund is (van ieder element/ deel afzonderlijk besluit men tot alle elementen of delen gezamenlijk). Dat is een tweedeling 'sui generis' (met een erg eigen aard). -- Deze abstracte dingen worden 'levend' dankzij de toepassingen.

1. -- Tweedeling: systechie (tegenstellingspaar).

Dit type (soort) tweedeling kwamen wij reeds tegen: *EDM* (= *cursus* 8.1.)-*Harm* 37 (su/stoichia: samenhang van stoicheia (elementen)).-- Daarover nog wat volgt.

Soemerisch model.

Bibl. st.: S.N. Kramer, *L'histoire commence à Sumer*, Paris, 1975, 153.

De Sumeriërs/ Soemerieërs zijn een Archaïsch-Antiek volk - het heette zichzelf 'kengir' -, dat zich tussen - 4000 en - 3000 in Soemer (Sumer) vestigde. In steden als b.v. Oer (Ur), Lagasj, Oeroek (Uruk), Eridoe (Eridu). Het vond het spijkerschrift uit.--

Opm.-- Wat nu Irak en Iran is, is bij benadering de streek waar zij woonden.

Tegenstellingsparen.

In de teksten vindt men typische koppelingen, die systechieën zijn: zo b.v. 'winter/ zomer' of, liever, 'Winter/ Zomer' (want de jaargetijden, een natuur- en kosmisch fenomeen waren de zichtbare tegenwoordig-stelling van 'Veroorzakende Godheden', die die natuurfenomenen 'veroorzaakten' en meteen beheersten (als elementen van de kosmos (*EDM* 01)).

HAR126

Bijbels model.

"De slang was het meest verschalkende wezen onder alle wezens in de velden (...). Zij zei tot "de vrouw" (*opm.* Eva): "Dat maakt dus dat 'God' gezegd heeft "Gij zult niet van alle bomen in de lusttuin (*opm.*: paradijs) eten"?"

De vrouw antwoordde daarop: (...) Maar van de boom in het midden van de lust-tuin heeft God gezegd: "Daarvan eet gij in ieder geval niet. Gij raakt hem zelfs niet aan! Zoniet kost het uw leven".

Daarop de slang: "Daar geloof ik niets van! Sterven? Dat in geen geval! Maar wat wel waar is, is dat 'God' beseft dat de dag dat gij er toch van eet, uw ogen zich zullen openen en dat gij zult zijn als de godheden, nl. thuis in goed-en-kwaad". (...). Aldus Genesis, het eerste boek van de *Bijbel* (*Gen* 3:1/5).

Opm.-- Voor het juiste begrip van 'goed-en-kwaad' zie *EDM--harm* 86v. (harmonie der tegengestelden). De 'eerste zonde' (zondeval) zou dus een meewerken geweest zijn met "de godheden", de elementen bij uitstek van de kosmos, die "niet zo nauw speuren" en desnoods het (ethische) kwaad

aanwenden om haar doelstellingen te bereiken, -- desnoods een vorm van cynisme (*EDM 61v.*).

Goed en kwaad zijn samen ‘de totaliteit’ van het gewetensvolle en het gewetenloze. Als model en tegenmodel.

Antiek-Grieks model.

Zoals *Gad Freudenthal, The Theory of Opposites and an Ordered Universe (Physics and Metaphysics in Anaximander)*, in: *Phronesis (A Journal for Ancient Philosophy)* (Assen), ooit uiteendeed: Anaximandros van Milètos (-610/-547), de denk-genoot van de stichter van de Griekse wijsbegeerte, Thales van Miletos (-624/-545) zocht de orde(ningen) in de fisis, natura, natuur (verstaan als al wat is), o.m. in tegengestelden. Een aanloop tot een ordeleer, -- zeer vroeg in de Griekse wijsgerige wereld.

De systechieën der Paleopythagoreeërs.

‘Harmonia’, ineenvoeging, is een centraal gegeven in het Pythagoreïsme (*EDM 03; 72*).

Er is nog een lijst bewaard, waarvan, natuurlijk, de basis-systechie is “identiteit/ niet-identiteit” (*EDM--harm 112*). Verdere dyaden (koppels) waren:

- (1) geordendheid/ ongeordendheid,
- (2)a vorm/ vormloosheid, vastheid/ onvastheid,
- (2)b wiskundig: rechtlijnigheid /kromheid, -- natuurwetenschappelijk: licht/ duisternis,
- (2)c menswetenschappelijk: mannelijkheid/ vrouwelijkheid, rechtshandigheid/ linkshandigheid,
- (3) ethisch: goed/ kwaad.

HAR127

Opm.-- Men herleze nu *EDM 36v.*: de categorieënlisht, op naam van de Pythagoreeër Archutas, is in de grond een stel systechieën.

Wat wij dan bij Aristoteles terugvinden. Dingen als het koppel “plaats/ tijd” zijn de totaliteit der natuur (zijn(de)), maar opgesplitst in twee ‘elementen’, die, in hun tegengesteldheid, toch samenhangen.

Opm.-- “Su-stoichos” kan b.v. betekenen “al wat tot eenzelfde reeks behoort”: zo zijn, in een zeker taalgebruik, al de punten van eenzelfde lijn ‘su.stoicha’, samengaand.

O. Willmann, *Gesch. d. Idealismus, I (Vorgesch. u. Geschichte d. antiken Ideal.)*, Braunschweig, 1907-2, 273 (Paleopythagoreïsch), 10 (Ploutarchos van Chaironeia (+45/+125; Eclectisch Platonieker) heeft het over de begrippenkoppels “hoger/ lager, goed/ kwaad, volmaakt/ onvolmaakt”, -- dit, om aan te tonen hoe de systechie blijft boeien).

Platon.

Het tegenstellingspaar “tautotès (identiteit)/ heterotès (niet-identiteit)” - is een basissystechie. Vooral b.v. om begrippen (en ideeën) te ordenen: de diairetische methode ordent begrippen van de omvattendste naar de minder omvattende (b.v. van ‘levend wezen’ naar (één type, soort levende wezens) ‘mens’); de synoptische methode gaat omgekeerd te werk. EDM 29 v. had het over dergelijke begripsomvangen. Steeds is er iets identisch’ en iets niet-identisch’.

De dialoog Parmenides.

De tegenstellingsparen krijgen zeer sterke nadruk in die dialoog.

Zo b.v. *Parm 129 a/e*. Daar is o.m. sprake van het ‘verweven’ en het ‘uiteenhouden’ van begrippen. “In de grootste verlegenheid geraakt men (...) door de eis dat de ideeën op zich, d.i. afgezonderd van elkaar, bestaan (133b). De ideeën blijken, immers, allemaal haar bestaan of wezen te hebben in haar onderlinge betrokkenheid, -- zoals b.v. de ideeën ‘slavernij’ en ‘heerschappij’ elkaar behelzen”. (W. Klever, *Dialectisch denken (Over Plato, wiskunde en de doodstraf)*, Bussum, 1981,53)

Terloops: G.W. Hegel (1770/1831; leermeester van Marx), de vernieuwer bij uitstek van de ‘dialectiek’ heette ooit *Platon’s Parmenides* “die heilige Schrift der Philosophie” -- blijkbaar wegens de nadruk op de ‘koinonia’, onderlinge verwevenheid, der ideeën.

Overigens: de dialoog *Sofistes* zegt “Slechts door wederzijdse vervlechting der ideeën (“ton eidon sumplokè”) ontstaat het inzicht”. (259e); -- ‘Harmonia’ zegden de Pythagoreeërs, -- ineenvoeging.

HAR128

Opm.-- Herlees even EDM--*harm 99v.*: het syntagma in de taalrede (= het taalgebruik) bestaat uit uitdrukkingen, waarvan de kleinste eenheid tweeledig (en enigszins tegengestelde termen bevattend) is. Het hele Structuralisme is daarvan een uitwerking.

2.-- Tweedeling: rationele (intellectuele) blindheid/ leegheid.

I.Kant (1724/1804; topfiguur van de Duitse Aufklärung) reageerde ooit tegen de 'oppositionele' tegenstelling tussen, enerzijds, de reine Rationalisten (Descartes, Leibniz, Wolff), die eenzijdig de nadruk legden op het reine redeneren, en, anderzijds, de empirische rationalisten (Locke, Hume), die eenzijdig de nadruk legden op de zintuiglijke waarneming als enige bron van geldig redeneren.

Samenvattend zei Kant: "Gedanken ohne Inhalt sind leer; Anschauungen ohne Begriffe sind blind". ("Denkbeelden zonder (ervarings)inhoud zijn leeg; (empirische) intuïties zonder begrippen zijn blind").

De denkbeelden 'blind' en 'leeg' zijn én tegengestelden én - blijkbaar volgens Kant - correlatieven (*EDM 116*). M.a.w.: een sustoichia, een tegenstellingspaar.

De gemeenschappelijke eigenschap en de elementen van een verzameling vertonen juist dezelfde systechnie:

a. een los stel elementen zonder een gemeenschappelijke eigenschap is 'blind' (zonder éénmakend inzicht).

b. een gemeenschappelijke eigenschap zonder erdoor samenvatbare elementen is 'leeg' ("hangt in de lucht").

Het kan ook anders gezegd:

a. een regulatief model (geldig voor alle modellen die er de toepassing van zijn, d.i. de applicatieve modellen) zonder applicatieve modellen is leeg; -- zo b.v. een spraakkundige 'regel' (= regulatief model) zonder toepassingen;

b. applicatieve modellen - hoe talrijk ook - zijn blind ("zeggen niets") zonder een regulatief model; -- zo b.v. een aantal op elkander gelijkende spraakkundige uitdrukkingen (= toepassingen) zonder de 'regel'.

Nog anders:

a. een theorie zonder de eraan beantwoordende feiten en/ of praktijk is leeg;

b. maar feiten en/ of praktijk zonder de eraan beantwoordende theorie zijn blind.

Samengevat:

a. "Niets is zo praktisch als een goede theorie";

b. “Grau, mein Freund, ist jede Theorie, grün des Lebens goldner Baum” (Kleurloos, mijn vriend, is iedere theorie, groen des levens gouden boom), (deze laatste uitspraak staat op naam van J. W. Goethe).

HAR129

3.-- Tweedeling: Omschrijving (definitie) van de wezensvorm.

EDM 31 en 34 leerden ons wat de wezensvorm - het wezen of de wezenheid - van iets is.

a. Om te beginnen is er nooit een wezensvorm zonder de systechnie ‘wat/ dat’ (essentie/ existentie). Een hersenspindel - een fantasme, zoals psychologen zo graag zeggen - is iets, nl. men kan het ‘wat’ ervan beschrijven (“Ik droomde bij dag dat mijn geliefde daar stond, maar toen ik de ogen opende na het uiltje dat ik ving, zag ik ‘niets’”: die dagdroom is ‘iets’ d.i. vertoont een wezensvorm) én men kan er ook het ‘dat’ van beschrijven (het ‘wat’ bestond enkel in mijn slaperige verbeelding). -- Zo ook voor het ongerijmde.

b. Verder is er, bij het omschrijven, stevast een tweedeling. De wezensvorm is immers dat wat iets onderscheidbaar/ scheidbaar maakt van ‘de rest’ (“al het andere”).

1.-- De singuliere (individuele, verenkelde) wezensvorm.

Denk aan uzelf: wat u definieert, hoe gaat gij dat omschrijven, resp. definiëren? Enkel door te wijzen op al wat u onderscheidbaar/ scheidbaar maakt van ‘de rest’.

Tweedeling. - Het unieke (enige) zet zich af van de rest én door de algemene wezensvorm (toepassing: gij zijt een mens ... en geen dier of plant of gesteente of een engel, d.i. wat ‘de rest’ typeert) én door de individuele wezensvorm (gij zijt deze mens hier en nu en ... niet die daar en wat verder; ofschoon mens gelijke alle mensen, zijt gij toch deze van alle andere mensen (‘de rest’ der mensen) onderscheidbaar/ scheidbaar). Tweedeling!

2.-- De particuliere/ universele wezensvorm.

Dat hebben wij reeds zo-even verduidelijkt. -- Een mens b.v. of een gedeelte der mensen - denk aan de Negers - hebben een universele (alle mensen) of een particuliere (sommige, een gedeelte) wezensvorm. De onherleidbaarheid tot de rest - universeel: al wat b.v. niet mens is; particulier: al wat niet sommige mensen is - is het middel om te definiëren. Maar enkel als een tweedeling (alle/

alle niet; sommige/ sommige niet) aan de basis ligt. Cfr EDM 30 (begripsomvangen).

4.-- Tweedeling: voorgrond ('figuur')/ achtergrond.

De Structuralisten, in het spoor van de Saussure, wezen ons op de combinatorische rede. "Das Kombinieren im eigentlichen Sinne (von 'bini', je zwei) hat Gleichgeordnetes zum Gegenstande" (Het combineren in de eigenlijke zin (nl. 'bini', in het Latijn 'telkens twee') heeft wat bij het ordenen bijeen past, tot voorwerp). (O. Willmann, - *Abriss der Philosophie*, Wien, Herder, 1959-5, 46).

HAR130

Deze tekst van een Willmann, de Platonieker, bewijst dat het Structuralisme een oeroude intuïtie modern maakte.

Tot nog toe hebben wij eenzijdig verzamelingsleerstellige voorbeelden gegeven van tweedeling. Staan wij nu ook stil bij systeemleerstellige modellen.

1.a. Gemeenverstandelijk (commonsensistisch).

Iedereen, met zijn/ haar 'gemeen verstand' (d.i. alle mensen, die min of meer normaal zijn, gemeenschappelijk verstand) stelt de tweedeling 'voorgrond/ achtergrond' voorop, -- onbewust. "Dat mooie meisje daar, op het blonde strand, spelemeiend in het zand, -- wat tekent het zich, met zijn gitzwart haar en zijn gebronsde huid, af tegen de gezichtseinder die baadt in het licht van de ondergaande zon!".

1.b. Waarnemingspsychologisch.

In de waarnemingspsychologie heet men 'figuur', een (geometrische) vorm, die zich uit een totaliteit -- denk aan het begrip 'systeem' (EDM--harm 91 (coll. str.), 93 (systematologie)-- losmaakt. Maar juist daardoor wordt de 'figuur' voorgrond tegen een achtergrond! Maar steeds binnen de totaliteit, waarin beide samen horen. Tweedeling!

Appl. model.

Men beluistert aandachtig - waarneming - een mooi liedje. De melodie - in de vorm van het refrein vooral - maakt zich, dankzij de waargenomen herhaling ervan, los uit het geheel (totaliteit) van het lied. Men kan dan van "het thema" spreken.

Opm. -- De Gestalt- of vormpsychologen zullen, hier, van 'Gestalt' ('vorm') i.p.v. van figuur spreken. En onze Paleopythagoreeërs (EDM 04) (EDM--harm

104) spreken hier van ‘arithmos’, goed vertaald ‘getal-vorm-harmonie’. Beide, Gestalt (vorm, waarnemingsvorm) en getalvormharmonie, tekenen zich steeds af tegen een achtergrond.

2.a. Oppervlakte/ diepte.

M. van Loggem, vert., Norbert Sillamy, Lexicon van de psychologie, Utr./ Antw., 1974, 87v., verbreedt deze systechnie.

a. Het feit.

Een ll. op school geraakt achterop (oppervlakte).

b. De verklaring (duiding).

Dat achterop geraken is slechts het “aan de oppervlakte komen” van een stoornis (figuur) die én de totale gezondheidstoestand én de totale psychosociale situatie (beide aspecten zijn achtergrond) verraadt.

Zegt Sillamy: “Het organisme (van de scholier(ster)) functioneert als een geheel waarvan de delen die af en toe op de voorgrond treden, niet kunnen losgemaakt worden”. (A.c., 88).

HAR131

2.b. Structuralistisch taalgebruik.

Wanneer men structuralistische teksten leest, valt het op dat de termen ‘oppervlakte/ diepte’ - o.m. in de vorm van ‘oppervlaktestructuren/ dieptestructuren’ - wel vaker voorkomen.

5.-- Tweedeling: in- en uitwendige vergelijking.

Bibl. st.: *L. Davillé, Le comparaison et la méthode comparative (en particulier dans les études historiques), in : Revue de synthèse historique XXVII (1913): 4/33 ; 217/257 ; xxviii (1914) : 201/229.*

De vergelijkende methode is schering en inslag in de harmologie (waarover later). Steller onderscheidt, daarbij, twee gezichtspunten, die ... Tweedeling vertegenwoordigen. Een gegeven - b.v. een mier - kan inwendig ‘vergeleken’ (= geanalyseerd) worden: de onderdelen en verscheidene functies van het lichaampje (dat een biologisch systeem is) worden onderling vergeleken zo dat de betrekkingen bloot komen.

Maar datzelfde gegeven kan een uitwendige vergelijking ondergaan: de mier wordt geanalyseerd voor zover zij zich situeert binnen een totaliteit, b.v. het mierennest.

Als men wil: eerst het hypo- of subsysteem (inwendige vergelijking), dan het (hyper- of super)-systeem, waarin het eerste zich bevindt (uitwendige vergelijking).

Appl. model: Augustiniaanse maatschappijkritiek.

a.1. S. Augustinus van Tagaste (354/430; de grootste kerkvader van de Westerse Patristiek) had grote achting, zoals vele tijdgenoten, voor het feit dat Rome, als wereldrijk, een soort rechtsorde, grondslag van de ‘pax romana’ (de Romeinse vrede), gesticht had. Vele volkeren die voorheen in (soms voortdurende) onmin leefden, werden tot ‘vrede’ gebracht door de strenge juridische ordening der Romeinen.

a.2. Maar Augustinus was én Kristen (geworden) én Platonieker. Een Platonicus

(i) stelt feiten (= fenomenen) vast

(ii) maar ineenlopend met de idee van die feiten, die, in feite, er het ideaal van uitmaakt. Zo ging hij van de vooropstelling uit dat de idee (= ideaal) ‘vrede’ bestaat, in een hogere (goddelijke) orde.

Ziehier wat hij schrijft: “De orde en de gerechtigheid die de Romeinse staat stichtte, komen - uiteindelijk - neer op een karikatuur (letterlijk: “lachwekkende nabootsing”) ,-- op een ontaarde vorm - onheilspellend van aard - van een natuurlijke en Christelijke orde”. (*Fr. Ferrier, S. Augustin, in: D.Huisman dir., Dict. des philosophes, Paris, 1984, 141*).

HAR132

M.a.w.: de zicht- en tastbare fenomenen (*EDM 17*), de voorgrond, tekenen zich, binnen een Platonische zienswijze, af tegen de idee, versta: het ideaal, de achtergrond. Een typisch Platonische tweedeling.

b.1. Voor *S. Augustinus* gaan, achter dat masker van de feitelijke Romeinse rechtsorde, vormen van onrecht en geweld (*EDM--harm 121: conflictuologie*) schuil. -- Tweedelige Augustiniaanse analyse (= vergelijking).

(i) In een inwendige vergelijking stelt hij vast dat, binnen het Romeinse rijk, gecentreerd vooral in en rond de ‘eeuwige stad’ (Rome), een bezittende

klasse steeds maar rijkdommen opstapelt, -- basis van een leventje vol genietingen - een soort Antiek 'Dolce Vita'.

(ii). In een uitwendige vergelijking stelt hij vast dat de Romeinse staat en staatssgemeenschap zwelgt in oorlogsopbrengsten, resultaat van imperialistische oorlogen naar buiten. Was de naam van een veroverd gebied, toentertijd, niet 'pro.vincia', wingewest?

Het is duidelijk: beide vergelijkingen - versta: op vergelijking gesteunde analyses - gaan "hand-in-hand", d.i. zij zijn correlatief (symmetrisch). Er is, nl. een (oorzakelijk of causaal) verband tussen het inwendige Romeinse kapitalisme en het uitwendige Romeinse imperialisme.

b.2. Er was meer:

i. de bezittende klasse, als voorstandster van de vooropstelling dat 'eigendom' 'absolute eigendom' is - ius utendi et abutendi (het 'recht' om ... wat eigendom is, te gebruiken en te misbruiken) -, moest de oren stoppen (*opm.*: parafrasunè, er nevens kijken en denken) voor degene die dergelijke mistoestanden aanklagen;

ii. degenen die zo'n mistoestanden niet aanvaarden - en, vooral, dit nog op de koop toe luidop zeggen -, moesten als een soort 'onkruid' uitgeroeid worden, uit de gemeenschap gebannen worden en in ballingschap gaan: zij roerden, immers, aan iets dat de kapitalistische klasse als "haar geluk" beschouwde. Zo schreef de grote heilige in zijn hoofdwerk *De civitate Dei* (Over de Godsstaat), 2/20.

Appl. model: het Grossiaanse beginsel. -- "Das Grosse'sche Prinzip", in het Duits.

Bibl. st.: *E. Grosse, Die Anfänge der Kunst*, Freiburg im Breisgau, 1894;
Die Formen der Familie und die Formen der Wirtschaft, Fr. i. Br., 1896.

HAR133

De vooropstelling van deze niet-Marxistische schrijver luidt: "De economische activiteit:

(a) is het levenscentrum van ieder cultuursysteem,

(b) is - op de meest diepgaande en onweerstaanbare wijze - de hoofdfactor van alle andere cultuurfactoren".

Tot daar het axioma.

Opm.-- Grosse licht, ergens, zijn vooropstelling toe met een zinnetje van Ludwig Feuerbach, radicaal-links leerling van Hegel.

Jakob Moleschott (1822/1893; mechanistic materialist), *Lehre der Nahrungsmittel für das Volk* (1850), wordt, na lezing door Feuerbach, in zijn *Natuurwetenschappen en revolutie* (1850) als volgt samengevat: “Indien gij het volk wilt verbeteren, geef het dan beter eten i.p.v. uit te varen tegen de zonde: der Mensch ist was er iszt (de mens is wat hij eet)”. (*H. Arvon, La philosophie Allemande*, Paris, Seghers, 1970, 188).

Grosse, op zijn beurt, duidt dit als volgt: “Wenn man weisz was ein Volk iszt, so weisz man auch Was es ist” (“Indien men weet wat een volk eet, dan weet men meteen wat het is”).

Opm.-- Systeemleerstellig: de gehele cultuur kan geduid als een (hyper- of super)-systeem. Indien er inwendige vergelijking op toegepast wordt, dan stelt men vlug vast dat de factor - ‘stoicheion’ (*EDM 01*) - ‘economie’ (vooral begrepen als productie, verdeling en verbruik van liefst vitale goederen en diensten), een hypo- of subsysteem van de algehele cultuur, een hoofdfactor is zo dat zij de totale cultuur letterlijk ‘beheerst’ als haar basisvooropstelling.

Tweedeling binnen de cultuur zelf, die de nadruk - een verdiende en verifieerbare nadruk dan - legt op een of, misschien, de hoofdfactor. Of nog: de economie is de figuur die haar achtergrond beheerst. -- Wij staan nu stil bij één illustratie van het Grossiaanse beginsel.

De rechtspositie van de vrouw.

W. Koppers, S.V.D., Die materiellwirtschaftliche Seite der Kulturentwicklung, in: *Settimana Internazionale di Etnologia Religiosa (IVa Sessione)* (Milano 17/25.09. 1925)) Paris, 1926, 109, geeft - in het spoor van Pater W. Schmidt, S.V.D., (1868/ 1954; godsdienstwetenschapper bekend o.m. om zijn begrip ‘Urmonotheismus’ (Oermonotheïsme (*EDM--harm 87*)), die Grosse in zijn godsdienstwetenschappelijk onderzoek bijviel - volgend applicatief model.

HAR134

(a).-- Inwendige vergelijking.

1. Algemeen gezien is het zo dat, in het Moderne Europa, sedert de liberale, d.i. vrijemarkteconomie, de rechtspositie van de vrouw een ernstige verandering ondergaat: zo beschikt zij, heden - 1925 - veelal over stemrecht, recht op universitaire studies, recht op vrije beroepskeuze (...),-- dingen die tientallen jaren terug voor haar onbestaande waren. -- Aldus Koppers.

2. “Wie zou nu miskennen of zelfs loochenen dat de Moderne - met name: de Kapitalistische - ontwikkeling der economie op de eerste plaats voor die toedracht verantwoordelijk te stellen is?”. -- Aldus letterlijk Koppers.

Opm.-- Besluit: economie en vrouw zijn twee hyposystemen binnen het (hyper)-systeem ‘cultuur’. Eens vergeleken blijken zij in causaal (oorzakelijk) verband te staan: de vrijemarkteconomie veroorzaakt een voor de vrouw emanciperende rechtspositie.

(b).-- Uitwendige vergelijking

Het begrip ‘analogieredenering’. Beginnen wij met een zeer simpel applicatief model: én de Aarde én Mars zijn beide planeten; welnu, de Aarde bezit een dampkring; dus ook Mars bezit, - waarschijnlijk (*EDM 46*), een dampkring.

Definitie: van een gekend maar analoog model besluit men naar een onbekend origineel (in modeltheoretische taal).

Of, zoals *Pater Lahr, Logique*, 608, zegt: “Als methode is de analogie een redenering die van sommige gelijkenissen (*opm.*: het is een geval van metaforische analogie) die geverifieerd zijn (waargenomen), tot nog te verifiëren andere gelijkenissen besluit”.

Koppers voert nu zo’n redenering uit.

(i) De gegevens. -- Deze zijn zo dat, in de traditionele (Archaïsche, Klassieke) culturen, zij aanleiding geven tot een analoge (deels gelijke deels verschillende) verhouding “economie/ vrouw”.

(ii) De naam voor de heel bijzondere rechtspositie, in zeer beperkte delen van de aardbol, de vrouw eigen is ‘matriarchaat’ (moederheerschappij). Of ook ‘moederrecht’. Dit betekent: om zo’n cultuur te begrijpen moet men vooropstellen dat de vrouw - belichaamd in een beperkt aantal vrouwen of zelfs één enkele - ze, in hoge mate, beheerst.

(iii) Uitgaande van de Moderne rechtspositie, ineen met de oorzaak (de economie) ervan, concludeert Koppers dat welbepaalde economische redenen dat moederrecht verklaren (begrijpelijk maken).

(iv) De positie van die matriarchale dames moet zelfs zo geweest zijn dat – metonymisch – de hele cultuur (niet enkel een onderdeel ervan) ‘matriarchaal’ kan genoemd worden.

HAR135

6.-- Tweedeling: Prosopopee (uitzichtsbeschrijving)/ ethopee (innerlijkheids-beschrijving).

H.I. Marrou, *Histoire de l' éducation dans l'antiquité*, Paris, 273s., geeft, in zesendertig onderdelen, de structuur van – wat men toentertijd heette – het ‘enkomion’, nog heden vertaalbaar door wat in academische middens, in het Latijn, ‘laudatio’ genoemd wordt, -- lofrede.

Maar bekijk goed de structuur in haar tweedeling:

a. Men zet iemand in de bloemen naar zijn milieu en zijn lichamelijke verschijningswijze; – het Behavioristisch aspect (dat wat van buiten uit bekeken zicht- en tastbaar is).

b. Maar die bloemetjes gelden, in de klassieke Oudheid althans, nog meer de ‘ziel’, d.i. het innerlijke, van de geprezene.

Opm.-- Men weet dat deze tweedeling ook het hele streven de Geisteswissenschaft (geesteswetenschap) van W. Dilthey (1833/1911), stichter van de begrijpende, --‘comprehensieve’, ‘verstehende’ methode als de basisvooropstelling beheerst.

Doorheen wat uitwendig vaststelbaar is, tracht de Diltheyaan door te dringen, vooral door inleving en dialoog, tot het ziele-leven – ‘Geist’ geheten –. Dilthey actualiseerde en herstichtte een Antiek denkpatroon.

Appl. model.

Om die abstracte denkbeelden ‘levend’ te maken – om het ‘lege’ (EDM--harm 128) ‘vol’ te maken, te ‘vervullen’, zoals de Fenomenologen zeggen – hier een toepassing.

a. **Herodotos van Halikarnassos** (-484/-425; stichter van de land- en volkenkunde, -- ook genoemd “de vader van de geschiedschrijving”), in zijn

Historiai (letterlijk: informatie-inwinningen), geeft ons a.h.w. de pap in demond. --- Doch eerst een kleine typering:

i. Herodotos was traditioneel gelovig;

ii. maar hij was, met zijn uiterst democratische openheid, nog versterkt door zijn zeer bereisd zakenleven (hij was zakenman), tegelijk aanhanger van de Milezische natuurfilosofie, die i.p.v. louter traditie-gebonden geloven of liever met dat soort gelovigheid, aan 'historia', inquisitio, onderzoek van de 'fusus', de natuur der dingen, deed.

Besluit: een synthese van oud en nieuw.

b. Multicultuur. -- Herodotos, als Klein Aziatische Griek, was bekend met heel wat cultuurtypes die soms heel ver van de zijne afstonden. Dit geeft hem een voor Postmoderneren welgekomen insluiting (i.p.v. het traditionele exclusivisme) van "al wat anders is" (cfr EDM 41).-- Dat zullen wij straks zien.

HAR136

Opm.-- De multicultuur rekent af met een keiharde tweedeling, die tot de "Babelse verwarring" der volkeren (culturen) leidde.

a. De Exclusivist(e) ziet "al wat anders is", als "niet-ik", als dermate 'anders' dat een onoverbrugbare kloof gaapt.

b. De Inclusivist(e), daarentegen, ziet en ervaart soms als zeer pijnlijk "al wat anders" is, maar in een betrachting van 'insluiting' tracht hij/ zij toch het gesprek gaande houden. De kloof wordt, zoveel mogelijk, overbrugd.

Opm.-- Deze radicalisering der tweedeling "ik/ andere" komt ook enigszins tot uiting in het onderzoeks-gedrag van menig Behaviorist(e): wat bestudeerd wordt, de 'andere' mens', - in de ogen van de Inclusivist(e) de 'medemens', is blijkbaar zo radicaal anders dat men zijn innerlijk leven "einklammert" (tussen haakjes zet),-- als wat men heet in elektriciensmiddens "de zwarte doos" (de elektriciën krijgt ze niet open, maar kan er wel draden insteken of uittrekken), waarop men 'prikkel's uitvoert om daar 'reacties' (antwoorden) op te krijgen. Stimulus-Response-schema!

Dat juist overschrijdt de Diltheyaan: hij tracht te allen prijze rechtstreeks contact - ontmoeting (EDM--harm 78) - te bereiken, -- in een eerder insluitende houding t.o.v. "al wat anders is".

c.1. Wat Herodotos zegt.

Bibl. st.: D.H. Teuffen, *Herodot (Sieben und andere Wunder der Welt)*, Wien/ München, 1975, 82/86 (*Die schrecklichen Reiter*) , vrl. 84f.

Opm.-- 'Neuris', in het Antieke Grieks, is het land der Neuren (Neuroi), volgens sommigen een Scythisch (// Skutisch) volk, in alle geval de noorderburen van de Scythen (Skuten), zowat in het oosten van het huidige Polen.

Wat Herodotos vernam omtrent de Neuren, kwam hem gewoon onvoorstelbaar voor. "Deze Neuren - zo zegt hij, zijn, naar mijn indruk, een volk van magiërs. Want het volgende wordt door de Skuten en de in Skutië (Scythië) wonende Grieken verhaald.

Ieder Neur verandert zichzelf eens per jaar voor de duur van een klein aantal dagen, in "een wolf" om daarna opnieuw "een mens" te worden".

Herodotos, onbekend met wat die Neuren bezielt, zegt: "Mij kunnen zo'n verhalen niet overtuigen. Maar men beweert het met rotsvaste overtuiging, ja, men doet er een eed op". (Hist., iv, 105).

c.2. Wat de huidige godsdienstwetenschap terzake zegt.

Teuffen, o.c. 84, schrijft: "Terecht doen de getuigen er de eed op, want "de wolf" was het totemdier van de Neuren. Zij waren ervan overtuigd dat zij met "de wolf" verwant waren.

HAR137

Zij beeldden dit verwantschap uit in hun liturgische spelen, gedurende dewelke zij wolfsmaskers en wolfspelsen droegen.

Dergelijke geloofsdienstebeelden waren schering en inslag bij de volkeren die de wouden van het noorden bewoonden, waar de wolf, overigens, talrijk voorkwam.

Zeventien eeuwen na Herodotos

- in 1240 - vermeldt men, in *De geheime geschiedenis der Mongolen* (in opdracht van de khan der Mongolen, Ugedei, de zoon van de beruchte Gengis-Khan, opgetekend), wat volgt: "De oervoorouder van Gengis-Khan was een "Grijze Wolf", die door "de Hoge Hemel" verwekt werd en door "het Lotsbestel" uitverkoren werd. -- Zijn vrouw was een "Witte Hinde" (*opm.:* vrouwelijk hert)". -- Volgens Teuffen, *ibid.*, worden hier de totemdieren van twee stammen vermeld.

Besluit. -- Als reeds 'klassiek' (versta sterk rationeel denkend) Griek (*EDM 05*), voor wie de mythische zienswijze reeds tot het verleden behoorde, staat de anders zo open Herodotos eerder afstandig - gelijk de Behaviorist(e) - tegenover wat zijn zegslieden getuigen:

- a. hij ziet er wel het uitzicht van;
- b. maar dringt niet (meer) binnen in de innerlijke wereld van de Totemistische mentaliteit. De tweedeling werkt hier tussen het Rationalisme in zijn eerder uitsluitende afwijzing van 'mythische verhalen' en het zich inlevend 'begrijpen' ('verstehen' zegt Dilthey) met de insluitende houding.

Appl. model.

Teuffen, o.c., 84.-- *Het Scythisch Sjamanisme (EDM 04)*. Lezen wij, in dezelfde lijn, verder in Herodotos.

- a. **Herodotus** kende - aldus Teuffen - van het Sjamanisme der Scythen slechts de uitwendige verschijningswijze. Wat de ziel ervan was, ontging hem zo goed als totaal.

Toch is zijn verslag - hij wou welbewust verslaggever zijn - in de détails dermate nauwkeurig dat wij - die over meer informatie beschikken uit de godsdienstwetenschap - niet enkel op exacte wijze kunnen verifiëren wat Herodotos bedoelde doch meteen weten dat wij, in zijn verslag, de oudste gekende schildering van het Sjamanisme bezitten.

b.1. Uitzichtsbeschrijving.

Schrijft Herodotos: "Na een uitvaart plegen de Scythen de reiniging als volgt. Zij zalven zich het hoofd en wassén het dan onmiddellijk af. Daarop 'reinigen' zij het lichaam na de volgende voorbereidingen.

HAR138

Zij laten drie stangen tegen elkander leunen, spreiden er stroken vilt over uit en trekken deze zo stevig me gelijk samen.

Daarop plaatsen zij een bekken in het midden van de ruimte tussen de stangen en de viltstroken en werpen daar gloeiende stenen in (...).

Daarop nemen zij hennepkorrels, kruipen onder de viltbedekking en leggen ze op de gloeiende stenen: de korrels beginnen rook af te geven en zij

verwekken een sterke damp (geen enkel Grieks zweetbad overtreft dit dampbad, denk ik).

De Scythen zijn daarbij dermate blij dat zij luid huilen. -- Dit zijn de baden. In water baden zij nooit". (Hist., iv: 73; 75).

Toelichting:

Teuffen, o.c., 84, zegt: "Zopas heeft Herodotos een verslag gegeven van de uitvaartvieringen. Daaraan aansluitend beschrijft hij het zweetbad.

Bij de lezing stelt men vast de exacte waarneming van de zicht- en tastbare handelingen. Maar tussen de regels leest men ook dat Herodotos de zingeving door de Scythen slechts gedeeltelijk vat, -- als hij ze maar niet verkeerd geduid heeft.

Dankzij het huidig ethnologisch (= volkenkundig) vorsingswerk beschikken wij, heden, over een massa verslagen omtrent gelijkaardige gebruiken bij talrijke andere volkeren die hetzelfde cultuurstadium bereikt hebben of, althans tot voor kort bereikt hadden als, toentertijd, de Scythen. Deze verslagen komen hoofdzakelijk uit Midden- en Noord-Azië en uit Amerika".

b.2. Uitzichtsbeschrijving.

Hist., i: 202. -- Teuffen: "Van Amerika kon Herodotos niets afweten en ook Noord - Azië lag buiten zijn bereik. Maar van de Centraal-Aziatische Massageten vermeldt hij een gelijkaardig gebruik, -- weliswaar uit onrechtstreekse bron, van horen zeggen.

"Er zouden, bij hen, nog andere 'bomen' zijn die vruchten dragen van een bijzonder soort. -- Als de Massageten in een grotere groep bijeen zijn, steken zij een vuur aan, zetten zich in de kring daarrond neer, werpen de vruchten in het vuur.

Daarop - van het reukwerk door de verbranding veroorzaakt - komen zij in zo'n roestoestand zoals Hellenen van wijn drinken dronken worden. Hoe meer zij van die vruchten in het vuur werpen des te meer 'dronken' worden zij totdat zij opspringen om te dansen en beginnen te zingen".

HAR139

Toelichting.

Schrijft Teuffen, o.c., 85: “Wat Herodotos ‘bomen’ noemt, waren stellig hennepplanten wier takuiteinden een hars bevatten (dat ook voor het aanmaken van hasjiesj (marihuana) aangewend wordt).

Opm.: -- Bedoeld is de cannabis sativa, waaruit ook heden drugs gepuurd worden. Dat hars verwekt de roes.

Herodotos nu heeft de Massageten niet zelf bezocht, -- heeft dan ook de vrucht en haar verrassende uitwerking niet zelf gezien. Zo kwam het niet in hem op dat het hennep was.

Dit, -- des te meer daar hij in Scythië over de verdovende neveneffecten ervan niets vernam. -- Misschien ook werden die neveneffecten door de Scythen voor vreemden geheimgehouden omdat dit een ritueel geheim moest blijven.

Gevolg: Herodotos leerde inzake hennep slechts de bruikbaarheid ervan voor het weven van lijnwaadstoffen kennen. Dit was voor hem des te interessanter daar hennep, in, het toenmalige Griekenland, in tegenstelling tot het vlas als handelsartikel nog onbekend was.

Besluit.

Herodotos kon niet te weten komen dat wat zich in de Scythische zweet-tent afspeelde, niet als lichamelijke reiniging - wat hij dacht - bedoeld werd, maar het uitgeleide dat de levenden - o.l.v. de sjamaan - de afgestorvenen in de dodenwereld bezorgden, -- waarbij zij onder de invloed van de hennep in roesachtige extase geraakten. Zo lost men de patente contradictie op die voor Herodotos vastzat aan de bewering dat de Scythen “zich dermate verheugden dat zij, als wolven, ‘huilden’”. -- Aldus Teuffen’s commentaar.

Besluit.

De tweedeling ‘uitzichtbeschrijving (prosopopee)/ innerlijkheidsbeschrijving (ethopee)’ in de Griekse retoriek, met dewelke Herodotos wel enigszins al bekend was, al was het maar door de praxis in de volksvergaderingen (‘ekklèsiai’), waar ieder burger het recht op spreken had, snijdt hout, d.i. zij treft werkelijke dingen: men kan als de natuurwetenschappelijk ingestelde Behavioristen en aanverwanten nog zo exact het uitzicht beschrijven, van de innerlijkheid, in/ achter dat uitwendig gedrag weet men daarmee nog zo goed als niets af.

De aangehaalde teksten van Herodotos, die nochtans én diepreligieus én radicaal insluitend dacht (en dus uitstekend geschikt was om in, het zieleleven - ‘Geist’ zegt Dilthey - door te dringen) bewijzen het door hun, oppervlaktebeschrijving zonder diepteweergave (*EDM--harm* 130). Wij lazén, daardoor, enkel twee uitzichts-beschrijvingen.

HAR140

19.-- Harmologie: metende vergelijking. (140/143)

L. Davillé, a.c., xxvii (1913), 20, zegt: “De vergelijking kan hetzij rechtstreeks hetzij onrechtstreeks zijn.

a. -- Men kan nl. minstens twee gegevens direct, zonder omweg met elkander confronteren, zonder derde gegeven”. De binaire vergelijking van A en B zonder C laat enkel toe over A of B te spreken in termen van B of A.

b.-- Moet men, echter, om ze te vergelijken, minstens een derde gegeven invoeren, dan heeft men met indirecte vergelijking te doen. Dat juist is het geval telkens wanneer men een gemeenschappelijke ‘maat’ (*opm.*: ‘meetmodel’) gebruikt.

De ternaire vergelijking van A en B met C laat toe over A en/ of B te spreken in termen van C.

Appl. mod.

Men weet dat b.v. één karaat gelijk is aan $1/24$ “fijn goud” (“or fin”) in een gegeven massa ‘goud’; wat maakt dat volstrekt zuiver goud $24/24$ karaat is. Om het ‘fijne’ (‘zuivere’) goud te meten heeft men een meetmodel ‘karaat’ ingevoerd. Alle ‘originelen’ goud zijn vertaalbaar in het éne model ‘karaat’, vermenigvuldigd met een getal ($1/24 - 24/24$).

Euklidisch model.

Eukleides van Alexandreia (-323/-283), in zijn *Stoicheia geometrias* (*Elementa geometriae*, stelt een eerste axioma (= vooropstelling) voorop: “De gegevens die met éénzelfde derde identisch zijn, zijn meteen onderling identisch”.

Dit is een ruimte- en getalwiskundige toepassing van de metende vergelijking. “Indien A en B gelijk zijn aan C, dan zijn A en B meteen onderling gelijk”. (*L. Brunschwig, Les étapes de la philosophie mathématique*, Paris, 1912-1; 1947 - 3, 88). M.a.w.: C is de ‘maat’ of (gemeenschappelijk) meetmodel van A en B.

Kartesiaans model.

R. Descartes (1596/1650; stichter van het Moderne Rationalisme), in zijn *Regulae, xiv*, bepreekt het vergelijkend karakter van het Euklidische axioma.

Door middel van vergelijking vinden wij de figuur (*opm.*: configuratie, ruimte-wiskundige vorm), de uitgestrektheid, de beweging e.d.m. - de enkelvoudige naturen (*opm.*: Descartes heet zo de onherleidbare gegevens) - in al de gegevens waarin zij gebeurlijk aanwezig zijn.

Aan de andere kant: gegeven: een afleiding van het type “Iedere A is B, iedere B is C; dus iedere A is C”; het is duidelijk dat onze geest de gegeven en de gezochte term, A en C, onderling vergelijkt doch onder het gezichtspunt dat beiden B zijn. (*M. Foucault, Les mots et les choses*, Paris, Gallimard, 1966, 66).

HAR141

Thaletisch meetmodel.

Thales van Miletos (-624/-545; stichter van de Griekse filosofie) was ook geïnteresseerd in allerlei, toentertijd, op komende (natuur)wetenschappen.

Gaius Plinius (Caecilius) Secundus (62/114), *Historia naturalis* (*opm.*: ‘Natuurlijke historie’, de letterlijke vertaling van het Griekse ‘historia fusikè’, onderzoek naar de ‘fusus’ (natuur)), 36: 82, deelt mee dat Thales een methode vond om de hoogte van een Egyptische piramide te meten. Het is wellicht het oudste gekende voorbeeld van meetmethode gesteund op vergelijking.

1. Het denkbeeld ‘model’

Een meetmodel is slechts één type van model. ‘Model’ is een gekend gegeven G dat dient om een ongekend gegeven O te beschrijven (‘beschrijven’ is informatie verschaffen). Hier is O, het origineel, de hoogte van een piramide.

2. Het Thaletisch meetmodel.

Gegeven: de piramide; gevraagd (gezocht) de hoogte ervan.

Opm.: -- Men kan ook anders spreken: men vraagt de hoogte af te beelden in

- a. een maat (meetmodel),
- b. in getallen uitgedrukt (getalmodel). Of: men ‘projecteert’ de hoogte in meetmodel en getalmodel. ‘Afbeelden’, ‘projecteren’ is weergeven in iets.

Regel.

Het regulatief model van Thales luidt: “Voor alle verticale voorwerpen geldt dat op zeker ogenblik een lichtbron, b.v. de zon, een stand vertoont - hier de zonnestand (tz = ogenblik van de zonnestand) - die voor alle gemeten meetmodellen - zo b.v. de door Thales aangewende zonnestaf - zo is dat de erdoor afgeworpen schaduw (l hor = horizontale lengte) even lang is als de te meten hoogte (l vert = verticale lengte) ervan”.

Eenvoudiger: Thales zoekt een stok die op zeker ogenblik een schaduw afwerpt die even lang is als de stok zelf. Tweede gedeelte van de regel: “juist dan (t2) is de zonnestand, tegelijk, zo dat de door de piramide afgeworpen schaduw (l horizontaal) even lang is als de hoogte (l verticaal) van de te meten piramide”.

Toepassing.

Wanneer de schaduw van de zonnestaf even lang is als de staf zelf (wat gemakkelijk uitvoerbaar is (*EDM 16: technische toetsing*)), juist dan hoeft men slechts de door de piramide afgeworpen schaduw te meten om de gezochte hoogte te vinden.

HAR142

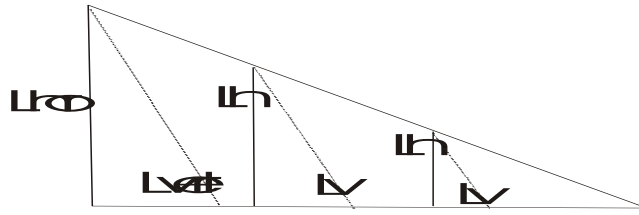
Besluit.

De afgeworpen schaduw is het gekende - model, meetmodel - om het ongekende - origineel, de te meten hoogte van de piramide - te ‘beschrijven’ in meetmodellen die voor beide gelden. Deze zijn dan modellen in de tweede graad.

Fr. Krafft, Geschichte der Naturwissenschaft, I (Die Begründung), 89, zegt: Thales heeft gewoon de in Egypte lang gekende methode toegepast”.

Zo’n vaststellingen geven ons een voorstelling van het Oude Oosten. Niet verwonderlijk dat een oude spreuk zegt ‘ex oriente lux’ (uit het Oosten (komt) het licht). Zo gezien waren de Grieken, ofschoon onze baanbrekers, eigenlijk laatkomers.

Opm.:-- Het ‘beginsel’ (vooropstelling) én van, de Egyptenaren én van Thales is het beginsel van de isomorfie (modelidentiteit), op gelijkvormige lichamen toegepast.

De metende vergelijking volgens R. Descartes.

Bibl. st. : M. Foucault, *Les mots et les choses*, 67ss..

Descartes merkt op dat men zowel continue (ononderbroken) als discontinue (onderbroken) gegevens kan meten.

a. In beide gevallen

(i) beschouwt men eerst de totaliteit (= verzameling, systeem),

(ii) maar verdeelt men ze - Descartes' analytisch methode getrouw - in 'delen' (elementen, onderdelen), 'eenheden' genaamd.

Opm.: -- Men verwijt soms Descartes dat hij geen zin voor totaliteiten heeft. Dat is klaarblijkelijk onjuist. Maar hij is afkerig van 'vage' denkmodellen. Die vaagheid wordt overwonnen door het opsplitsen van totaliteiten in 'delen'.

b. Descartes besluit:

(a) Twee kwantiteiten (hoegrootheden, -- versta: continue gegevens) vergelijken of twee discontinue gegevens vergelijken vereist, in ieder geval, een gemeenschappelijke eenheid (*opm.:* meetmodel), aangewend bij de analyse.

(b) Zodoende komt de metende vergelijking in ieder geval neer op de rekenkundige betrekkingen van gelijkheid en ongelijkheid (*EDM-harm 112*). De 'maat' laat toe "le semblable", het gelijkaardige, te analyseren volgens de berekenbare vorm van identiteit en niet-identiteit".

Deze tekst typeert de Cartesiaanse methode "te voeten uit".

HAR143

Het transsubjectief, 'objectief', karakter van het (meet)model.

Bibl st.: H. van Praag, *Metten en vergelijken*, Teleac, Hilversum, 1968, 7.

"Zoals de Franse mathematicus Henri Poincaré (1854/1912) heeft aangetoond, is:

(a) de keuze van de maat een subjectief gegeven,

(b) het gebruik van de eenmaal gekozen maat een objectief gegeven".

Appl. model.

(a) Het hangt van mijn vrije keuze af of ik “een afgelegde weg” meet in meters, yards (drie voet: 0,9144 m., sedert 01.07.1959) of vadems (une toise, in het Frans, -- zes voet of 1,96 m.).

(b) Maar, ofschoon door het ‘ik’ gekozen, de maat heeft te doen met een objectieve lengte (afgelegde weg b.v.): de uitslag der meting zal - in meters, yards of vadems telkens verschillend - wat de weg betreft, juist dezelfde zijn. Het meetresultaat op zich zal identisch zijn, -- wat ieder mens zal kunnen overdoen”. -- Aldus van Praag terecht.

Opm.:-- Het Antieke begrip ‘metron’ (Gr.), mensura Lat.), vertaalbaar door ‘maat’ of ‘norm’ (‘regel’), is gewoonlijk breder dan ons huidig begrip ‘maat’ zegt Van Praag, *ibid.*, wat volgt:

“De Griekse wijsgeer Protagoras van Abdera (-480/-410; hoofdfiguur van de Griekse Protosofistiek) heeft de verontwaardiging van Socrates van Athene (-469/-399; de stichter van de Attische, ‘Klassiek’ geheten filosofie) gewekt door zijn beroemd geworden uitspraak: “De mens is de ‘maat’ van alle dingen”. Socrates betoogde terecht dat ‘meten’ en ‘zuivere subjectiviteit’ elkander uitsluiten”.

Hernemen wij, even, *EDM--harm 131v.* (Augustiniaanse maatschappijkritiek), in dat licht. -- Augustinus - zeker als Platonieker – vergelijkt:

(i) de fenomenen, Modern uitgedrukt: “de feiten” inzake de ethiek in de structuren van de Romeinse vrede,

(ii) met het ideaal van ‘Romeinse vrede. In Antieke talen zal men ‘ideaal’ niet tegenkomen, maar wel ‘metron’, ‘mensura’, ‘maat’ (meetmodel).

Het is zo dat ‘gemeten’ met de ‘maat’ van het ideaal, de Pax romana “een lachwekkende nabootsing” (karikatuur) is. De maat in ethisch-politische dingen (menswetenschappelijke gegevens) is, echter, nooit in cijfers uitdrukbaar. De Cartesiaanse methode is er dan ook niet toepasselijk. Wat niet behelst dat zo’n maat puur subjectief is. Iets subjectiefst zal er wel altijd in zijn. Toch is de objectiviteit tevens onmiskenbaar.

HAR144

20.-- Harmologie: differentiaalleer. (144/153)

Harmologie is de studie van de betrekkingen. -- Wij hebben ze voor onze ogen zien voorbijtrekken. Nu weerom een nieuwe betrekking of, liever, netwerk

van betrekkingen (structuur), nl. De waaier, het gamma, het spectrum, -- wat geleerder: de differentiaal.

Woordenschat.

Waaier: denk aan de uiteen gespreide maar toch samengehouden prachtveren van de pauw wanneer hij paradeert. Spectrum: éénzelfde witte strelende lichtbundel wordt in kleurenpracht uiteen gespreid doorheen het prisma in glas. Gamma: de definitie luidt: “een o.g.v. verschillen geordende reeks”. Zoals de toonladder of het kleurengamma.

Definitie.

EDM--harm 112v. gaf ons reeds een eerste omschrijving. Gaan wij daar nu dieper op in. -- De structuur ‘differentiaal’ geheten kan in drie aspecten omschreven worden.

a.1.-- Configuratie.

Een helder voorbeeld van configuratie bevindt zich *EDM harm 104* (Pythagoreïsch). -- Een configuratie of plaatsingsstructuur komt neer op een aantal plaatsen waarin men een aantal elementen/ onderdelen kan situeren. -- Wat de differentiaal betreft, zijn er drie ‘plaatsen’ op één lijn:

+	+/-	-
---	-----	---

De n-ledigheid van een differentiaal is minimaal 3-ledigheid, zoals hierboven in het simpelste voorbeeld. Maar er zijn 4-ledige, 5-ledige e.d.m. configuraties.

a.2.-- Gepolariseerde waardenreeks.

Het is reeds duidelijk uit bovenstaande tekening dat de elementen/ onderdelen indeelbaar moeten zijn in + (positief), +/- (restrictief), - (negatief).

M.a.w.: een differentiaal is een systeemie (tegenstellingspaar) +, - die uiteengerukt wordt en, in het geschapen interval (tussenruimte), opgevuld met minstens één waarde (hier +/-). Dit behelst dat de tegenstellingsleer (*EDM--harm 112 vv.*) hier haar volle gewicht behoudt.

+	+/-	-
alle wel	niet alle	alle niet
geheel	niet geheel	geheel niet
groter dan	gelijk	kleiner dan

goed	goed-en-kwaad	Kwaad
------	---------------	-------

Men ziet het : steevast een gegradueerde waardenlijst.

HAR145

Opm.-- De term ‘polariteit’ betekent, behalve het feit om van polen voorzien te zijn, “het uit elkaar gaan (uiteenlopen) van een eenheid in een tegengestelde tweeheid” (van Dale (1989)). ‘Polariseren’ betekent tegenstellingen doen ontstaan of zelfs toespitsen.

b.-- Combinatoriek.

Bibl. st. : C. Berge, *Principes de combinatoire*, Paris, 1968.-

Andere naam ‘combinatoriek’. Welteverstaan in het Frans, waarin ‘combinatoire’ wel de overhand heeft. Volgens C. Berge, o.c., 6, zou *Leibniz*, in 1666, pas twintig jaar oud, het eerste traktaat van combinatoriek gepubliceerd hebben, nl. *Dissertatio de arte combinatoria*. Maar o.c., 5, zegt steller dat “la combinatoire existait dans l’antiquité chinoise” (de combinatoriek bestond in de Chinese oudheid).

Uitgangspunt: de configuratie. Zo zoekt men een ‘configuratie’ - aldus steller, telkens wanneer men ‘elementen’ (b.v. voorwerpen) een plaats wil geven zo dat welbepaalde ordening geëerbiedigd wordt.

Zo b.v. de ark van Noë (Noah), waarin koppels dieren elk hun plaats moesten krijgen om aan de zondvloed te ontsnappen. Simpeler: in een (te kleine) kast een aantal goederen plaatsen.

Omgekeerd kan ook: men beschikt over een aantal elementen en men zoekt een plaatsenstructuur om ze thuis te brengen.

Het optellen van de plaatsen en/ of te plaatsen elementen is eveneens het werk van de combinatoriek.

Hier: men plaatst waarden - gepolariseerde waarden - in de ‘plaatsen’ daartoe geschikt. Wat blijkt uit *EDM-harm 144*, onderaan. De vakjes (plaatsjes) zijn voorzien van een zekere orde(ning). Daarin passen welbepaalde ‘waarden’, wier structuur afgebeeld wordt in die orde (ordening).

Voorbeelden.

Zie EDM: 43 (45) (*alethische mod.: noodzakelijk/ niet noodzakelijk/ noodzakelijk niet*), -- EDM 46 (*alethische mod: waar/ waarschijnlijk/ onwaar of waar/ waarschijnlijk/ onwaarschijnlijk/ onwaar*),
-- EDM 58(43) (*ethische mod.: verplicht/ niet verplicht/ verplicht niet*),
-- EDM 68 (*oordeelskwal.: is/ is niet/ is in zekere zin wel, in zekere zin niet*).

Ander voorbeeld.

Plaatsing van psychologische strekkingen op een lijn volgens het object: introspectieve psychologie/ dieptepsychologie/ informatieverwerkingspsychologie/ cognitieve psychologie/ neo-behaviorele psychologie/ naïef-behaviorele psychologie, -- worden gerangschikt op een soort differentiaal. die reikt van de analyse van het 'innerlijke leven (EDM--harm 135) tot het uitwendig -waarneembare gedrag

HAR146

Opm.-- De Humanistische psychologie wordt uit dit schema geweerd omdat zij zich verzet tegen de vakwetenschappelijkheid der psychologie, -- althans in de ogen van een aantal psychologen.

De Gestaltpsychologie reageert, rond 1920+, tegen de introspectie, die zij wel behoudt als methode maar verwerpt als object van de psychologie.

Het schema verraadt de cognitieve en de informatieverwerkingspsychologie als standpunt.

Terloops: de cognitieve psychologie

(i) stelt enigszins de Neo-behaviorele psychologie voorop: het S-R -schema (EDM 36). Met name: een prikkel (S) lokt ergens een antwoord (reactie) (R) uit. Maar tussen S en, R situeert de Neo-behaviorele psychologie:

- i. beweegredenen en drijfveren ('motivering'),
- ii. versterkingen van beweegredenen/ drijfveren ('incentieven') en
- iii. het leerproces (gewoontefactor).

'Gedrag' (uitzichts-beschrijving) is het resultaat van S -- motiv./ incent./ leerpr. --R.

Maar de cognitieve psychologie situeert tussen S en R, behalve wat de Neo-behaviorelen ertussen plaatsen, op de eerste plaats verstandelijke factoren ('cognitieve factoren'). Zo dat R ... een 'zinsvolle' versta: voor de menselijke geest aannemelijke) situatie schept.

De informatieverwerkingspsychologie is een soort cognitieve psychologie, maar die meer de innerlijkheid nagaat ('Study of Mind'). Waarbij het 'S--R'-schema verlaten wordt. De ingewikkeldheid van de innerlijkheid en het gedrag krijgt meer aandacht (een hele reeks structuren/ systemen maken de mens uit).

De nadruk komt te liggen op:

(i) de informatie (uit de omgeving), opgestapeld in een voornaam 'systeem', het geheugen (in de zintuiglijke, onmiddellijk verwerkende en duurzame vorm),

(ii) wordt uit het geheugen opgeroepen en leidt zo tot 'gedrag', ontspringend aan een 'beslissing'.

Wiskundige voorbeelden.

Men kent het begrip 'functie (b.v. $x = y + z$) - lees: "x is functie (afhankelijk) van $y + z$ " - (EDM 38). -- De veranderlijke(n) ervan variëren, vertonen verschillen, op liefst 'minieme' (= oneindig kleine) wijze.

Gevolg: de functie zelf varieert mee (is de afbeelding). De 'differentiaal' van een functie is de variatie (wijziging) ervan. Vak: het differentiaalrekenen.

HAR147

De regel van drie.

De regel van drie is één toepassing van een wiskundige differentiaal, nl. van nul tot b.v. honderd (duizend, tienduizend, enz.). Sleutelpositie: juist één. -- Ga na: een statistische inductie loopt uit op b.v. 53 %. Dit behelst een gamma van b.v. 0 tot 100, bestaande uit minieme verschillen. Zo kan men b.v. tot op een honderdste (duizendste, tienduizendste, enz.) na weten hoeveel procent, promille, enz., een waarde bedraagt.

Dankzij die 'verschillen' reikend van nul tot het maximum dat gekozen wordt, -- van kleiner naar groter.

Het cartesische Coördinatenstelsel.

Descartes revolutioneerde de wiskunde o.m. door de invoering van coördinaten: de x-as (horizontaal b.v.) varieert - met kleine verschillen van - oneindig tot + oneindig; de y-as (verticaal) varieert eveneens van - oneindig tot + oneindig. Twee elkander kruisende, op elkander betrokken 'differentialen'.

De logische differentiaal.

Deze kan nu scherp gedefinieerd worden: zij is een systechnie, in het midden opengetrokken (interval); zij is de 'plaats' (combinatorisch) van waarden die (kleine) verschillen vertonen in een geordende vorm. —

Behalve de wiskundige en niet-wiskundige modellen hierboven, zijn er eindeloos vele 'differentialen'. -- Zo b.v.: "alle mogelijke/ alle feitelijke -- uiterst veel, zeer veel, tamelijk veel -- nogal (veel/ weinig) -- tamelijk weinig, zeer weinig, uiterst weinig -- bijna geen, juist één - geen". Men ziet de geordende - logisch geordende – differentiaal.

Het polariteitsprofiel (semantische differentiaal).

Een 'profiel' is een schets van iets zo dat sommige - liefst de dragende, 'relevante', belangrijke - détails (aspecten) 'sprekend' overkomen: denk aan het silhouet (zijaanzicht) van een gelaat.

Voorbeeld.

Bibl. st.: D. Szanton, *Cultural Confrontation in the Philipines*, in: *Cultural Frontiers of the Peace Corps*, Cambridge (Mass.)/ London, 1966, 35/51 (vrl. 53).

Het artikel heeft als thema 'multicultuur' (*EDM 41v. (Postmod.)*; *EDM--harm 135*). De leden van het Vredeskorps moesten de cultuur op de Filippijnen verwerken, samen met de bevolking.

De opname (receptie) reikte van;
(1) voorliefde/ aanvaarding, via
(2) afzijdigheid, tot
(3) afwijzing/ afkeer.

Een differentiaal, die men ook aantreft bij de leerlingen t.o.v. de leerkrachten. En omgekeerd!

HAR147

Meningsonderzoek.

Opiniepeilingen zijn 'in'. Het polariteitsprofiel komt ook hier tot uiting.

Bibl. st.: Ch. Osgood (1916/1991; Amerikaans psycholinguïst (1954: met T.E. Sebeok 'Psycholinguistics'). - Zijn *The Measurement of Meaning* (1957), verbeterd o.m. door P. Hofstätter, geeft een 'semantisch differentiaal' inzake meningsanalyse, met wiskundige nauwkeurigheid.

Appl. mod.. -- Men analyseert de beeldindruk ('imago') van iemand - b.v. een schooldirecteur, een filmdiva, een politiekeer - bij het publiek.

Zo kan een leerkracht onderzocht worden: men legt de ouders - in een geheime duiding - een driedelige differentiaal voor met als waarden "bekwaam/ onbeslist/ onbekwaam". De ouders vullen één of meer der vakjes in. Resultaat: x procent 'bekwaam', y procent 'onbeslist', z procent 'onbekwaam'. Dit is dan gezamenlijk - x, y, z.

Het polariteitsprofiel van de leerkracht.

Denk aan de marketing (verkoopkunde): een nieuwe waar kan afgetast worden d.m.v. een differentiaal "verkoopt goed/ onbeslist/ verkoopt slecht" bij doorverkopers en verbruikers. - Een reeks geordende verschillen.

De schaligheid.

Schaligheid is van nature a.h.w. gepolariseerd: zijn de termen 'grootschalig' en 'kleinschalig' - de laatste decennia - niet gemeengoed geworden? Zij vertegenwoordigen een in onze omgangstaal geleidelijk ingebouwde differentiëring.

Appl. modellen.

Zo b.v. **(1)** economisch.

Grote, middelgrote en kleine ondernemingen bevolken een vrijemarkteconomie. -- Meer nog: sinds Lord J.M. Keynes (1883/1946) spreekt men over micro- en macro- economie. De volkshuishouding op kleine of middelgrote schaal (micro-) en de volkshuishouding op nationale en internationale schaal (macro-).

Zo b.v. **(2)** ethisch.

De zgn. 'politieke theologie' voerde een nadruk in op de macro-ethiek - denk aan de 'bevrijdings-theologieën' -: iemand kan, van mens tot mens, uiterst rechtvaardig zijn, maar als lid van een maatschappelijke klasse - de 'rijken' b.v. - keihard zijn t.o.v. dezelfde naaste. Micro-ethisch rechtvaardig, macro-ethisch onrechtvaardig.

Zo b.v. **(3)** geschiedkundig.

K. Bertels/ D. Nauta, Inleiding tot het modelbegrip, Bussum, 1969, 86vv., heeft het over een leerling van de historicus Lucien Febvre - voorstander van de "histoire de mentalités" (psychologische geschiedschrijving) - nl. Fernand Braudel (1902/1985).

De zgn. 'structurele' geschiedenisopvatting stelt een typisch (cultuur) historische faseologie (fasenindeling).

Opm.: -- 'Fasis', apparitio (L.) verschijning, werd o.m. uitgezegd van het zich tonen van een hemellichaam aan het uitspansel, nauwkeuriger het opdagen aan de gezichtseinder. Denk b.v. aan de maanfasen.

'Faseologie' betekent het ter sprake brengen van (de volgorde van) de fasen, stadia, tijdspannes. -- Welnu inzake cultuurgeschiedenis onderscheidt Braudel:

(a) micro-geschiedenis - die zich "met het uur"; "met de dag" of wat meer inzake tijdspanne afspeelt - denk aan het van uur tot uur bij onderhandelingen wisselende steekspel binnen de politieke klasse -;

(b) middellange of meso-geschiedenis; -- zo b.v. een ontwikkeling die zich over enkele decennia (tientallen jaren) uitstrekt;

(c) macro-geschiedenis, die lange perioden bestrijkt; zo b.v. de rol die de Atlantische Oceaan speelde van b.v. 1600 tot 1850. -- Men ziet duidelijk de chronologische of diachronische differentiaal.

Opm.: -- *Wetenschapshistorisch model.*

De geschiedenis van de vakwetenschappen - 'historische' epistemologie - is 'in'. *I.B. Cohen, Revolution in Science*, Harvard Press, 1985, analyseert wat juist een "wetenschappelijke revolutie" zou kunnen zijn. In tegenstelling tot menig ander epistemoloog, die meent dat een wetenschappelijke revolutie een micro- of hoogstens een meso-historisch gebeuren is, stelt Cohen, o.g.v. zijn kennis van bepaalde revoluties in de vakwetenschap, dat sommige revoluties macro-historisch zijn. Hij onderscheidt, met name, vier fasen, reikend van de individuele ontdekking van iets nieuws dat een ommekeer behelst, tot de algemene aanvaarding van die ontdekking. Dit proces spreidt zich soms over honderden jaren. Zo b.v. de 'Copernicaanse' revolutie (inzake geo- of heliocentrisme).

De schaligheid der esthetische categorieën.

EDM 36 leerde ons dat categorieën 'grond- of basisbegrippen' zijn. 'Esthetica', d.i. de leer omtrent het schone in al zijn vormen (schoonheidsfilosofie) - te onderscheiden van de 'esthetica' der schoonheidsspecialistes, die zich specialiseren in vrouwelijke schoonheid (één type) -, vertoont een merkwaardige schaligheid, die zich weerom in termen van "klein (kleinschalig)/ onbeslist/ groot (grootschalig)" laat vertolken.

Gezien het feit dat dit én belangrijk én niet zo onmiddellijk duidelijk is, leggen wij nu uit.

HAR150

C. Lefèvre, S.J., *La composition littéraire*, Bruxelles, 1936-3, 13s. zegt: “De termen ‘aangenaam’ - ‘bevallig’, ‘schoon: ‘verheven’ zijn begrippen die - wat men kan heten - “een vooruitschrijdende reeks” (*‘une progression’*) uitdrukken, (*Ricardou, De l’idéal*, 112s.)”.

Inderdaad: de denkbeelden “gracieux/ beau/ sublime” - alle drie (esthetisch) ‘aangenaam’ overkomend - zijn schalige denkbeelden:

- a. het bevallige (le gracieux) is schoon op kleine schaal;
- b. het schone is de omvattende midden categorie;
- c. het verhevene (le sublime) is schoon maar op grote schaal.

Voorbeelden.

a. Het fijne, kleurige kantwerk van de huidige sekslingerie is kleinschalig ‘schoon’ - mooi, liefelijk, bevallig -.

b. het klassieke beeld van een Griekse godin, Afrodite die uit de baren opstijgt, is ‘schoon’;

c. de hoge Alpen, zelfs in volle zomer glanzend van de ‘eeuwige sneeuw’, zijn grootschalig ‘schoon’, ‘erhaben’; ‘sublimes’.

De esthetische antithese.

Wanneer wij om iets moeten lachen of wenen, zeggen wij dat “het schoon was”. Het schone, in de grondige zin, omvat ook het lachwekkende en/ of het tranen-verwekkende. Maar hier is een eigen ‘categorie’ aan het werk, de ernst (*EDM 59: onschendbaarheid*).

Maar dan in de soteriologische zin. ‘Sotèria’, salus, heil, betekent het algehele welzijn. Dat wij het algehele welzijn ervaren, behelst ernst: want dat is, voor ieder zijnde, de samenvatting van alle mogelijke waarden (*EDM 33: axiologie*). Daaraan is, subjectief, ons ‘geluk’ - weerom een samenvatting van al wat voor ons waardevol is - gebonden.

Welnu, dat ook is ‘ernstig’. Daarvoor - om het algehele heil en om het geluk - zetten wij ons dag-in dag-uit in. -- Nu kunnen wij, geregeld, ons ontspannen, d.i. de ‘ernst’ van het leven als strijd om heil en geluk buiten beschouwing laten: dan leveren wij ons over b.v. aan esthetische doorlevingen van al wat schoon is. Ook het lelijke!

- a. Het kleinschalig lelijke - het komische - is hinderlijk, maar niet ernstig genoeg;
- b. het lelijke is de omvattende middenterm;
- c. het grootschalig lelijke, 'onschone', is het tragische, te ernstig om nog om te lachen.

Modellen.

Guido Gezelle (1830/1899), Vlaanderens grootste lyricus, heeft ons prachtvoorbeeldjes nagelaten.

HAR151

A. Het liefelijke.

Voetjes (1858 (?)).

"Dit voetjen -- en dat voetje -- gingen te gare de kalvekes wachten.

(*Opm.*: hoeden).

De kalvekes liepen in 't kooren.-- Dit voetjen -- en dat voetje, -- ze liepen al zere

(*Opm.*: snel) voeren.

Dit voetjen en dat voetje -- zal ik te gare in het waterke wasschen.

Het waterke zal ze spoelen.

Dit voetjen -- en dat voetje -- zullen in 't water koelen.

Ze zullen zoo rood, als de roozeke, blinken.

Ze zullen zoo wit als de melk zijn.

Lijk bezekes onder de blaren".

(*Fr. Baur, inl., Guido Gezelle's dichtwerken (Tijdkrans, Rijmsnoer, Laatste verzen)*, Amsterdam, 1943-1,722).

Luisteren wij naar 'O Zaaarde blomke'.

Opm.: -- 'Zaaarde' is verwant met het Duitse 'zart' (zacht). -- "O zaaarde blomke,-- 't moederhert -- der aarde eerst uit- -- gekropen, hoe heerlijk is -- uw hoofdsieraad -- met morgendauw -- bedropen". (*Caesar Gerule, Keurgedichten van Guido Gezelle*, II, Amsterdam, s.d., 127).

Opm.: -- De diminutiva, verkleinwoorden, zijn één van de taalmiddelen om het kleinschalig schone weer te geven, te suggereren. Ook de baby- en kinderwereld is een verzamelpunt van het liefelijke. Gezelle, dicht bij het volk, hield ervan.

B. *Het verhevene.*

Dezelfde estheet, die Gezelle was, komt heel anders over in *De reuze*.

“Uitgekleed, in ‘t zonnebranden, -- al uw leden naakt en bloot, -- heerser in de nederlanden, -- koning van de bosschen groot, -- eekenboom (*opm.* eik), zoo sterk voorheden, -- wie heeft u neërgestreden? -- Winden vielen, vast en vele, -- stormend’ u en stootend’ aan; -- grepen u bij hals en kele, -- wilden u in, ‘t zand gedaan: staan, zoo liet het al te booze -- windgevaart’ u, schrikkelooze! -- Donderende drakentoten (*opm.*: drakenmuilen), hemelmachten, onbekend, -- vonken viers (*opm.*: van vuur) en vorken schoten, -- dapper u den top omtrent: -- niets en heeft ontroerd of onder ‘t -- bliksemvier u neërgedonderd.-- Wie dan heeft u omgestreden, -- groene reus, met al uw macht? -- Wie kon al uw krachten dwingen, -- haarlooz, en in schand’ u brengen? -- Staan en blijft, voor menschenhanden, -- niets, ‘t en zij dat eeuwig leeft. Koning van de nederlanden, -- sterk is hij die nooit en beeft ‘t menschdom heeft u, baas bedegen (*opm.*: bedijgen = sterk worden), groenen reuz, omneêrgekregen.

(01.10.1896; Fr. Baur, *ibid* 391).

Opm.: -- Bemerkt de antithese “staan/ omneêrgekregen”. Wat een verschil inzake esthetisch meeleven met dit gedicht, dat het grootschalige vertolkt.

HAR152

Nog één exemplaar: *Van den ouden boom*. Ziehier de aanhef:

“Met uitgestroopten arm, -- ten halve afgeknuist (*opm.*: afgeknot totdat er een knuist van rest), -- wie staat er daar en steekt -- een onbestaande vuist - - ten hemel? Is ‘t een reus -- in beelde? Neen ‘t, ‘t en is -- geen menschenbouw. ‘t Is eer -- een wangedaantnis, -- een steenen berggedrocht, -- dat, staande fel en fier, -- de scherpe houwen, torst -- van ‘t vonkend hemelvier (...)”.

Opm.-- Het is bekend dat in de aloude mythen (*EDM 05*) grootschalige wezens allerhande soms een vooraanstaande rol spelen: alles lijkt erop te wijzen dat Gezelle hier “de reus van een boom” ziet als een mythische wangedaantnis, als een berg-gedrocht. Ook de balladen kennen zulke figuren. Zeggen wij maar dat Gezelle, wanneer hij in het grootschalig schone vertoeft, balladeske teksten schept. Het grootschalig lelijke, dat als ‘demonisch’ (= onguur) overkomt, sticht geen lachen maar dodelijke ernst. Naar het tragische toe.

Eén type van “harmonie der tegengestelden”.

Wij hebben dit centrale denkbeeld der Archaïsche en Klassieke mythen (én fabels én parabels én sprookjes) reeds ontmoet - *EDM--harm 86; 126*) - in de ethisch-religieuze zin. Nu in de esthetische zin.

(1) Jean Racine (1639/1699) is één der grote 'Klassieke' Franse tragici. In zijn blijspel (komedie) *Les Plaideurs* laat hij een gedagvaarde - humorvol - tot de commissaris zeggen: "Monsieur, ici présent, -- M'a, d'un fort grand soufflet, fait un petit présent".

Opm.-- "Mijnheer hier tegenwoordig heeft mij een straf, een grote kaakslag als klein cadeautje aangedaan". -- Iets op zich, in speciale omstandigheden, ernstig, - een kaakslag - wordt hier, in het kader van het blijspel, dat de ernst des levens relativeert ('verkleint'), tot iets komisch omgetoverd, dat zo goed als alle ernst verloren heeft.

(2) Nikolaj Gogolj (1809/1852) was een tragi-comicus in de Russische literatuur. **Bibl. st.:** *L.Kobilinski-Ellis, Die Macht des Weinens und des Lachens (Zur Seelen-geschichte Nikolaus Gogols, in: R. von Walter, Uebertr., Nikolaus Gogol, Betrachtungen über die göttliche Liturgie, Freiburg i. Br., 1938, 80/100.*

(a) Op het eerste gezicht lacht Gogol (ook: Gogolj) voortdurend, -- zakelijk -- nuchter al het kleinzielige in zijn oneindige kleinheid - in de Oekraïne rond hem en in hemzelf - weergevend.

HAR153

Het doet aan microscopie denken, - zegt Kobilinski-Ellis. "Men hoort het zachte giechelen en zelfs grijnzen der dingen, in hun zieligheid".

(b) Tegelijk echter, is al wat Gogolj lachwekkend (en dus onernstig) vindt, dat waarom/ waardoor hij weent. - Dat is de tragi-komiek van Gogolj.

Platonische esthetica.

Gogolj was diepgelovig Orthodox Kristen-. Gevolg:

a. De 'fenomenen' (*EDM 17*) - het dagdagelijkse - belachelijk overkomende - leven in de Oekraïne ziet hij als karikatuur (*EDM--harm 131 v. (// S. Augustinus)*), die schril afsteekt tegen de achtergrond van het normale en/ of ideale.

b. Maar dat normaal-ideale situeert Gogolj, zoals het Oosten overwegend doet, in Gods ideeën inzake de schepselen. De 'realist' Gogolj lacht; de

mysticus Gogol, die alles ziet in vergelijking met wat God ervan verwacht (Gods ideeën), weent. Het lachende wenen van Nikolaj Gogolj.

Opm.-- De circusclown bevindt zich bijna voortdurend in een analoge situatie: het doodernstige leven tovert hij om in een eindeloze reeks lachedingen, door ze te imiteren zo dat de dodelijke ernst tussen haakjes gezet wordt, voor de tijd van de esthetische beleving der dingen, en het lachwekkende kan doorkomen.

Uittreksels:

(1) “Reeds het eerste nog vers-volkse en komische werk van *Gogolj - De avonden op de landgoedhoeve bij Dikanka* - bevat twee hoofdfiguren die reeds de kenmerken van het demonisch-karikaturale vertonen: de tovenaars (De vreselijke wraak) en de mooie heks (Wij (De aardgeest))”. (O.c., 84).

(2) De tovenaarsfiguur - zichtbare tegenwoordig stelling van zonde en eeuwige verdoemenis - contrasteert met het hemels-engelachtige ideaal van de Oosterse kerken.

De grootste zondaar - een soort Boze Antichrist - weet zich aan het vreselijke lachen van alle dingen van de wereld prijsgegeven. In zijn uiterste wanhoop vraagt hij de vrome eremiet om toch nog voor hem te bidden. Maar deze vervloekt hem. Waarop de tovenaars: “Vadertje, gij lacht mij uit! ... Ik zie uw mond monken”. (...). (O.c., 85).

Opm.-- De Byzantijnse liturgie heeft een zinsnede: “de totaal belachelijke onderwereld”. Is deze zinsnede in Gogolj’s werk niet schitterend uitgewerkt tot wereldliteratuur? Onvergetelijk is dat eindeloze, ‘anderwereldlijke’ lachen van alle dingen - alle zijnden - om de karikatuur die de hel is.

HAR154

21.-- Harmologie: kwantiteit en kwaliteit (154/163)

Kwantitatieve verandering/ kwalitatieve sprong.

Wij gaan opnieuw dieper in op de differentiaal. -- De (geleidelijk) veranderende werkelijkheden - ‘zijnden’ - vertonen met de regelmaat van een klok bij (geleidelijke) veranderingen - weerom: verschillen - plots een kwalitatieve sprong.

Nog steeds treft men mensen aan die hoegrootheid - kwantiteit - als (tegen)strijdig zien met hoedanigheid - kwaliteit -.

Gevolg: soms bijtende kritiek - antilogia - op kwantificering (omzetting, afbeelding in kwantitatieve gegevens, b.v. cijfers, berekeningen) en op de wiskundige methodes die daarbij gebruikt worden.

Hoe gerechtigd ook in een aantal gevallen, toch is die kritiek misplaatst in de andere gevallen. EDM 37de categorieën - toonde ons hoe reeds Aristoteles het probleem oploste; eigenschappen -- hoedanigheden -- en -- hoegrootheden - verhoudingen lopen ineen in het koppel, tegenstellingspaar, "kwantiteit/ kwaliteit". Denk aan het zinnetje: "Hij ziet zijn vrouwtje gaarne", vergeleken met het zinnetje "Danig ziet hij zijn vrouwtje gaarne". Het bijwoord 'danig' drukt de kwantiteit - hier: intensiteit - uit van het beminnen, dat, op zich, natuurlijk een kwaliteit is.

Besluit: het is dan ook niet meer verwonderlijk dat bij verandering een kwantiteiten/ of kwaliteit een correlatieve wijziging verwekt in kwaliteit en/ of kwantiteit. Op zijn Antiek Grieks: er is "harmonie (ineenvoeging) van kwaliteit en kwantiteit".

A.-- De eristische leer terzake.

'Eris' in het Antiek-Grieks is (rede) twist. 'Eristiek' is redetwistkunde. De dialoog wordt, op zeker ogenblik, een gespannen gesprek, dat gebeurlijk tot vitterij ontaardt.

Bibl. st.: E.W. Beth, *De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides tot Bolzano)*, Antw./ Nijmegen, 1944, 78/86 (*Eristiek*); 86/92 (*Scepsis*).

Beth, logicus-wiskundige, leert terecht de juiste waarde van de eristiek. O.c., 85, zegt hij: niettegenstaande klaarblijkelijke kleinzieligheden of platvloers denken - erin actief - de eristiek:

- (1) de inleiding tot diepgaander onderzoek is, en
 - (2) gebeurlijk; volledige bewijskracht aan de dag legt.
- M.a.w.: de eristiek kan ook methode zijn.

Herlees even EDM--harm 86 ('antilogia') 110, waar die methode blijkt.

HAR155

Stellingen allerhande worden weerlegd - gefalsificeerd - d.m.v. het tegenmodel.

A.1.-- Euboulides van Milètos (-380/-320)

is een Micro- of Kleinsocratieker (van de ‘Dialectische’ richting (Megarische school)). Op zijn naam staan twee paralogismen (logisch onjuiste redeneringen van onbewuste aard), die geleidelijke verschillen en weerslag ervan op de kwaliteit miskennen.

Model 1.-- De kaalkop.

Iemand juist één haar ontnemen behelst nog niet dat hij zodoende ‘kaal’ wordt. Er hem/ haar twee, drie, enz., ontnemen ook niet. Dus kan men iemand alle haren ontnemen zonder dat hij/ zij ‘kaal’ wordt.

Opm.-- Merk op: op zeker ogenblik zal iedereen zeggen dat de onthaarde persoon ‘kaal’ wordt. Op dat ogenblik geschiedt de kwalitatieve sprong.

Model 2.-- De graanhoop.

Redeneert Euboulides vals: juist één graantje is nog geen ‘graanhoop’. Twee, drie, enz., ook niet. Dus honderdduizend graankorrels maken ook nog geen ‘graanhoop’ uit”.

(a) De natuurlijke talen.

Let op het gewone, dagdagelijkse taalgebruik en de akribeia, nauwkeurigheid, ervan. Cf. EDM 27 (*Neo-Retoriek*). Hoe subjectief ook betreffende de kwalitatieve sprong, iemand heet men ‘kaal’, wanneer de indruk ontstaat dat het hoofd massief onthaard is.

De natuurlijke talen maken onderscheid tussen ‘juist één’ korrel, ‘enkele’ korrels, “een hoopje” korrels, “een hoop” korrels, “een grote hoop” korrels, “een onoverzichtelijke hoop” korrels; de meest ongecultiveerde volksmens onderscheidt, vaak zeer scherp, dergelijke kwalitatieve sprongen.

Opm.-- Vergelijk het natuurlijke taalgebruik inzake “één muntstuk”/ “bankbriefje”/ “zakgeld”/ “bedrag”/ “kapitaaltje”/ “kapitaal”/ “grootkapitaal”.

Aanvoeling, drempelgevoel, afspraak en gewoonte spelen bij het toekennen van onderscheiden namen voor kwalitatieve sprongen elk een rol, natuurlijk.

(b) De artificiële of kunsttalen

Deze onderscheiden, natuurlijk, ook deze onderdelen van de verzameling of het systeem (singleton (juist één element), minder of meer omvangrijke particuliere verzamelingen, universele verzameling). Maar bij gebrek aan gewone akribeia hebben zij er geen namen voor.

De redeneerfout.

P. Lahr, Logique, 701, zegt Euboulides kent **(1)**

(i) wat voor ieder lid afzonderlijk geldt, nl. dat het, zelfs bij ophoping, geen verzameling/ systeem is, toe

(ii) aan zelfs de hele verzameling afzonderlijke elementen.

Opm.-- EDM 39 leerde ons wat summatieve inductie is: “van ieder afzonderlijk naar alle gezamenlijk”. Deze totalisering gaat, bij Euboulides, die dat als eristicus misbruikt, niet door. De termen “juist één”, ‘particulier’ en ‘universeel’ zijn er dankzij kwalitatieve sprongen bij aangroeiende summatieve inductie.

A.2.-- Aïnèsidèmos van Knossos (+ -50)

Hij is een Sceptieker. De Sceptieker (EDM 17) stelt ‘sceptsis’, onderzoek, centraal maar zo dat dit onderzoeken slechts op onzekerheid en twijfel - daarvandaan de naam ‘sceptieker(in)’ voor twijfelzuchtige - uitloopt.

Hij is ‘fenomen(al)ist’: wij kennen slechts de ‘fenomenen’ (‘ta fainomena’), d.i. al wat onmiddellijk gegeven is. Wat onze zintuigen - in- en uitwendige - waarnemen, is ‘waar’ (werkelijk). Maar b.v. een algemene wezensvorm (essentie) van een groep fenomenen - denk b.v. aan alle meiklokjes - ontsnapt aan onze directe waarneming en is dus ‘onzeker’, ‘hersenspinsel’.

Bibl. st.:

- V. Brochard, *Les sceptiques grecs*, Paris, 1887-1 ; 1969-2, 253/298 ;
- R.G. Bury, *Sextus Empiricus*, 4 vol., Cambridge (Mass.), 1961, I (*Outlines of Pyrrhonism*), xxxvii/x1;
- JTP. Dumont, *Aenèsidème*, in: D. Huisman, dir., *Dict. des philosophes*, 22/24.

Verder was Aïnèsidèmos (= Aeneidemus) leerling van Herakleitos van Efesos (-535/-465; de eerste eigenlijke ‘Dialectieker’), die enorme nadruk legde op het ononderbroken proces dat verschillen omvat. Men heet dat ‘Mobilisme’ of bewegings-filosofie.

(1).-- Tropen.

Let nu goed op: verwar niet met de term ‘troop’ uit de tropologie (EDM 20). ‘Tropos’ is wending. Zinswending. Ook: mening, d.i. een wending in het duiden.

Welnu, bij de Kretenzer die Ainèsidèmos was, staan de meningswendingen centraal. Hij is 'relativist', d.i. onze meningen als wendingen inzake de werkelijkheid zijn zeer betrekkelijk, want zowel onze waarnemingen als onze denkbewegingen reiken niet ver genoeg in de werkelijkheid. Zelfs zo dat wij ieder definitief ('dogmatisch') oordeel omtrent de zaken zelf - in een 'epochè', oordeelsopschorting - moeten 'opschorten', doordat wij, in de grond, niet echt weten.

Om dat te 'bewijzen' bedient hij zich van 'tropen'.

HAR157

De tropen, versta: duidingen (want de wending die onze mening vertegenwoordigt, komt neer op een interpretatie), berusten op - wat in Platonische taal heet - "het edele juk". 'Juk' betekent 'wat minstens twee polen, onderdelen' extremen omspant (verbindt). 'Edel' betekent "al wat be- en verwondering afdwingt". -- Hoe ziet nu Ainèsidemos dat edele juk onze ervaring, resp. kennis?

(i) het object zelf, op zich, van onze waarnemingen en onze inzichten van verstandelijke aard, kan aanleiding geven tot meer dan één troep, versta: menings-wending, duiding. Hoe moet iets zeldzaams - en dus onbekends, niet verwerkt - gezien worden?

(ii) het subject, dat Ainèsidemos sterk vereenzelvigt met onze zintuigen, kan meer dan één duiding veroorzaken. Zo b.v. een slecht horende

a. hoort niet goed wat gezegd wordt en

b. meteen kent en denkt hij/ zij het ook niet zo best.

(iii) Het 'juk' zelf tussen object en subject kan ook aanleiding geven tot twijfels. Men ontwaart b.v. op grote afstand 'iets dat beweegt', -- met als gevolg dat door die afstand dat object voor meer dan één 'troep' vatbaar is.

(2).-- Tropen gebaseerd op kwantitatieve verschillen.

Het object zelf ondergaat, gebeurlijk, wijzigingen (verschillen).

(2).a.-- Distributieve (metaforische) wijzigingen

EDM 20 leert wat metafoor is; EDM--harm 90 wat distributieve structuur is.

Regulatief model.

Indien iets (= een wezensvorm) - binnen het bereik ('juk') van onze waarneming en ons verstand - hetzij veelvuldiger (frequenter) hetzij zeldzamer (minder veelvuldig) voorkomt binnen dezelfde tijdsperiode (interval), dan komt het op gegeven ogenblik kwalitatief anders over, gebeurlijk sprongsgewijze.

Appl. modellen.

a. Zowel de staartster (komeet) als de zon zijn hemellichamen (gelijkenis). Toch wekt de komeet - om reden van haar zeldzaamheid - verwondering bij de bevolking, terwijl de zon - om reden van haar frequentie - niet sensationeel werkt (verschil).

b. Bij ons zijn aardschokken zeldzaam (wekken gemoedsschokken); in Californië b.v. zijn zij 'dagelijkse kost' (de gemoedsschokken zijn afgevlakt).

Samenvatting.

De Antieke Romeinen zeiden "Assueta vilescunt" (Dingen, eens dat men eraan went, verliezen hun sensationeel karakter).

Analoge voorbeelden vindt men later b.v. bij de Gallische retor Favorinus van Arles (80/160). Zij zijn, psychologisch en axiologisch (waardeleerstellig).

HAR158

De differentiaal: enig (uniek)/ zeer/ tamelijk zeldzaam/ tamelijk/ zeer veelvuldig.

(2).b.-- Collectieve (metonymische) wijzigingen.

EDM 22, leert wat metonymie is; EDM-harm 91 wat 'collectieve' structuur is. -- 'Iets' (= wezensvorm) - b.v. een aaneenhangende massa klei - voor zover collectief, d.i. in de samenhang van de onderdelen, gewijzigd, verandert kwalitatief, gebeurlijk sprongsgewijze. Ziedaar het regulatief model.

Appl. modellen.

a. Volgens Ainesidemos komt juist één zandkorrel 'stekelig' over, terwijl vele zandkorrels in een opgehoopte massa bijeen als niet-stekelig aangevoeld worden.

b. Een stof ('massa') in kleine hoeveelheid - één glaasje wijn b.v. - versterkt de ziel. Bij groter wordende dosering, echter, werkt grote hoeveelheid omgekeerd, -- te veel wijn b.v. Dit is een geval van "omslag in het tegendeel".

Posologie, d.i. doseringskunde, werkt juist o.g.v. de zo-even gesuggereerde differentiaal, waarbinnen zich sprongen voordoen.

c. Na dit biochemisch model, een ethisch. -- Neem de 'décolleté' (lagere halsuitsnijding van een vrouwelijk kledingstuk). Binnen de ethische maatstaven (= normen) van de vorige generaties gezien:

i. indien te diep uitgesneden, dan 'onzedig' (het schaamtegevoel kwetsend) en dus onzedelijk (tegen het geweten);

ii. indien niet te diep uitgesneden, dan 'zedig' en dus zedelijk verantwoordbaar. Het waardegevoel reageert met kwalitatieve sprongen bij de ontblotingsverschillen van de décolleté.

Opm.-- De sprong tussen onzedig en zedig inzake ontbloting van het vrouwelijk lichaam is wel enigszins wiskundig uitdrukbaar ("Enige centimeters stof zou wel geen kwaad kunnen"), maar lijkt, in hoge mate, willekeurig (*o.m. multicultureel; EDM 42*) bepaald.

Differentiaal: te diep, diep, ondiep uitgesneden/ gewoon, weinig, zeer weinig uitgesneden, -- met ergens, tussen de twee in, het breekpunt, de omslag in het tegendeel.

B.-- Dialectiek.

In het Antiek-Grieks is 'dialektikè' "de vaardigheid om in gesprek te komen". Maar, in een striktere zin, betekent de term 'dialectiek' "de totale duiding van de werkelijkheid (waardoor zij één type van ontologie is) als geheel van veranderlijke tegengestelden". -- Het is in deze beperktere zin dat wij het nu bedoelen. —

HAR159

Bibl. st.:

-- W. Van Dooren, *Dialectiek (een historische en systematische inleiding)*, Assen/ Amsterdam, 1977 (vrl. o.c., 5/8 (*Fasen en aspecten van de dialectische methode*));

-- P. Foulquié, *La dialectique*, Paris, 1949 ;

-- D. Dubarle/ A. Droz, *Logique et dialectique*, Paris, 1972 ; -- *Aspects de la dialectique, Recherches de philosophie*, II, Paris, DDB, 1956 ;

-- J.-P. Sartre e.a., *Marxisme et existentialisme (Controverse sur la dialectique)*, Paris, Plon, 1962.

Gezien de enorme invloed van het dialectische denken in de Westerse cultuurgeschieden, eerst een omschrijving

(i) Objectieve dialectiek.

De werkelijkheid is één omvattend proces, d.i. verandering. Of, minstens, is die werkelijkheid boordevol processen zo dat de hoofddruk er een is van “één groot proces”. Dat proces, die processen bestaan uit tegenstellingen, die zelf mee evolueren met de veranderingen. In die veranderingen ontwaren dialectici kwantitatieve veranderingen die tot kwalitatieve sprongen leiden.

Dat gehele complex - het systeem’ der werkelijkheid (zegt Hegel, één der grote dialectiekers in de Moderne tijden) - is zo dat de tegenstellingen in de werkelijkheid ‘Aufhebung’ (letterlijk: opheffing; beter catharsis (*EDM --harm* 79), uitzuivering-op-hoger-vlak) ondergaan.

Ziedaar de vier axiomata van de dialectiek. Zij komen o.m. voor in *J. Stalin* (1879/ 1953), *Dialectisch materialisme en historisch materialisme* (1937; als correctief op *R. Descartes, Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences* (1637))

Opm.-- Vele dialectiekers ontkennen de mogelijkheid van een streng logische definitie van dialectiek. Maar sinds Fr. Engels (1820/1895; denkgenoot van K. Marx) en, in diens voetspoor, ‘Diamat’ (= Dialektischer Materialismus, -- van Plechanof, in 1891) definieert men vaak dialectiek viervoudig zoals hierboven:

- a. Totaliteit (“al wat is”),
- b. Verandering (beweging, -- kinèsis, motus; mobilisme),
- c. kwalitatieve sprongen
- d. Uitzuivering.

(ii) Subjectieve dialectiek.

Tegenover het object, dat op zich dialectisch is, staat - binnen het ‘edele Juk’ (Platon) - het subject, dat die dialectiek niet enkel waarneemt maar ook mee doorleeft, existentieel betrokken in het totale proces als het is. Ook het subject bestaat als een totaliteit, met veranderingen en sprongen, alsook de uitzuiveringen erin omvat.

HAR160

Herakleitos van Efesos (-535/-465).

Heraclitus van Efese (Lt.) gaat door als de eerste ‘dialectieker’ in de zo-even omschreven zin.-- Enkele fragmenten.

(1) *Het Heelalverstand ('Logos').*

De vooropstelling bij uitstek voor Herakliteïsch denken is het feit dat alles ergens ‘logisch’ is en ineenzit. “(...) Alles wordt (‘ginomenon’, letterlijk: ontstaat) volgens het Heelalverstand (...)”. (Fr. 1, in: *H.Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker (Griechisch und Deutsch)*, I, Berlin, 1922-4, 77).

(2) *Het heelalvuur.*

Tweede vooropstelling: analoog t.o.v. wat vele Archaïsche culturen kennen, nl. een heelalvuur, stelt Herakleitos, parallel met het Heelalverstand, een heelalvuur, d.i. een alom aanwezige energie, voorop. Maar zijn ‘rationalisme’ duidt dit sacraal gegeven reeds zo vroeg in de Griekse geschiedenis om: “ ‘God’ is dag/ nacht, winter/ zomer, oorlog/ vrede, overvloed/ hongersnood. ‘God’ ondergaat omwisselingen. Net als het vuur dat - indien het met reukwerk vermengd wordt - van naam verwisselt volgens de geur van de verschillende parfums erin verwerk”. (Fr. 67; 0.c.,90).

Opm.-- Dit is reeds een aanloop tot denken in differentialen: bij het religieuze reukoffer (t.e.v. een godheid b.v.) stelt men, mengend, vast dat plots een andere geur doorkomt. -- Ziedaar één type van basisschema van dialectische aard.

(3) *Het heelalproces.*

‘Kinèsis’, motus, beweging (in de uiterst brede zin van ‘verandering’) staat centraal. Daarvandaan de naam ‘Mobilisme’ (bewegingsfilosofie).

Enkele fragmenten.

a. Fr. 61: “Zeewater is het zuiverste-en-het-afschuwelijkste: voor vissen drinkbaar en levensbehoud, voor mensen ondrinkbaar en dodelijk”.

Let op de “harmonie (ineenvoeging) der tegengestelden”, zo kenmerkend voor alle dialectiek.

b. Fr. 88: “Eén-en-hetzelfde” in ons: levend en gestorven, wakend en ingeslapen, jong en oud.-- Wanneer iets in zijn tegendeel omslaat, is ‘dit’, ‘dat’. En ‘dat’ is ‘dit’ zodra het in zijn tegendeel omslaat.

Let op het basisbegrip “omslag (in het tegendeel)” bij alle dialectiekers.

c. Fr. 59: “De ‘weg’ (*opm.*: het verloop) van de vollersschroef is én recht én krom. Zij is nl. “één-en-hetzelfde”.

Let op de verregaande vereenzelviging van de tegengestelden in één-en-dezelfde werkelijkheid.

Fr. 60: “De ‘weg’ (*opm.*: proces) op en neer is één-en-dezelfde”.
Ziedaar wat logos en ‘vuur’ als heelalbeginnselen uitwerken.

HAR161

Diamat

‘Dia.mat’ is de samentrekking van ‘Dialectisch Materialisme’. -- In het verlengde van Engels en Plechanof.-- Kijken wij, nu, hoe Stalin, in zijn Dialectisch materialisme en historisch materialisme, de betrekkingen, tussen kwantiteit en kwaliteit - op dialectische wijze - omschrijft. Cf. P. Foulquié, o.c., 645.

1.-- De ‘beweging’ (= verandering zowel ontstaan (wording) als vergaan (ondergang)) van de materie (met dewelke de materialist Stalin alle zijnde (werkelijkheid) radicaal vereenzelvigt) sticht (veroorzaakt) iets nieuws.

2.-- Dit nieuwe, echter, ontstaat op tweevoudige wijze.

(a) kringlopig (circulair). Zo b.v. het feit dat men, met warmte-energie, beweging (in de louter mechanische zin, hier) verwekt, waarbij de bewegingsenergie weerom in warmte-energie vergaat.

(b) sprongmatig (revolutionair).

Appl. mod.

a. Natuurwetenschappelijk.

Natuurkundig: water dat nul graad Celsius bereikt, vervriest; eens dat het honderd graad Celsius bereikt, verdampt het. Twee geleidelijk bereikte kwalitatieve sprongen. Scheikundig: arsenicumtrioxyde (‘rattenkruid’), een scheikundig product, werkt in kleine dosissen genezend, in grote dodend.

b. Psychologisch.

Een pesterij, één keer ondergaan, is duldbaar en draaglijk; te veel herhaald wordt zij hatelijk. Totdat “de druppel te veel het water doet overlopen” (zegt ‘dialectisch’ de volksmens). Kwalitatieve sprong die b.v. agressie wordt. Denk aan de revoluties van het proletariaat.

c. Sociologisch.

De arbeidende massa, indien niet te veel uitgebuit, vindt dit draaglijk; juist dezelfde massa, indien te veel uitgebuit, wordt revolutionair (denk aan de

Russische Revolutie in 1917). -- Diezelfde - ja, zoals Herakleitos zegt - “één-en-dezelfde” - massa draagt zowat zeventig jaren het keiharde en meedogenloze knoetsysteem van de Sovjets. Totdat de nadelen van de geleide economie, eigen aan ieder socialisme, die naam waardig, zo sterk doorwegen dat er op enkele jaren tijd in de Sovjetwereld een ‘revolutie’ in omgekeerde zin, naar de vrijemarkteconomie toe, plaats grijpt. Iedereen is verwonderd om reden van “het plotse”, de omslag in het tegendeel, van zo’n kwalitatieve verandering.

d. Esthetisch.

Men hoort graag de eerste keer een meeslepend muziekstuk. Men hoort het telkens opnieuw graag. Totdat men er genoeg van begint te krijgen. Of, door te grote herhaling, “het niet meer kan horen” (een kleine reeks sprongen).

HAR162

C. -- De experimentele wetenschap terzake.

Denk maar niet dat de verhouding ‘kwantiteit/ kwaliteit’ enkel door eristici en dialectici gezien wordt.

Anaxagoras van Klazomenai (Lat.: Anaxagoras van Clazomenae (-499 - 428).

Bibl. st.: D.E. Gershenson/ D.A.Greenberg, *Anaxagoras and the Birth of Scientific Method*, New York, 1964-1 (met inleiding van Ernest Nagel).

Stellers beweren dat Anaxagoras’ werk - binnen Antiek denkkader - zo goed als alle hoofdkenmerken van de huidige natuurwetenschappen vertoont. Zo o.m. Het experimenteel of proefondervindelijk bewijs.

Welnu, één van die bewijzen is een toepassing van de structuur “geleidelijke kwantitatieve verandering/ plotselinge kwalitatieve sprong”.

Luchtexperimenten:

1.-- Gedeeltelijk mythisch wereldbeeld. -- Een mythe vertelt dat “de lucht onder de aarde deze draagt”.

2.-- Dit mythische denkbeeld duidt Anaxagoras om: hij besluit eruit dat ieder gas vatbaar was voor een aanzienlijke dosis druk.

Hij past dit, vlg. o.c., 40, toe op het gas dat de lucht is:

i. lucht is onzichtbaar, lijkt ‘niets’;

ii. toch is vooral bewegende lucht - wind, stormwind - voelbaar, waarneembaar (denk aan de vernielingen door een stormwind).

Het experimenteel bewijs: Zoals huidige wetenschappers stelde Anaxagoras zich niet tevreden met “volkse waarnemingen”, eigen aan het gemene verstand. Hij zet de stap naar het experiment, waarbij de mens zelf de voorwaarden schept (en beheerst). Zo leverde hij het bewijs dat lucht “hoe onvatbaar ook, aan een sterke kracht weerstand kan bieden”. Daarin was hij één der eersten.

Dialectisch uitgedrukt: “één-en-dezelfde” lucht, die gemakkelijk uiteen drijfbaar is, wanneer wij - b.v. tegen de wind in gaande - erdoorheen stappen - lucht biedt gewoonlijk weinig of geen weerstand aan ieder materieel lichaam -, biedt plots wel weerstand.

Anaxagoras bracht publieke proefnemingen naar voren, waarvan wij nu nog betrouwbare verslagen bezitten.

Eén model.

1. Hij neemt een wijnzak (van leder), draait de nek van die zak - geleidelijke kwantitatieve veranderingen -, totdat, door de stijgende druk, de samengedrukte lucht de zeer plooibare zak van zo-even niet vervormbaar hard maakte. De zak eerst plooibaar dan hard is één type van omslag in het tegendeel

2. Daarop liet hij d.m.v. drukproeven bewijzen dat de zak weerstand biedt aan druk.

HAR163

Opm.-- Anaxagoras deed hetzelfde of analoge dingen ook over met b.v. de ‘klepshudra’ of waterklok.

Opm.-- Bedenk bij de eerste proef - met de wijnzakken - het ogenblik waarop Anaxagoras zo wringt dat het leder van de zak ‘barst’ (dit is een rein geval van kwalitatieve sprong).

Opm.-- Wat Anaxagoras voordeed, dat wordt, einde Middeleeuwen/ begin Moderne tijden, hernomen, maar in moderniserende context. Bewijs:

a. Francis Bacon of Verulam (1561/1626)

Novum Organum scientiarum (1620) heet de proefneming van een Anaxagoras in het Latijn van die dagen “productio experimenti” (het tevoorschijn doen komen van de proef). De formulering luidt als volgt.

Gegeven: juist één keer wordt een oorzakelijk verband - b.v. het verwarmen van water, dat, in normale omstandigheden, kookt en verdampt op 100° C - feitelijk vastgesteld.

Gevraagd: is dit éne geval van verificatie te veralgemenen tot alle gevallen? M.a.w.: kookt en verdampt water in alle gevallen, indien het verhit wordt tot minstens 100° C?

methode.-- De enige uitweg is het nemen van steekproeven (inductie) Bij zo’ n experimenteren geldt een soort wet: “indien - aldus Bacon - de oorzaak (het verwarmen in dit geval geleidelijk gewijzigd wordt, dan - indien het een algemene wet is inzake oorzakelijkheid - wijzigt zich eveneens geleidelijk het gevolg (in dit geval; het kokend verdampen). -- M.a.w.: er is evenredigheid, tot op zekere hoogte, tussen beide wijzigingen.

b. John Stuart Mill (186/1873)

Empirist; *A System of Logic, Rationative and Inductive* (1843)) herneemt de ‘tafels’ (inductieregels) door Fr. Bacon opgesteld. Wat deze laatste ‘productio experimenti’ heet. Stuart Mill “de methode der begeleidende wijzigingen”. Formule: “indien een fenomeen gewijzigd wordt, terwijl daarbij “alle factoren behalve één” (wat een merkwaardige tweedeling is; EDM--HARM 125) ongewijzigd blijven, dan is juist die éne factor de gezochte oorzaak”.

Appl. mod.-- Pater Lahr, *Logique*, 589, geeft volgend model.

a. Voorteken (antecedent, factor (‘element’). -- Wijzig het aantal of de amplitudo van de trillingen van een geluidgevend lichaam (b.v. een herdersfluit).

b. Vervolg (consequent, gevolg). -- Het effect van de vorige wijziging is dat het geluid zich wijzigt. Zo komen de verschillende toonhoogten - de ene na de andere - als in een spectrum tevoorschijn.

HAR164

22.-- Harmologie: ‘chaologie’ (wanordeleer). (164/175).

Ofschoon dit hoofdstukje eigenlijk toegepaste harmologie (orde(nings)leer) is, kan men er niet omheen: sedert begin dezer eeuw gonst het, eerst bij

enkelen (*EDM--harm 149*), later bij velen, zoals dat gaat in een wetenschappelijke revolutie, van 'wanorde', 'tweesprong' (bifurcatie), 'schommelingen', 'overgevoelige reacties: ', onvoorspelbaarheid' e.d...

Bibl. st.:

- *l'Ordre du chaos*, Paris, Belin, Bibl. Pour la science, 1987;
- A.V. Holden, *Chaos*, Manchester University Press, 1986;
- H. Degn, e.a., eds., *Chaos in Biological Systems*, New York, 1987;
- J. Gleiek, *La théorie du chaos (Vers une nouvelle science)*, Paris, A. Michel, 1989 (// *Chaos*, New York, Viking Press, 1987);
- Ervin Laszlo, *La grande bifurcation (Une fin de siècle cruciale)*, Paris, Tacor International, 1990 (// *Design for Destiny (Managing the Coming Bifurcation)*), New York, Harper and Row, 1989 (Voorrede van Ilya Prigogine);
- Ilya Prigogine/ Isabelle Stengers, *Orde uit chaos (De nieuwe dialoog tussen de mens en de natuur)*, Amsterdam, Bert Bakker, 1987 (Voorwoord van Alvin Toffler).

Uit deze indrukwekkende - en uiterst onvolledige - bibliografie komt tevoorschijn iets dat, op het eerste gezicht en voor zover misverstaan door heel wat publicisten, regelrecht indruist tegen ieder orde(nings)denkbeeld. Daarom dit hoofdstukje.

Zijdelings zij verwezen naar J.-P. Oupuy, *Ordres et désordres (Enquête sur un nouveau paradigme)*, Paris, 1982 (denkbeelden als 'ordenend toeval', 'orde o.g.v. geruis (wanorde): 'zelfordening' ('auto-organisation') worden ter sprake gebracht door o.m. Francesco Varela, Henri Atlan, René Girard, Cornelius Castoriadis, Heinz van Förster, Ivan Illich).

Verwezen zij o.m. naar een publicitair stukje als "*Toeval en vernieuwing*", thema ontwikkeld voor *la Radio romande Espace 2* (Zwitserland) door twee wereldbekende figuren: de semioloog (semiotieker) Umberto Eco (1932/2016), steller van o.m. de verfilmde roman *De naam van de roos* (in meer dan twintig talen vertaald) en *De slinger van Foucault* (een Maniëristisch geschrift), enerzijds, en, anderzijds, de Nobelprijswinnaar voor scheikunde 1977 (irreversibele of onomkeerbare thermo-dynamica), Ilya Prigogine (1917/2003) (met Is. Stengers steller van *La nouvelle alliance*, Paris, 1977).

Het grotere publiek loopt enigszins warm ...

HAR165

Zelfs literaire stukjes weerspiegelen de 'wanordetheorie', die steeds gangbaarder wordt: *Jake Page, Chaussettes en goguette (Pourquoi diable y en a-t-il toujours une qui se fait la belle?)*, in: *Sélection (Reader's Digest)*, 1990: juillet, 68/69 (steller gaat met adolescenten om en stelt vast dat deze de onoverwinnelijke neiging hebben om zowat overal in huis wanorde achter te laten).

Opm. -- *M. Ambacher, Les philosophies de la nature*, Paris, 1974 - vrl. o.c., 103ss. (*Les Philosophies de la Nature procèdent d'une expérience qualitativement constituante*) - leert ons dat de natuur tweevoudig geduid werd in het verleden:

(i) de natuur gezien als een machine, in wier beginvoorwaarden op deterministische wijze de rest van haar verloop - wiskundig afleid - en voorspelbaar - opgesloten ligt (Cartesiaanse, Leibniziaanse, -- Newtoniaanse zienswijze);

(ii) de natuur - dezelfde natuur - gezien vanuit o.m. Dialectische vooropstellingen (*EDM-harm. 158vv.*), wat een meer kwalitatieve natuur tevoorschijn roept.

Zoals E. Beth ooit schreef: de 'mathesis universalis' (= algemene ordeleer, maar mathematiserend) van een Descartes en een Leibniz wordt, o.m. door de Dialectiekers, vervangen of minstens aangevuld door - ook - een 'mathesis universalis', een ordeleer die minder wiskundig, meer levensfilosofisch en cultuurhistorisch te werk gaat. De nieuwe wanordeleer combineert duidelijk de twee natuurduidingen.

Ten bewijze. *I. Prigogine/ I. Stengers, Orde uit chaos*, 13.

De Brusselse School (Leider: Prigogine) stelt een omvattende systemen- en veranderingsleer voorop.

1. Het heelal - universum - bestaat uit twee soorten subsystemen (onderdelen).

a. Sommige onderdelen werken net als perfecte 'machines' die een gesloten systeem vormen. Deze onderdelen zijn stabiel, voorspelbaar, uit beginsituaties afleid- en berekenbaar. Zij zijn in de grond gedetermineerd (daarvandaan het natuurkundig Determinisme, dat in de hele Moderne tijd overheersend was). Dit type van systemen maakt het kleinste gedeelte van het heelal uit.

b. Het heelal bestaat, voor het grootste gedeelte, uit open stelsels, die met de omgeving materie, energie en informatie uitwisselen.

Gevolg: “het grootste gedeelte van het heelal is helemaal niet stabiel of in evenwicht, maar in min of meer grote wanordetoestand, -- met alle gevolgen vandie. o.m. dat het borrelt en ziet van verandering en ‘wanorde’ en van voortdurend optredende processen”.

HAR166

Samengevat: **a.** Evenwichtsstelsels, **b.** bijna-evenwichtsstelsels en veruit-even-wichtsstelsels bevolken het geordend heelal

2. Schommelingen.

Niet-evenwichtssystemen ... ‘schommelen’ (‘fluctueren’), d.i. veranderen eerder chaotisch. Soms gebeurt het dat één enkele schommeling of een stel schommelingen samen - d.m.v. ‘positieve’ terugkoppeling - dermate versterkt wordt dat de beginvoorwaarden (de aanvankelijke ordening) vernietigd worden. - De Brusselse school heet dat gebeuren of proces ‘singulier punt’ of ‘tweesprong’ (‘bifurcation’).

Onvoorspelbaarheid.

Zulke ommekeren vertonen de structuur die de volkshems, met de gemeenverstandelijke taal die hem eigen is, schitterend typeert als “hoe een dubbeltje rollen kan”. Het is de vakwetenschapper, wiskundig of niet, radicaal onmogelijk om tevoren te bepalen of te berekenen in welke richting het niet-evenwichtsstelsel zal evolueren. En wel over de basistweesprong, nl. ofwel tot reine chaos (uiteenvallen) ofwel tot herstichte of geactualiseerde orde (nieuw systeem).

Dissipatieve (energieverspillende) structuur.

Wanneer een systeem hersticht of geactualiseerd uit de voorlopige en gedeeltelijke wanorde tevoorschijn komt, spreekt men, in de Brusselse School van ‘dissipatieve structuur’, omdat deze processen - in tegenstelling tot eenvoudiger structuren (wier plaats zij innemen) - meer energie nodig hebben om te overleven.

Zelfordening.

Een meer omstreden vooropstelling van *Prigogine* c.s. is dat uit ‘wanorde’ (die stevast slechts gedeeltelijk en voorlopig is) ‘spontaan’ ‘orde’ en ‘ordening’

(‘organisatie’) ontstaat. Wat dan ‘auto-organisation’ heet. -- Het boek *Orde uit chaos* geeft van dit laatste talloze voorbeelden.

Appl. model. O.c., 14.

a. Een Primitieve bevolking. In evenwichtstoestand: dankzij voedsel en drank en andere leefvoorwaarden zijn de sterfte- en geboortecijfers “in evenwicht”.

b. In bijna-evenwichtssituatie: het geboortecijfer stijgt geleidelijk. Er is evenwichtsstoornis. Maar beheers- en voorspelbaar.

c. In ver-uit-evenwichtssituatie: het geboortecijfer “schiet letterlijk de hoogte in”. Niet-lineaire effecten: kleine voortekens lopen vooruit op grote vervolgen.

HAR167

M.a.w. het verloop van de Primitieve gemeenschap in kwestie wordt grillig, onvoorspelbaar. Totdat een of andere tweesprong (bifurcatie) beslist over het al dan niet voortbestaan of overleven op hoger vlak.

Opm.-- Het is evident dat energieën allerhande en energiepeilen allerhande in wat wij beschrijven, betrokken zijn.

Terloops: enigszins in een analoge richting schrijft *Jeremy Rifkin, Entropy (A New WorldView)* London, Paladin Books, 1985,-- o.m. o.c., 20/39, waarin steller de heelalduidingen van de Grieken, de Christenen, de Moderniteit (*The Machine Age* (o.c.,27f.), *The Architects of the Mechanical World View* (O.c., 29/40)) ter sprake brengt, - om daarna in Part Two “*The Entropy Law*” (O.c.,41/70) en in Part Three “*Entropy: A New Historical Frame*” (o.c., 71ff.) aan te vatten.

Steller belicht op de eerste plaats de energetische zijde van het probleem, waar de School van Brussel allereerst het chaotisch moment belicht. -- Voor de rest beheerst beide gezichtspunten de crisis van het Moderne Determinisme. Nl. door de invoering van het denkbeeld “deterministische wanorde”, één der vele namen voor de wetenschappelijke vernieuwing.

Overigens: *Orde uit chaos*, o.m. 17v., wijst op de revolutionerende rol van de thermodynamica, inzake energieprocessen (denk aan, “de tweede wet” - de wereldmachine loopt dood in de richting van “de warmtedood”, o.g.v. het

onontkoombare energieverlies in het heelal (“entropie”)), het vertrekpunt van J. Rifkin’s beschouwingen.

Besluit.

Een revue als *Actuel*, 1990 : juillet/ août, 148ss., betitelt een gedeelte van de inhoud als volgt: “*Délires chaos*” (*La théorie du chaos a révolutionné les sciences. Il explose dans l’art*). -- “Overal “de wanorde”.

In de vakwetenschappen die “de wanorde” en de onvoorspelbaarheid tot in de kringels van een brandende sigaret ontdekken.

In de door Mevrouw Thatcher, Englands Eerste Minister, verboden “House Parties”. In een clip van Adamski, nummer één in Engeland. In tekenverhalen, informationele kunst, mode, fractaal schilderen. Overal (a.c., 150).

A.c., 156, heeft het zelfs over een “Chaos Happening” van een groepje musici, informatici, jonge creatieven.

M.a.w.: Wanorde, vanuit de vakwetenschappen, wordt tot een mode.

HAR168

Een model.

Wat wij nu beschrijven, is meer dan een basisschoolmodelletje. Wetenschappers ontdekken overal gedeeltelijk wanordelijke processen, die op een tweesprong uitlopen.

Een studiegroep van de University of Santa Cruz (New Mexico) heeft, op streng wetenschappelijke wijze, de kraantjesproef geanalyseerd. -- Ziehier een schets ervan.

(1) Evenwicht/ bijna-evenwicht.

Openen wij zeer voorzichtig een waterkraantje. -- De druppels beginnen te vallen (van statisch systeem wordt het water een dynamisch systeem) - op identische en dus voorspelbare, berekenbare, uit een beginsituatie deduceerbare wijze. -- Openen wij nog iets meer.

De drop versnelt inzake ritme (verhoogde frequentie), maar blijft regelmatig en voorspelbaar.

(2) Ver-uit-het-evenwicht.

Een 'kritische' (versta: een 'crisis' behelzende) fase: de drop vertoont geleidelijk of plots een totaal onregelmatig, 'schommelingen' bevattend ritme. Overgevoeligheid. Onberekenbaarheid. 'Chaos'. Andere naam "onstuimigheid" (in het Frans: 'turbulence').

(3) Tweesprong. -- Evenwicht/ bijna-evenwicht.

Openen wij nog verder. - Het stelsel keert, dankzij zelfordening (zonder menselijke ingreep), terug tot het evenwicht: weerom vertoont zich een continu (ononderbroken) waterstraaltje. Het 'determinisme' herneemt zijn rechten, -- meteen de voorspelbaarheid.

Een ander modelletje.

Weerom, op het eerste gezicht, én basisschoolmodel én vakwetenschappelijk model.

(1) Een geurige Mary-Long sigaret wordt aangestoken (zij wordt van statisch systeem een dynamisch stelsel). -- Evenwicht/ bijna-evenwicht. -- Een regelmatige - gedetermineerde - rookkolom stijgt, op ononderbroken wijze, op tot enkele centimeters boven het brandhaardje.

(2) Ver-uit-evenwicht. -- Plots - men weet nooit exact wanneer - kringelen de rookdeeltjes onstuimig, in grillige-Maniëristische-kringels. Naam 'deterministische chaos'. Nu verstaan wij de toespeling van de *revue Actuel*, 1990: juillet/ août, 150, waar zij zegt dat vakwetenschappen zelfs in een brandende sigaret 'chaos' ontdekken.

Het is één van de talloze simpele en toch gecompliceerde processen in ons overwegend van gelijkaardige 'dynamische processen' voorzien universum.

Wij houden, vooral als leerkrachten, deze simpele modellen voor de ogen, -- misschien ook in ons onderwijs dat op de maatschappij voorbereidt.

HAR169

Het waterrad van Edward Lorenz. Het denkbeeld 'vlindereffect'.

Indien een kleine oorzaak grote - onverwachte, ja, onberekenbare - gevolgen vertoont, dan kan men van 'vlindereffect' gewagen. Het opvliegen van een vlinder kan - nl. in, ver-uit-het-evenwicht-toestanden van b.v. ons weer - een hele reeks onweders veroorzaken, - althans mede veroorzaken. Aldus J. Gleick, *La théorie du chaos*, 38s.

De aangehaalde modellen bevatten zulke vlindereffecten. Kijken wij nu naar een ander model.

Een wiskundig geschoold weerkundige, aan het M.I.T., Edward Lorenz, 'simuleerde' (= bootste na) het weer - sinds ± 1960 - met behulp van de eerste computers. Hij doorzag het eerst het vlindereffect.

J.Glieck, o.c., 46ss. (La roue hydraulique de Lorenz), geeft weer. Men kan het vlindereffect 'afbeelden' (en meteen door, inductief, bewijzen) in een louter mechanisch systeem, het waterrad.

Opm.-- Om de twijfelaars onder de vakgenoten te overtuigen construeerde Willem Malkus, prof in toegepaste wiskunde aan het M.I.T. (Massachusetts Institute of Technology) - jaren later - in de kelder van zijn lab het waterrad.

a. Statisch stelsel.

Een waterrad is een wiel met schoepen (bakjes, recipiënten). Eens dat deze met water gevuld worden, ontstaat vroeg of laat beweging. Denk aan onze watermolens.

b. Dynamisch stelsel.

i. Evenwicht/ bijna-evenwicht.

Uit een erboven gesitueerd watertoevoertoestel vloeit ononderbroken water in de schoepen, binnen het rad. Zolang de toevoer - 'input' in computertaal (cybernetisch) - zeer klein is, geraken de recipiëntjes niet vol genoeg om de wrijvingsweerstand van het stilstaand rad te overwinnen. Het rad blijft onbewogen.

Nog verdere toevoer van water - dialectisch: geleidelijke kwantitatieve vermeerdering (*EDM--harm 159*) - veroorzaakt vollere bakjes, met als uitwerksel dat het rad - b.v. naar links - begint te draaien, -- met constante snelheid (dus berekenbaar).

Nog verder doorgevoerde toevoer veroorzaakt een reeks versnellingen.

ii. Ver-uit-het-evenwicht.

Storingen treden op. Soms geraken de bakjes, door de snelheid, niet genoeg gevuld. Soms - onvoorspelbaar slaat de beweging naar links (in dit geval) om in haar tegendeel, naar rechts (weerom: dialectisch gesproken) een omslag).

Kosmologisch model.

J. Kletczek/ P. Jakes, Heelal en aarde, Groningen, Rebo Productions, 1987, 96v., formuleert het goed. -- “*Van chaos naar orde*”. Zo vatten de schrijvers van het boek de ontwikkeling van de kosmos als omvattend systeem van processen samen.

A. Een “geordend heelal

Vanuit een onmetelijke en uiterst dichte samenballing van ‘vuur’, d.i. een verzameling en systeem van erg verhitte elementaire stofdeeltjes in volkomen wanorde (‘wirwar’).

Datzelfde geheel kende ooit een onstuimige, ‘woelige’, ‘turbulente’ periode, die de naam ‘grote uitbarsting’ (in het Engels: ‘big bang’) of oerexplosie zo dat de dichtheid daalde en de omvang (volume) uitdijde (‘uitdijend heelal’).

In de tien miljard jaren sindsdien - hadronische, leptonische, fotonische en stellaire periodes - ontstonden daaruit b.v. atomen, moleculen, -- kristallen, mineralen, -- al wat leeft (voor zover afhankelijk van de anorganische materie), -- hemellichamen, super-melkwegstelsels. Een “geordend heelal”, kosmos (zoals wij sinds de Paleopythagoreeërs zeggen; EDM 03). Met Prigogine zouden wij zeggen “door zelfordening”.

B. Het vlindereffect

Suren Erkmann, Voyages en zones de turbulences, in: *Journal de Genève* 28.11. 1987, aanknopend aan het vlindereffect inzake weersomstandigheden geeft één mogelijk eindmodel van het universum weer, in het zog van de recente chaologie: misschien geraakt het hele systeem van het heelal, indien het ooit een ver-uit-het-evenwichts-toestand bereikt, door het fladderen van een vlinder dermate uit zijn voegen – schommelingenreeks - dat het ‘bifurceert’ naar beneden toe, naar chaos.

Dit lijkt dan weer op de ‘warmtedood’ van het heelal van de negentiende eeuwse thermodynamici.

Wat dan weer kadert met sommige, absoluut niet alle - religieuze vooruitzichten - ‘profetieën’ - die een vuurdood van het heelal voorspellen. Maar dit zijn slechts analogieën (gedeeltelijke identiteiten), natuurlijk.

Maar wij vermelden ze omdat, in het spoor van de recente louter natuurwetenschappelijke ontdekkingen inzake ‘deterministische chaos’, sommige publicisten en ‘retoren’ zo’n wereldbeeld, via allerlei middelen, zullen trachten in te prenten.

Wat dan de zoveelste ideologie (verstard-dogmatisch, schijnbaar ‘wetenschappelijk’ levens- en wereldbeeld) zal worden. Waartegen wij voorop reeds in verzet moeten komen, omdat dit geen ernstig fundament heeft.

HAR171

Definities.

Na enkele vereenvoudigbare modellen het regulatieve model of wezensvorm.

1.-- Wanorde (chaos).

Zoals *E. Laszlo, La grande bifurcation*, 135., zegt, betekent ‘wanorde’ traditioneel ‘verwarring’, ‘verwardheid’, -- het negatieve, resp. privatieve niets (*EDM 50*) inzake orde(ning). - Maar de nieuwe betekenis is “één type van orde(ning)” dat uitblinkt door:

- a.** complexiteit (ingewikkeldheid),
- b.** overgevoeligheid (‘sensitiviteit’) met de onvatbaarheid (‘subtilité’) en de onvoorspelbaarheid vandien,
- c.** met gebeurlijk de kiemen - wat blijkt na de tweesprong - van een herstichte, geactualiseerde orde(ning). Zo ook o.c., 15.

Besluit. -- Men verwarre dus niet de traditionele zin van het woord ‘chaos’ met de recente. Toch niet zonder meer.

Opm.-- Laszlo legt de nadruk op ‘complexe systemen’.

1. “De karakteristieke eigenschap van een lineair systeem is dat een b.v. verdubbelde ‘input’ (*opm.*: factor) ook tot een verdubbelde ‘output’ (*opm.*: resultaat) aanleiding geeft”.

Opm.-- Denk aan het waterrad: in een regelmatige fase ervan verdubbelt de bewegingssnelheid indien de watertoevoer versnelt.

2. “Het gedrag van een niet-lineair systeem, echter, is veel ‘rijker’ en kan drastisch ‘verschillen’ naargelang de graad van niet-lineariteit. -- Nu is het, natuurlijk, zo dat van oudsher niet-lineaire differentiaalvergelijkingen bekend zijn in de wiskunde.

a. De oplossingen, echter, kan men slechts onder controle houden voor kleine waarden van de niet-lineaire parameter”.

Opm.-- Denk aan de bijna-evenwichtstoestanden.

b. “Mede door de ontwikkeling van de computer heeft men een opmerkelijk verschijnsel vastgesteld: bij toenemende niet-lineariteit gaat een systeem zich veelal, eerst vrij chaotisch gedragen.”

Opm.-- Denk aan de ver-uit-het-evenwichtstoestanden. -- “Maar, daarna, kunnen er plots nieuwe stabiele oplossingen ontstaan (welke helemaal niet voorkomen in het quasilineaire gebied). Dit blijft zich herhalen zodat zulk een systeem een grote rijkdom aan structuren kan vertonen.

Deze complexiteit kan men reeds vaststellen bij systemen met slechts enkele vrijheidsgraden (versta: deeltjes): typische voorbeelden ervan zijn de ‘mobielen’ die de gadgetindustrie produceert en welke vaak bestaan uit combinaties van slechts twee of drie slingers”. (*M. Fannes/ A. Verbeure, Nieuwe visies in de fysica: coöperatieve fenomenen*, in: *Onze Alma Mater*, 1989: 3, 249).

HAR172

Opm.-- Paradoxen.

(1) *G. Jacoby, Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik und ihre Geschichtschreibung*, Stuttgart, 1962, 138 (ook: 85, 87, 94, 135), zegt dat de antieke betekenis van ‘paradox’ is “al wat tegen de gevestigde meningen indruist”, zoals b.v., op een zeker ogenblik van de cultuurgeschiedenis, het denkbeeld ‘antipoden’ (tegenvoeters) of het denkbeeld ‘n - dimensionale meetkunde’ (die werkt met b.v. vier of meer dimensies).

(2) *Erik Pigani, Qu’est-ce qu’un paradoxe ?* in : *Psychologies* (Paris), No. 70 (1989 : nov.), 64.

a. ‘**Paradox**’ is o. m. een oordeel (uitspraak) dat een contradictie behelst of een stel oordelen die onderling tegenstrijdigheid vertonen (*EDM 70*). Zo b.v. “Blijf hier en ga weg!”. Of, subtieler, de zin “Wat ik zeg, is onwaar”. Dit laatste is een eristisch voorbeeldje.

b.- 'Paradox' is er, in de natuurwetenschappen, wanneer dezelfde materie, resp. energie en informatie tegelijkertijd meer dan één onderling contradictorisch toestanden vertoont.

Zo b.v. de lichttrillingen:

- i.** licht is o.m. vaststelbaar als golfbeweging;
- ii.** in 1900 ontdekt Einstein, echter, dat licht uit deeltjes (fotonen) bestaat. Volgens het type van experiment dat men erop toepast, vertoont licht dan ook nu eens golf-karakter dan weer kwantumkarakter. Dat is het 'paradox' van het licht.

Opm.-- Het is duidelijk dat Pigani de term 'contradictie' in geval b in de oneigenlijke zin gebruikt van 'tegengesteldheid'.

Zo kunnen wij nu zeggen dat de materie (energie, informatie) tegelijk of na - een én orde (deterministisch dan of bijna) én wanorde vertoont. Een 'paradox' in de materie te meer.

2.-- Schommeling.

Zegt E. Laszlo: in de natuurwetenschappen of de biologie b.v. is de richting die een tweesprongssysteem zal inslaan, onvoorspelbaar. Waarom/ waardoor niet?

Een zelfs exacte kennis van de beginvoorwaarden van het stelsel zelf of van zijn omgeving (hyper- of supersysteem) laat niet toe het verloop te deduceren uit wat voorgaat.

Het enige waarover men beschikt zijn 'schommelingen', d.i. fenomenen in of buiten het stelsel die een graad van toevalligheid behelzen. -- Althans tot wanneer één of meer schommelingen het systeem weerom beheersen (na de tweesprong).

HAR173

3.-- Tweesprong.

Steeds volgens E. Laszlo, o.c., 14, 17. -- Algemeen gezien is 'tweesprong' het uiteenlopen van 'wegen'. Splitsing.

De recentere herdefiniëring van 'tweesprong' komt:

- i.** uit de theorie omtrent de 'dynamische' systemen, -- een recente tak binnen de klassieke dynamica,

ii. uit de thermodynamica over het onevenwicht (= thermodynamica omtrent de onomkeerbare ('irreversibele') processen). Deze natuurwetenschap analyseert de krachtenstructuur ('dynamica') en de ontwikkeling van de 'complexe' systemen in het stoffelijk heelal.

Zoals in de voorbeelden hierboven: wanneer systemen van evenwicht naar bijna-evenwicht en, vooral, naar ver-uit-het-evenwicht verschuiven, dan doet zich 'tweesprong' voor.

a. Evenwicht.

'Evenwicht' betekent hier niet enkel symmetrie (wederzijdsheid) en rust (statisch stelsel), maar ook en vooral een 'dynamische toestand' zo dat de inwendige krachten zo werken dat het systeem niet in traagheid ('inertie') vervalt, maar 'actief' blijft.

Denk aan het waterrad voordat watertoevoer geschiedt en ook wanneer er evenwicht en bijna-evenwicht is, vanaf enige watertoevoer.

b. Ver-uit-het-evenwicht (verregaand onevenwicht).

Indien, een stelsel ver van zijn evenwicht geraakt, dan doen zich plotse, niet-lineaire gebeurtenissen voor. Zo b.v. louter anorganische stelsels die dan juist het peil van biologische wezens en, zelfs, dat van de menselijke cultuur bereiken.

Wat een soort breed opgevatte 'kosmische' evolutie behelst. -- O.c.,17.

Een 'tweesprong' sticht:

a. een ondoorzichtige 'wanorde' (wij weten nu hoe beperkt, ja, gedetermineerd (althans in de anorganische wereld) die wanorde is) - wat aan het Platonische begrip 'anankè', 'lot' (wat ons overkomt zonder dat het doorzichtig is), beantwoordt,

b. echter zo dat 'scheppende krachten' in die wanorde aan het werk zijn die gebeurlijk een andere toestand (een hersticht systeem) scheppen.

4.-- Onwankel/ wankel systeem.

Daarop wijst *I. Prigogine, Une nouvelle alliance de la science et de la culture*, in : *Le Courrier de l'UNESCO* 41 (1988 : mai), 9/13.

a. Onwankel(baar), stabiel stelsel. De positie van de Aarde voorspellen is mogelijk doordat de beweging van de Aarde rond de zon - althans wat betreft de wezenlijke kenmerken (men verwaarloost b.v. de storingen die andere planeten verwekken) - een stabiel dynamisch systeem is.

b.

De Moderne dynamica tot en met Einstein stelt voorop dat het hele heelal zo'n onveranderlijk, 'deterministisch' stelsel is.

b. Wankel(baar), onstabiel stelsel.

De ontwikkeling, echter, van het klimaat der Aarde voorspellen binnen een betrekkelijk korte tijdsspanne (zoals b.v. de weerkundigen doen) is ondoenlijk doordat kortstondige klimaattoestanden een onstabiel dynamisch systeem zijn.

Hierbij verwijst Prigogine naar de meteoroloog Edward Lorenz (*EDM--harm 169*). -- Mensen als Henri Poincaré (*EDM--harm 143*) en de Russische wiskundige Andrej Kolmogorof, -- als een Karl Popper (de bekende epistemoloog) stelden een heelal voorop dat wezenlijk uit onstabiele systemen bestaat. -- Aldus Prigogine omtrent dé crisis van de klassieke Moderne dynamica.

Slotsom. -- "De nieuwe rationaliteit".

Wij zagen, terloops, wat 'rationaliteit' was (*EDM 05, 18*).

A.-- Voor de Brusselse School is het vooropstellen van een heelal als onstabiel stelsel een definitie van 'nieuwe rationaliteit' (a.c.,13). 'Rationeel' is dus voortaan de rede voor zover zij inzicht heeft in onstabiele systemen. -- Meer nog: deze 'nieuwe' - chaologische - rationaliteit breidt een Prigogine uit tot de hele cultuur: zij is het voetstuk van een nieuwe culturologie (de (her)opvoeding inbegrepen).

Soms heet men deze zienswijze ook 'holisme' maar dan in de zin van "(her)situering van de mens binnen de dynamische, 'evolutionaire' structuren van een onstabiel heelal.

Gevolg: Prigogine ziet daarin een toenadering tussen de natuurwetenschappen en de geestes- of menswetenschappen.

Wat aan C.P. Snow, *The Two Cultures and a Second Look*, London, Cambridge University Press, 1974 (reprint), doet denken: ook hij zocht een ineengaan van 'cultuur 1', de natuurwetenschappelijke vorming, en van 'cultuur 2', de 'humanistische' (letterkundige vorming. Men kan dit 'cultureel assimilisme' heten.

B. -- Daartegenover staat het cultureel differenti(al)isme.

Zo b.v. *Herman De Dijn, Over de kloof tussen wetenschap en cultuur (en of ze moet of kan gedicht worden)*, in: *Onze Alma Mater* 1988: 4, 299/309, die een (Postmodern, kloven benadrukkend) vraagteken zet achter de theorie inzake de twee vormings-systemen van de Brusselse School, alsook achter die van een Frank Capra.

HAR175

De Dijn, vanuit een eng Existentialistisch standpunt, situeert het Holisme, typisch voor Prigogine/ Stengers en Capra, binnen een beginnende culturele revolutie waarvan ook andere vooruitstrevende bewegingen deel uitmaken zoals ecologisme, bevrijdingstheologie, feminisme e.d.. (a.c., 301). Met geen woord wordt de term 'Nieuw Tijdperk' (= New Age, Nouvel Age) vernoemd, die nochtans regelmatig vernoemd wordt als omvattende term, -- nevens die van 'Postmoderniteit'.

De Dijn - terecht - legt er de nadruk op dat niet de strenge wetenschap zelf, die een uiterst hoge graad van gespecialiseerd weten behelst, maar een weergave ervan in niet gespecialiseerde termen opgenomen wordt in het leven - de 'existentie', zoals men sedert S. Kierkegaard (1813/1855; "vader van het Existentiële denken") zegt.

"Datgene wat in feite verspreid wordt, zijn niet de wetenschappelijke inzichten zelf maar veelal een afkooksel". (A.c., 301).

De Dijn maakt hierbij weinig of geen onderscheid tussen ge vulgariseerde wetenschap en - wat hij heet - "allerlei para- en pseudowetenschappen, dikwijls gepaard gaande met een overgave aan allerlei ongefundeerde praktijken en wondermiddelen" (a.c., 300).

Wat Prigogine/ Stengers en zelfs een Capra voorstaan, mag men niet over dezelfde kam scheren als kwakzalverij (die, tussen haakjes, wel degelijk bestaat en aanklaagbaar is). Wat die ... (door Rationalisten afgedane) kwakzalverij betreft, is het onderscheid tussen waardevol en waardeloos of bedrieglijk, niet steeds zo simpel als De Dijn laat doorschemeren.

De Dijn verwacht te veel de inbreng van de wetenschappen met het louter theoretische gedeelte ervan. "Een juiste levenshouding vinden is iets geheel anders dan een theoretische oplossing bezitten" (a.c.,303). Dat is natuurlijk heel juist. Maar de vraag is of de ge vulgariseerde (of niet-ge vulgariseerde)

chaologie b.v. niet juist iets meer dan dat brengt, nl. denkmodellen die analogisch overdraagbaar zijn op andere cultuur-domeinen.

Over de existentie, het leven, spreken in termen van “zinnol leven”, “aanvaarding van zichzelf”: -- van een reeks existentiële deugden (“pogen in de waarheid leven”) is, misschien, aanvulbaar door over dezelfde existentie spreken in termen van ‘systeem’, ‘evenwicht’, ‘bijna-evenwicht’, ‘ver-uit-het-evenwicht’, ‘wanorde’, ‘tweesprong’ e.d.

HAR176

23. -- Harmologie: crisisleer. (176/184)

A. Noiray e.a., *La philosophie*, t.1 (*Abondance/ Expression*), Paris, 1972, 83/86 (*Crise*), leert ons dat de term ‘crisis’ - in het Antieke Grieks “onderscheid maken”, maar ook “dat wat beslist over iets (ontknoping)” of “beslissende fase van b.v. een ziekte” - eigenlijk: schifting, - in de vakwetenschappen en de filosofie gangbaar werd in de loop van de XIX - de eeuw.

Bij de Liberale denkers en bij Marx in economische zin; -- bij Nietzsche en Freud in de culturologische (psycho- en sociologische) zin; -- bij Husserl, de Fenomenoloog in de wetenschapshistorische zin. Het is daarbij onmiddellijk duidelijk hoe analoog - gedeeltelijk identisch gedeeltelijk niet-identisch - de term ‘crisis’ gebruikt wordt.

De economische crisis.

Men spreekt van ‘crisis’ in de economie, wanneer het hele systeem der economie ‘wankel’ (wankel systeem) wordt. Wanneer de ‘actieve bevolking’ - bij monde van de analisten vooral - zich afvraagt “hoe het dubbeltje der economie rollen zal”.

Dit is blijkbaar een “ver-uit-het-evenwichtssituatie”, met al de onvoorspelbaarheden vandien.

a.1. De Klassiek-Liberale crisistheorie tracht, o.g.v. economisch optimisme (‘vooruitgangsgeloof’ ‘groei-geloof’), aan te tonen dat economische crisissen ofwel onmogelijk ofwel van voorbijgaande aard zijn.

a.2. Maar de ‘fenomenen’ (de vaststelbare feiten) falsificeren, minstens gedeeltelijk, deze theorie. Gevolg: sedert “de grote depressie” (‘depressie’ betekent ‘langdurige crisis’) binnen de Kapitalistische systemen van het Westen - tussen Wereldoorlog I (1918+) en Wereldoorlog II (1939+) - staat in

de economische theorievorming de crisis centraal of weegt zij, althans, zwaar door

b. Karl Marx, als één der eersten, trachtte de crisis diepgaand te analyseren. Zijn duiding: zij is het gevolg van overproductie.

Het Kapitalistisch systeem, immers, stelt de winstgevende productie van goederen en diensten centraal; dit des te meer daar het over de productiemiddelen - gronden, fabrieken, machines, kapitalen - beschikt. Zo ontstaat, bij geleidelijke toename van het volume (*EDM--harm 159*), gewoonlijk tamelijk onverwacht, overproductie, -- met de gevolgen vanden voor de verkoop.

Voor de Marxist is dit één type van 'contradictie' met omslag in het tegendeel: doordat de productie dermate 'lukt', slaat zij om van winstgevend naar verlieslatend. "Harmonie der tegengestelden".

HAR 177

c. De kringloop - of cyclische theorie beweert dat het economische stelsel een op-en-neer is: fasen van voorspoed ('economische boom') wisselen af met tijden van tegenspoed (het aanbod overtreft de vraag, met als gevolg teruggang ('recessie'), crisis, zelfs depressie), -- zo'n drie tot vier per eeuw. Deze frequentie wordt door sommigen sedert de grote crisis van 1929 gefalsificeerd.

Korte structuurbeschrijving (*EDM--harm 90; 117; 121; 123*).

Het lijkt op - wat de volksmens heet - "een demonische of helse kringloop". Indien overproductie - overaanbod van goederen en diensten -, dan gebrek aan afzet (de markt houdt het niet bij).

Met een stockvorming van onverkoopbare goederen en diensten. -- Indien zo 'n stockvorming, dan prijsdaling en ook afdankingen (met als gevolg koopkrachtvermindering (wat stockvorming weerom versterkt).

Samengevat: "La crise est un cycle qui s'étend" (Crisis is een uitdijende (= zich uitbreidende) kringloop).

Toch heeft het Kapitalistisch systeem - in tegenstelling tot menig Socialistisch experiment (denk aan de depressie in de Sovjetlanden) - tot nog toe iedere crisis overleefd:

a. het vrije-marktstelsel bevat als dynamisch stelsel, behalve evenwicht en bijna-evenwicht, ook ver-uit-het-evenwicht. De crisis daarin is een reeks 'schommelingen' met ondoorzichtige wanorde, die gewoonlijk geleidelijk toenemende factoren (overproductie, koopkrachtvermindering) vooronderstelt;

b. maar datzelfde vrije-marktstelsel bevat tweesprongen: zelfs in een depressie steken, tot nog toe, factoren die onafhankelijk zijn van wat voorafging en die een 'kwalitatieve sprong' naar een hersticht systeem mogelijk maken. Zo overleeft het vrije-marktsysteem zijn 'wanorden'.

De psychologische crisis.

Bibl. st.: Ch. Zwingmann u.a., *Zur Psychologie der Lebenskrisen*, Frankf. a. M., 1962.

Het boek toont ons een reeks kwalitatieve sprongen.

a1. Groeicrisissen (bij kinderen en pubers; zo o.m. crisissen die tot zelfmoord van jongeren leiden);

a2. crisissen typisch voor de middenleeftijd (ongehuwden - en ompotentencrisissen, huwelijks crisissen);

a3. crisissen typisch voor de 'derde leeftijd' (vroegtijdige veroudering, persoonlijkheidsveranderingen, klimakterium, pensioen, rouwperiodes).

HAR178

b. crisissen onafhankelijk van de leeftijd (seizoencrisissen, ziekten, stervensnood).

Opm.-- Inzake levensfasen: J.K. Feibleman, *The stages of Human Life (A Biography of Entire Man)*, The Hague (The Netherlands), 1974 (*de enkeling als veranderend systeem*).

Definitie: -- Ch. Zwingmann, *Einführung*, in: Ch. Zwingmann u.a., *Zur Psychologie der lebenskrisen*, xi/xvii, verduidelijkt als volgt.

(1) Subjectief.

Een levenscrisis behelst "bange verwachtingen": men vreest een min of meer diepgaande verslechtering. -- Let erop: wanneer men onzeker iets gelukkig verwacht, spreekt men niet van crisis, zelfs niet indien de verandering zeer grondig is. - Crisis behelst een pejoratieve waardering.

(2) Objectief.

Een crisis is één type van verandering, met twee specifieke verschillen.

(i).-- Kwantitatief. -- Binnen een tijdsduur (interval) verandert de psyché sneller dan tevoren en daarna.

(ii).-- Kwalitatief.

De crisis als verandering - in tegenstelling tot het vorige en het daaropvolgende levensproces - is onvoorspelbaar (ver-uit-het-evenwicht).

Zegt Zwingmann: “Die Krise steht also, sozusagen, unter einem Fragezeichen” (De crisis (als crisis, ondervestaan) is, omzeggens, beheerst door een vraagteken). M.a.w.: men weet nooit hoe het dubbeltje van de psyché-in-crisis rollen kan. -- Tot daar het regulatief model.

Appl. model. -- De zware ziekte.

Medisch - klinisch bekeken - aldus steller - is het dynamisch systeem dat een zware ziekte vertoont een fenomeen dat, bij geleidelijke verandering - plots een prognoseloos stadium behelst dat ofwel op leven ofwel op dood uitlopen kan. Wat reine ‘wanorde’ is inzake biologisch leven. De onbeslisbaarheid wordt in die ‘ofwel/ ofwel’ uitgedrukt. Onvoorspelbaarheid.

Appl. model. -- Identiteitscrisis.

Menselijke systemen, zodra zij - individueel, intersubjectief (tussen individuen), sociaal (in samenlevingsverband) - bij allerlei kwantitatieve veranderingen een kwalitatieve sprong (b.v. in het driftenleven; denk aan wensdromen) doorleven, die een ‘substantiële’ (in de diepte werkzame) onbevredigdheid bevat, zijn “in crisistoestand”. Let erop: de algehele structuur van de psyché staat op het spel en is als verloop onvoorspelbaar.

HAR179

Chaologische duiding.

De huidige wanordeleer duidt biologische en psychologische crisissen als volgt.

E. Laszlo, o.c., 13.

De term ‘tweesprong’ wordt erop toegepast. Indien complexe systemen in een overgevoelige reactiefase (*opm.*: faseologie (*EDM-harm 149*) belanden, en dus moeilijk of zelfs niet te vatten zijn, dan vertonen zij de mogelijkheid van tweesprong. -- Laszlo legt de nadruk:

i. Enig inzicht in wat tweesprong eigenlijk is, is van belang, want wij mensen zijn zelf complexe systemen onderhevig aan 'spanningen'. (*EDM--harm 117: taseologie*).

ii. Ook de systemen waarin wij leven - behalve de kosmos, b.v. de getechniseerde samenlevingen - zijn een eigen type van complex systeem. -- Als enkelingen zijn wij niet noodzakelijk aan 'spanningen' (versta: crisisspanningen, 'acute' spanningen) onderhevig. Maar het is klaar dat b.v. onze samenlevingen wel degelijk aan acute spanningen onderhevig zijn. -- Meer nog: het spanningspeil dat zij bereiken, mocht wel eens een kritische drempel (*opm.*: dialectisch: "een kwalitatieve sprong") bereiken. Aldus Laszlo.

Besluit. -- Een crisisleer als b.v. die van Zwingmann e.a. kadert in zeer hoge mate met de recente chaologie terzake: zij bevestigen elkander, ofschoon zij gedeeltelijk andere termen gebruiken. Meteen zijn beide theorieën een bevestiging van dialectische vooropstellingen, die erdoor én bevestigd én verbeterd worden.

De cultuurologische crisis.

E. Laszlo, o.c., 16.-- Laszlo geeft kort geschetste voorbeeldjes van cultuurcrisis.

1.1. Het systeem van de Tsaristische samenleving geraakt, in 1917, door inwendige onenigheden en militaire nederlaag, voorbij de kritische drempel (versta: crisisdrempel) van zijn bestendigheid ('stabilité').

1.2. Uit die chaos van 1917, met de Oktoberrevolutie rijst een Lenin met zijn onverwacht Marxistisch systeem der Bolsjewiki op.

2.1. Het systeem van de Republiek van Weimar, in Duitsland, 1920+, bereikt de drempel van zijn, bestendigheid en vervalt in wanordelijke situaties.

2.1. Uit die chaos rijst een Hitler met zijn Nazisysteem op.

3.1. 1948: het systeem van de Nationalistische Sjan Kaï-sjek met de machtige Kuo -Min-Tang stort ineen.

3.2. Het Communistisch systeem van Mao Ze Dong (Mao Tse Toeng) rijst uit de as ervan op.

HAR180

Besluit: de chaologie kan dienen om cultuurkenteringen van revolutionaire aard zo nauwkeurig mogelijk weer te geven. Vergeet het niet: de drie aangehaalde revoluties zijn meer dan politieke omkeren: zij zijn ‘ideologisch’, nl. zij stellen een welbepaald cultuurdenkbeeld voorop, dat het vorige, ‘bouwvallig’ (‘onwerkelijk’ (*EDM 60*)) geworden cultuurbegrip vervangt of, althans, hersticht of verbetert.

In chaologische taal.

E. Laszlo, o.c., 18. -- Inzake het domein van de geestes- en/ of menswetenschappen zegt steller wat volgt.

(1) Wanneer het ‘geloof’ (het rustig vooropstellen) in de gevestigde orde ‘wankel’ (onstabiel dynamisch stelsel) wordt, ontstaan allerlei ‘schommelingen’. Deze nemen, in de menselijke wereld, de vorm aan van denkbeelden en/ of bewegingen (die denkbeelden voorstaan), die de bedenkelijk geworden samenlevingsorde willen herzien.

(2) Opvallend verschil met de niet-menselijke systemen: een humaan stelsel, zelfs in verregaande evenwichtsstoornis (‘ver-uit-het-evenwicht’), is niet noodzakelijk onbeheersbaar. Reden: de ‘actanten’ (de handelende wezens) in de samenleving zijn de mensen zelf. Zo is het denkbaar dat zij, binnen het systeem zelf gesitueerd, zelf richtinggevend (‘stuurkundig’) ingrijpen in de veelheid van schommelingen (denk: denkbeelden, stromingen rond denkbeelden).

Onder zo’ n schommelingen vernoemt E. Laszlo nieuwe ‘life styles’ (levensstijlen; een nieuw begrip), alternatieve gedragsvormen (denk aan de Hippe gedragingen in de zestigerjaren), technologische vondsten (denk aan de computerrevolutie en de ermee samengaande informatiemaatschappij), Ecolo-Pacifismen, -- voegen wij aan zijn lijst toe: de Neoliberaale denkbeelden, die tot in de Marxistische staten - denk aan het Oostblok - wortel schieten.

Opm.-- Men ziet dat, wanneer men een term als ‘schommelingen’ van de fysicale (natuurwetenschappelijke) orde naar de humane (mens- en geesteswetenschappelijke) orde overdraagt, de juiste betekenis ‘overdrachtelijk’ (metaforisch/ metonymisch; *EDM 20 vv.*) wordt.

Zoals wij *EDM-harm 175* al duidelijk gezegd hebben. Wat - terloops gezegd - de reden is waarom b.v. Existentialisten eerder een kloof dan een samenhang zien tussen een (louter) fysicale en een (louter) humane wereld.

Op die achtergrond kan men de 'kritische' bedenkingen van een De Dijn zeer goed verstaan.

HAR181

De ecologische crisis. *Prigogine, Une nouvelle alliance de la science et de la culture*, in: *Le Courrier de l'UNESCO*, 1985 (mai), 11.- Iedereen begint te beseffen dat onze levensruimte - ons 'ecosysteem' - naar een kritische kentering toegaat.

Ziehier hoe Prigogine, met de optimistische geest van zijn wanordeleer, het ziet.

(i) Dankzij de ontwikkeling van nieuwe waarnemingsmodellen - van de radioactieve isotopen tot de kunstmatige satellieten - hebben wij leren inzien dat de eco-stelsels wankelende stelsels zijn.

Dit, -- juist als de niet-lineaire dynamica (*EDM--harm 171*) ons de theoretische middelen verschaft om de schaalvergroting ('amplification') van schommelingen en het verschijnen van tweesprongen, die zich in zo'n stelsels kunnen voordoen, te verstaan.

(ii) 1. Een verbeterd inzicht in de wankelingen van de ecologische stelsels -- samen met de analyse van de toekomstperspectieven van onze planeet (*opm.*: een soort futurologie) heeft natuurlijk voorrang.

2. Wij behoren het verder te brengen dan het denkbeeld 'behoud' ('conservation'). Wij weten dat - een tienduizend jaren geleden - onze planeet een optimaal klimaat gekend heeft in de Sahara- en Gobi-woestijnen, waar beschavingen bloeiden. -- Niets belet ons de utopie van een terugkeer van zulke feiten te koesteren.

Opm.-- Dit contrasteert fel met de zure en pessimistische vooruitzichten (een vorm van doemdenken misschien), die men geregeld aantreft in 'alternatieve' middelen. De geest der Moderne natuurwetenschappers - sedert de dagen van een Galilei of een Newton waait nog steeds in Prigogine's chaologie en de 'nieuwe rationaliteit' die hij voorstaat.

Zelfordening ('auto-organisation').

EDM--harm 166 leerde ons dat de Brusselse School van zelf- of spontane ordening gewaagt. -- Dat doet aan 'de onzichtbare hand' die uit wanorde orde sticht, van de liberalen denken.

Bibl. st. : Guy Sorman, *Les vrais penseurs de notre temps*, Paris, Fayard, 1989, 245.

Steller is in vraaggesprek met Friedrich (von) Hayek (1928/1992), de man die het Neoliberalisme stichtte, dat b.v. het Reaganisme en het Thatcherisme weerspiegelen. Ziehier hoe ‘chaologisch’ (von) Hayek denkt.

“Het liberalisme is de enige politieke filosofie die echt ‘Modern’ is.

HAR182

Zij is zelfs de enige die kan samengaan met de recentste natuur- en scheikundige en de biologische vakwetenschappen, inzonderheid met de wanordewetenschap, die Ilya Prigogine ‘formaliseerde’ (*EDM--harm* 84 (logische syntaxis), 94 (‘formele systemen))

Zoals in de natuur zo ook in de vrijemarkteconomie:

uit chaos ontstaat orde. Het spontane ordeningsproces van miljoenen inlichtingen (= informatie) en beslissingen leidt niet tot wanorde maar tot orde van hoger peil (*EDM--harm* 177: het overleven zelfs van economische crisissen)

Adam Smith (1723/1790; *Wealth of Nations* (1776), de magna charta van het oudere Liberalisme) heeft, als eerste, daarvan, twee eeuwen geleden, een aanvankelijk voor gevoel gehad.

Niemand kan echt ‘weten’ - aldus steeds (von) Hayek - hoe economische groei te plannen (*opm.*: planeconomie), doordat wij er de werkingen niet echt van ‘doorzien’. De vrije markt mobiliseert zo’n overgroot aantal beslissingen dat geen enkele ordinator - hoe machtig ook - ze kan verwerken.

Gevolg: geloven, zoals het Socialisme, dat de staatsmacht de markt kan vervangen, is een absurdheid”.

Von Hayek zegt: “niemand kan echt weten”; “wij doorzien de werkingen van de markt niet echt”; “indien zo’n overgroot aantal beslissingen, dan zelfs de machtigste ordinator machteloos”. Dat is de onvoorspelbaarheid van het dynamisch systeem der economie. In chaologische taal vertaald. Onvoorspelbaarheid die op “de onzichtbare hand” rekent, waarover Smith e.a. het hebben, om te ‘verklaren’ (een oneigenlijke term, hier) het feit dat ondanks chaos-in-marktvorm toch overvloed inzake goederen en diensten ontstaat.

Wat juist niet plaats heeft wanneer miljoenen staatsambtenaren in staatsdienst, alles ‘ordentelijk’ willen doen verlopen.

Von Hayek heeft, inderdaad, juist begrepen de zeer sterke gelijkenis tussen de zelfordening van Prigogine en de onzichtbare hand van Smith.

Zelfordening/ onzichtbare hand.

Die twee termen lijken ‘verklarend’ doch zijn zij het wel degelijk? Men zou misschien ook van een tot nog toe lukkende reeks toevallen kunnen gewagen. Maar iets uit louter toeval verklaren, begrijpelijk maken, -- wat voor soort ‘verklaring’ is dat?

Herneem *EDM--harm 180*: zijn Leninisme, Nazisme, Mao-Ze-Dong-communisme ... uit de chaos opgerezen ten gevolge van zelfordening of onzichtbare hand(en) ? Het resultaat is, in alle geval, niet appetijtelijk.

HAR183

“De moeilijke of zelf niet te raden spelregels”.

Bibl. st.: *Raymond Ruyer, La Gnose de Princeton (Des savants à la recherche d’ une religion)*, Paris, Fayard, 1974.

De Princetongnosis is de naam voor de filosofie van een aantal Amerikaanse vak-wetenschappers “op zoek naar een religie”. Men heet ze ook nog ‘Kosmolaters’ (= Kosmosaanbidders), “Palomariërs” (toespeling op de beroemde telescoop van Mount Palomar). De term ‘theosofen’ is, misschien, nog de beste, omdat zij, behalve fenomenale en rationele, ook transfenomenale (transempirische, transrationele) werkelijkheden vooropstellen (*EDM 18*).

Welnu, deze Kosmosaanbidders, die pantheïsten zijn (geen persoonlijk Opperwezen erkennen), stellen toch een “onbekende spelmeester” (O.c.,13) voorop. Ziehier hoe.

(I).-- Model. -- het Eleusiskaartspel.

Spelmeester(es) is op zijn/ haar beurt ieder speler/ speelster die een in het geheim opgesteld maar wel op papier gezet stel regels opstelt, die, na het spelen, prijsgegeven worden.

De spelleider/ spelleidster legt dus b.v. een kaart op tafel en daarop reageren de medespelenden gissend (wat Peirce ‘abductie’ zou heten). Wordt een kaart op tafel gelegd, dan wordt deze rechts van de eerste kaart gelegd,

indien zij erin lukt, blindelings, in te spelen op de geheime regels. Degene die het snelst de geheime regels raadt, ontdoet zich het eerst van al zijn beschikbare kaarten.

(II).-- Origineel.

In het model van het Eleusiskaartspel zien wij de eigenlijke, geheimgehouden structuur van de hele kosmos, “het systeem van het werkelijke leven” (o.c.,13): het leven in de kosmos “legt een kaart op tafel”, waarvan wij de spelregels behoren te raden.

Overdracht: Misschien is de zelfordening van Prigogine slechts een naam voor zo’n geheime spelregeling, -- wie weet?

New Age. -- De term ‘Nieuw Tijdperk’

gewoonlijk niet uit het Engels vertaald -- beduidt een steeds meer om zich heen grijpende cultuurbeweging, die, in haar oorsprong, Astrologisch is (het Watermantijd-perk).

M.a.w.: hoe onmodern ook, een aantal Postmodernen (*EDM 41*) - ook “op zoek naar een religie”, maar grondig anders dan de Princetongnostici - stellen voorop dat onze cultuurcrisissen de weerspiegeling (model) zijn van een ‘kosmische revolutie’, die pas de Astroloog onderkent. -- Men ziet het: sedert het Bijbelse Godsgeloof taande, daagden er heel wat ‘Ersätze’ (vervangmiddelen) op.

HAR184

Crisismagie.

Hiermee blijven wij in, de sfeer van New Age, dat Archaïsche denkbeelden actualiseert.

Bibl. st.: *Arnold van Gennep, Les rites de passage (Etude systématique des rites)*, Paris, 1909-1, 1981-3. -- Herlees nu *EDM--harm 111 (Primitief psychodrama)*.

Het feit dat de Pomo-Indiaan op een kalkoen botst, te midden van de velden, veroorzaakt een ‘crisis’, zelfs een identiteitscrisis (want hij is bij het thuiskomen niet meer zichzelf). In de taal van Van Gennep: de ‘ontmoeting’ met de vogel is een ‘passage’, een ‘overgang’ die een kritische drempel bevat.

Van Gennep bestudeerde zo het doorheen een deuropening gaan, de drempeloverschrijding, de gastvrijheid (die een niet-gezinslid “over de drempel

haalt”), het adopteren van een (vreemd) kind, -- zwangerschap, baring, geboorte, -- kindsheid, puberteit, -- inwijding, wijding, -- verloving, huwelijk, -- uitvaart, -- seizoenwisseling.

Dit zijn evenzovele ‘overgangen’, versta: in het gemoed van de Archaïsche mensheid crisissen.

Zegt *H. F. Lans e.a., Volkenkundige encyclopedie*, Zeist/ Gent, 1962, 20/34 (Religie en magie): wijhandelingen (d.i. gewijde of sacrale akten) of ‘riten’ “brengen de mens over zijn crisissen heen”.

Inderdaad: de ‘ziel’ (gebeurlijk: zielestof, levenskracht, in de ziel geconcentreerd (*EDM 05*), -- ‘dunamis’, virtus (Lat.), in de taal van het Evangelie) geraakt, te midden van een “ver-uit-het-evenwichtstoestand”, te midden van een kwalitatieve levens-sprong (*EDM--harm 159*), in ‘zielenood’, d.i. in tekort aan levenskracht.

Om deze wanordelijke situatie te saneren stichtten Archaïsche culturen ‘riten’, die catharsis, purificatio, (Lat) behelzen, -- reinigingshandelingen.

De magiër(in):

- (i) vooronderstelt de ziel-in-nood,
- (ii) reinigt ze (‘reiniging’ in de engere zin) en
- (iii) verheft ze op hoger vlak.

In de taal der traditionele Christelijke theologen de (wanordelijke) natuur (en buitennatuur) (i) wordt genomen zoals zij is, (ii) wordt uitgezuiverd en (iii) op hoger, in casu (in dit geval) ‘bovennatuurlijk’ vlak verheven, hersticht, -- in historische taal ‘geactualiseerd’.

M.a.w.: hiermee wordt een tweesprong opgelost door een evolutie op sacraal terrein, d.i. op het terrein van de mysterieuze levenskracht (‘ziel’).

Dit verklaart waarom zovele revitaliseringsreligies opdagen om de huidige cultuurcrisis aan te kunnen. Revitalisering komt op herstichtte orde neer.

HAR185

24.—Harmologie, vergelijkende (comparatieve) methode. (185/194).

Deze cursus is niet enkel een logica, met haar vooropstellingen (= grondslagen, ‘fundamenten’), maar ook een methodeleer. Wij kunnen nu de eerste en algemeenste methode schetsen. Alle andere methoden vooronderstellen de vergelijking.

Een historisch feit.

Wij zijn 1990. Tweehonderd jaar geleden werd, in Figeac, Jean-François Champollion, de Franse egyptoloog, geboren, -- wat natuurlijk, in Parijs, met een tentoonstelling gevierd werd. Hij ontleedde de beruchte steen van Rosette: door de Egyptische tekst, in hiërogliefen, te vergelijken met de Griekse tekst op de steen, ontcijferde Champollion voor het eerst hiërogliefen. -- Dit is een spectaculair voorbeeld van de comparatieve methode.

‘Methode’

Het Antieke Grieks kent de term ‘methodos’, de te volgen ‘weg’, benaderingswijze, wijze van aanpakken. De ‘weg’ (hodos) is die welke naar het gestelde doel leidt, nl. beschrijven en duiden (verklaren, begrijpelijk maken, verstaan).

Bibl. st.:

-- L. Davillé, *La comparaison et la méthode comparative (en particulier dans les études historiques)*, in : *Revue de synthèse historique*, xxvii (1913) : 4/33 ; id. xxviii (1914): 201/229 ;

-- H. Pinard de la Boullaye, S.J., *L'étude comparée des religions (Essai critique)*,

II (Ses méthodes), Paris 1929-3, 40/87 (*La méthode comparative*);

-- M. Foucault, *Les mots et les choses (Une archéologie des sciences humaines)*, Paris, 1966, 66ss. (*Descartes' ordeningsleer*);

-- I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 149/155 (*De methoden van Mill*);

-- H. van Praag, *Metten en vergelijken*, Hilversum, 1965 (*kwantiteit/kwaliteit; toevoeging, topologische ordening en sequentie; telling, meten en wegen; gradatie, intervalmeting en tijdsmeting*).

Vergelijken.

Eerste, grondige opmerking: verwar niet, in het taalgebruik, vergelijken met “gelijkstellen” of met “gelijkenissen opzoeken of benadrukken”.

Wie vergelijkt, zoekt betrekkingen (*EDM--harm 77*) op - reflexieve (lusvormige) van iets met zichzelf of als zichzelf, niet reflexieve van iets met iets anders -.

Wie vergelijkt, let op behelzingen (*EDM--harm 80*) - reflexieve (iets behelst zichzelf), niet-reflexieve (iets behelst iets anders). Wie vergelijkt, let op

identiteiten (*EDM 24*) - reflexieve of totale van iets met zichzelf, niet-reflexieve of gedeeltelijke (analoge) van iets met iets anders.

HAR186

Wie vergelijkt, in waardenvrije zin, let ook op de afwezigheid van betrekkingen, behelzingen of identiteiten: hij/ zij let dan ook op verschillen en kloven. De aan- en afwezigheid is het werk van de vergelijkende.

Vergelijken.

Tweede, grondige bemerking: verwar betrekkingen, behelzingen, identiteiten niet met metaforische betrekkingen, behelzingen, identiteiten! Ook de metonymische betrekkingen, behelzingen, identiteiten zijn betrekkingen, behelzingen, identiteiten.

Herlees even in die zin *EDM 24* (*metaforische, maar ook metonymische synecdoche*) alsook *EDM--harm 90* (*distributieve en ook collectieve structuur (alle, maar ook geheel)*), 97; *EDM--harm 103* (*iconisch en indicatief teken*; *EDM--harm 106* (*gelijkenis en samenhang*)).

Bekijk aandachtig de basisdifferentiaal *EDM--harm 112*, waar ook gezegd wordt dat ordenen ook tegengestelden ziet.

Besluit.

De hele harmologie staat of valt met haar methode, het vergelijken.

Een slagzin van Max Müller (1823/1900; godsdienstwetenschapper).

Onthouden wij het goed “The comparative spirit is the truly scientific spirit of our age, nay of all ages”. (De geest van vergelijken is de waarlijk wetenschappelijke geest van onze tijd, -- wat zeg ik? Van alle tijden).

M.a.w.: het met elkander confronteren van gegevens is de ware wetenschappelijkheid.

Een definitie.

L. Davillé, La comparaison, in : *Revue*, xxvii (1913): 23, zegt:

“(1) In plaats van zich met afzonderlijke gevallen bezig te houden, wanneer het erom gaat fenomenen of objecten te behandelen,

(2) tracht de comparatieve methode verzamelingen (‘ensembles’) in de kijker te krijgen, (i) hetzij gelijkaardige (ii) hetzij aanvullende”.

Davillé ziet dus ook de tweeledigheid ‘verzameling/ systeem’ (verzameling steunt op distributieve gelijkheid; systeem op collectieve samenhang).

Een definitie.

R. Descartes, Regulae ad directionem ingenii, xiv, zegt:

“(1) Indien men de intuïtie (‘aanschouwing’) van een afzonderlijke werkelijkheid buiten beschouwing laat,

(2) dan - zo kan men zeggen - bekomt men, door de vergelijking van minstens twee werkelijkheden, alle kennis”. (*M. Foucault, Les mots et les choses*, 66).

HAR187

Eenheidsleerstellig.

‘Eenheid’ in het Antieke Grieks betekende o.m. identiteit. Vergelijken is dan ook én eenheid in de veelheid én veelheid in de eenheid zien. Cfr EDM 32. ‘Veelheid’ zowel metaforisch (verschil) als metonymisch (kloof). ‘Eenheid’ zowel metaforisch (gelijkheid) als metonymisch (samenhang).

Actualisering. -- *H. Jans, Orde uit wanorde* (Ilya Prigogine, Belgisch Nobelprijswinnaar chemie 1977), in: *Streven* 1978: maart, 527v.

Fr. Boenders, Prigogine en Wildiers over Teilhard de Chardin (1881/1966; Jezuïet-paleontoloog), in: *Streven* 1982: juli, 930/941.

Boenders schrijft: “Ilya Prigogine: (...) Onze tijd wordt, inderdaad, gekenmerkt - en dat zal nog duidelijker blijken op het einde van deze eeuw - door een zoeken naar eenheid in de verscheidenheid. Eén onder diegenen die het best de noodzaak inzag van dat zoeken naar eenheid die verder reikt dan het domein van de wetenschap, was juist Teilhard (...)”. (A.c., 930).

De axiomata.

De vooropstellingen van alle vergelijken kunnen wij met *R.A. Koch, Die Uraxioma in ihrer Bedeutung für die philosophischen Grunddisziplinen*, in: *Tijdschrift v. filos.*, 31 (1969): 4, 749/766, als volgt formuleren.

a. Er is een heelal (*opm.*: totale werkelijkheid) met al zijn delen. Al wat ‘zijn(de)’ heet, is ofwel een deel van het heelal ofwel dat heelal zelf.

b. Er geldt een heelal met al zijn delen. Al wat ‘zijn(de)’ heet, heeft geldingskracht (‘geldt’) hetzij als deel van het heelal hetzij als dat heelal zelf.

Opm.: -- Koch formuleert de vooropstellingen tweevoudig: beschrijvend en waardeleerstellig (*EDM 33*). -- ‘Heelal’ is verzameling en systeem van, al wat is.

Wiskundig.

In *Le Courrier de l’ UNESCO (Voyage au pays des mathématiques, 1989: nov., 11*, lezen wij: “De beschrijving die reeds vijftien eeuwen geleden de Griekse denker Proklos van Constantinopel (410/ 485) gaf, zegt: “De wiskundige geest legt het ene in het vele, -- het onverdeelde in de verdeeldheid, het onbegrensde (‘oneindige’) in de eindigheid bloot”.

Edmund Husserl (1859/1938; stichter der intentionele fenomenologie), in zijn *Philosophie der Arithmetik*, Den Haag, 1970 (een werk uit 1891) begint dan ook met de denkbeelden ‘veelheid’/ eenheid’ en ‘aantal’. Eenheidsleer kan het wiskundig gedeelte van het denken genoemd worden.

HAR188

Opm.: -- De Antieke denkers beschikten over een aantal wiskundige begrippen. -Zo:

- a. ‘stoicheion’ element (*EDM 01*);
- b. ‘plèthos’, verzameling (hoeveelheid);
- c. ‘sustèma’ verzameling, stelsel
- d. ‘arithmos’, getal.

Zo definieert Thales Van Miletos (-624/-545; eerste Griekse filosoof) getal als volgt. “The first definition of number is attributed to Thales, who defined it as “a collection of units” (“monadon sustèma”), -- a definition almost identical with Euclid’s, namely “the multitude made up of units”. (...) Eudoxus defined a number as a “determinate multitude” (“plèthos horismenon”). (*Thomas L. Heath, A Manual of Greek Mathematics*, Oxford, 1931-1, New York, 1963-2, 38).

Vertaald: “De eerste wezensbepaling van ‘getal’ wordt aan Thales toegeschreven. Deze definieerde ‘getal’ als “een stel eenheden”, -- een definitie die bijna identisch is met die van Eukledes, nl. “een uit eenheden bestaande verzameling”. (...) Eudoxos van Knidos (-406/-355; wiskundige-sterrenkundige) omschreef ‘getal’ als “een welomschreven verzameling”.

Opm.: -- In Thales’ definitie komt de term ‘monas’, eenheid, voor. Deze wordt, in Antiek Grieks denkkader, inzonderheid het Paleopythagoreïsche (*EDM 04*), tweeledig bepaald’, de eenheid bestaat voor iedere verzameling of

systeem, -- termen die slaan op minstens twee eenheden. Zo is het getal 'twee' het kleinste getal, onmiddellijk na de 'een' (eenheid). Zodat 'de monade' (zo vertaalt men de term 'monas' ook) én voor ieder 'getal' (in de Oudgriekse zin) én in ieder getal als bestanddeeleenheid bestaat. Cf. O. Willmann, *Geschichte des Idealismus*, I (*Vorgeschichte und Geschichte des antiken Idealismus*), Braunschweig, 1907-2, 272).

'Analyse' en 'synthese' als algemene methode.

De grote traditie inzake methodeleer heeft altijd vooropgesteld dat vergelijken de methode bij uitstek is.

Ch. Lahr, *Logique*, 550/556 (*La méthode générale : l'analyse et la synthèse*), bevestigt dit.

1. De analyse (ana.luo, ik los iets in zijn elementen op) is de uiteenlegging van een totaliteit in haar 'delen'. De 'synthese' (sun.tithèmi, ik steek ineen) is de (her)samenstelling van de totaliteit, die door de analyse werd uiteengelegd. -- Denk eraan 'totaliteit' is zowel 'verzameling' als 'systeem'.

2. Lahr onderscheidt twee types van analyse en synthese:

- a. de 'rationele' analyse/ synthese;
- b. de proefondervindelijke (experimentele) analyse en synthese.

HAR189

De 'rationele' vergelijkt inwendig en uitwendig begrippen of waarheden. De experimentele vergelijkt extramentale werkelijkheden, die zich buiten de geest van de mens situeren.

Zo b.v. kan ik de term "met geest begaafd levend wezen" ontleden (analyseren) en weerom ineendenken; ik kan de stelling (waarheid) "De mens is een met geest begaafd levend wezen" ontleden en weerom ineen denken. Dat is 'rationele' analyse/ synthese.

Maar ik kan, in de experimentele psychologie b.v., nagaan of die definitie klopt met de werkelijkheid der concrete mensen. Wat experimentele analyse/ synthese is.

In de taal van I. Kant zou men van 'analytische' (rationele) en 'synthetische' (experimentele) analyse/ synthese spreken.

Opm.: -- De Platonische betekenis van ‘analysis’, terugwaarts onderzoek van een werkelijkheid, en van ‘synthesis’, voorwaarts onderzoek van een werkelijkheid, beduidt ... iets anders dan wat een Lahr ermee bedoelt. Wij hebben dit reeds kort aangeraakt *EDM 02 (hypothetische methode)*.

Waar Lahr’s definities wel mee overeenkomen binnen het Platonisme, is de ‘stoicheiosis’ (Lat. elementatio), de stochiastische methode, die uit wat Lahr ‘analyse’ en ‘synthese’ heet, bestaat.

De Cartesiaanse methode.

René Descartes (1596/1650; stichter van het Moderne denken) zag in de wiskunde - nevens de directe intuïtie of ‘aanschouwing’ (*EDM--harm 186*) en de experimentele methode (denk aan Galilei) - het toonbeeld bij uitstek van filosofie. Hij was niet enkel methodisch in zijn redeneren; hij wou voor alles ook methodoloog zijn.

Bibl. st. : *E. Lenoble, René Descartes, in : J. Bricout, dir., Dictionnaire pratique des connaissances religieuses, II, Paris, 1925,778/786.* Lenoble karakteriseert de Cartesiaanse vergelijkende methode.

1.-- ‘Mathesis universalis’.

Zoals *M. Foucault, Les mots et les choses*, Paris, 1966, 66/72, uiteendoet, beoogde Descartes een algemene ordetheorie, die hij “als een mathesis, begrepen als universele wetenschap van de maat en de orde” (o.c., 705.), opvatte. ‘Mathesis universalis’ is “alomvattende wiskundig gedachte ordeleer”.

2.1.-- Totaliteit/ element.

De ‘rede’ (‘raison’) - aldus Descartes - vat, om te beginnen, iets met haar verstandelijke intuïtie, die de totaliteit vat, globaal. Dezelfde ‘rede’ vat “le simple”, het enkelvoudig element “klaar en duidelijk”.

HAR190

Gevolg: de volledige Cartesiaanse methode omvat opsplitsing van een geheel in bestanddelen - ‘simples’ - en wedersamenstelling tot het geheel. Analyse en synthese. Globale methode maar ook en vooral opsplitsende methode, -- om vaagheid te vermijden. De ‘globale methode’ leidt, inderdaad, tot vaagheden.

2.2.-- Analyse en synthese.

a. Geconfronteerd met complexe gegevens - samengestelde en zelfs ingewikkelde gegevens - moeten wij ze opdelen totdat wij er de onherleidbare elementen van bloot trekken.

Dat Descartes daarbij de totaliteit absoluut niet vergeet, blijkt uit wat volgt: de 'énumération complète', volledige natelling (= *summatieve inductie*; EDM 39) gaat op het einde na of alle afzonderlijke bestanddelen of 'simples' onderzocht zijn en klaar voor de geest staan. Dat is toetsing der analyse.

b. Pas nu kan de wedersamenstelling van de totaliteit beginnen. Eén voor één denken wij de elementen samen o.g.v. enkelvoudige betrekkingen. Zo van de enkelvoudigste gegevens -- stap voor stap -- naar de ingewikkeldste.

Toetsing: weerom 'énumération complète', volledige natelling, summatieve inductie. Nazien of alle betrekkingen en alle elementen ontleed en hersamengesteld zijn is toetsing der synthese.

Opm.: -- Wat de Antieke Grieken 'akribeia', nauwkeurigheid, heetten, wordt, vanaf de Moderne natuurwetenschappen, exactheid, naar het wiskundige zwemende precisie.

Opm.: -- *Idiografisch/ nomothetisch*.

'Idiografisch' betekent "wat de unieke individualiteit weergeeft" (b.v. de lokale kleur van een landschap; het unieke van een persoon (EDM 30: *verenkd begrip*). 'Nomothetisch' is "al wat het universele (algemene) weergeeft" (EDM 30).

Fr. E. D. Schleiermacher (1768/1834)

Stichter van de huidige Hermeneutische methode (EDM--*harm 135: Dilthey*), in Romantische geest, zegt dat de Hermeneutische psychologie in twee stappen te werk gaat.

(1) Divinatorische methode.

Schleiermacher tracht een gegeven "direct te verstaan" ("unmittelbares Verstehen"). "De divinatorische (letterlijk: zich inlevende) methode bestaat erin dat men zichzelf in zekere zin in de andere (mens) verandert om het individuele onmiddellijk te vatten".

(2) Comparatieve methode.

Dit heet Schleiermacher "mittelbares Verstehen" (indirect begrijpen). "De comparatieve methode bekijkt wie moet 'verstaan' (*opm.:* de 'verstehende',

‘begrijpende’ of nog ‘comprehensieve’ methode) worden als iets algemeen (iets universeels).

HAR191

Zij vindt dan het karakteristieke (het kenmerkende) doordat met anderen vergeleken wordt onder hetzelfde algemene (universele) oogpunt”.

(3) Niet scheiden

“Beide methoden mogen niet van elkander gescheiden worden”. (Kl. E. Walker, *Die grundsätzliche Beurteilung der Religionsgeschichte durch Schleiermacher*, Leiden / Köln, 1965, 29/30).

Besluit.

De hermeneutische methode, zoals Schleiermacher ze opvatte, richt de aandacht eerst en vooral op het unieke in de enkeling (individu). Maar zij doet dit nooit zonder die enkeling te situeren in iets algemeen en wel door te vergelijken.

Schleiermacher - in de geest van de (Duitse) Romantiek (einde XVIII-de/ begin XIX-de eeuw) - wil doordringen tot het dieper gelegen ziele- en geestesleven van de medemens (EDM harm 130: oppervlakte/ diepte); 135 (prosopopee/ ethopee)).

Opm.-- Dit stemt overeen met wat L. Dévillé heet “in- en uitwendige vergelijking” (EDM--harm 131). Schleiermacher bekijkt eerst het individueel wezen dat zijn medemens is - ‘divinatorisch’ (d.i. zowat gelijk de helderziende die tracht door te dringen tot de intimiteit) -, doch niet zonder tegelijkertijd dat verenkelde wezen te situeren in iets algemeen - ‘comparatief’ -.

De divinatorische benadering is idiografisch (zij bedoelt het individuele), de comparatieve is nomothetisch (zij bedoelt het universele).

Opm.-- De termen ‘idiografisch’ (‘idios’ in het Antieke Grieks betekent “wat iets/ iemand in zijn wezenskern karakteriseert”) en ‘nomothetisch’ (‘nomos’ betekent, in het Antieke Grieks, “al wat algemeen geldend is”) komen, eigenlijk, van een herstichter inzake geesteswetenschappen, nl. W. Windelband (1848/1915; axiologisch Neo-Kantiaan): de natuurwetenschappen zoeken in de ‘natuur’ naar wetmatigheden die universeel gelden; de geesteswetenschappen, vooral dan de psychologie,

zoeken in een gebeuren (geschiedenis) dat aan menselijke 'geest' ontspringt, het unieke in al zijn samenhangen.

Opm.-- Terloops: de metende methode - zo frequent in de huidige wetenschappen - werd al als vergelijkende methode uiteengezet EDM--harm 140,

Metten in de Antieke zin is immers steeds iets met een maat vergelijken.

HAR192

Enkele andere toepassingen.

De vergelijkende methode neemt eindeloos veel vormen aan. Behalve de zo-even of vroeger geschetste, zie hier nog wat exemplaren.

1.-- De wiskundige vergelijking.

Iedereen die b.v. algebra heeft gestudeerd, weet welke enorme rol het vergelijken van kwantiteiten (hoegrootheden) speelt.

(1). Bekijk b.v. cijferrekenend

" $7 + 3 = 10$ ". Al wie in de basisscholen leert rekenen, doet meestal niet anders dan zo'n 'getalvormen' (= formules) aanleren. Maar men vergeet in te zien dat dit het toepassen van de vergelijkende methode is: het teken '=' betekent gelijkheid inzake kwantiteit zoals deze blijkt bij vergelijken. Pas wie vergelijkt, ziet gelijkwaardigheden.

(2). Bekijken wij b.v. letter-rekenend

" $x + y > / = / < z$ ". Het is duidelijk dat pas na vergelijking van x , y en z het teken '>', '=' of '<' kan gezet worden.

De vakwetenschappers - natuur- en scheikundigen, biologen, menswetenschappers - die het tot een of andere cijfer- of lettermatige vergelijkingsformule brengen, achten zich doodgelukkig.

Bibl. st.: F.J.Thonnard, *Précis de philosophie (en harmonie avec les sciences)*, Paris, 1950, 124/131 (*Les sciences mathématiques*), wijst op de centrale rol van het vergelijken in wiskundige bewerkingen.

2.-- De taal- en letterkundige vergelijking.

Juist één model. -- de syntaxis (EDM--harm 84; 98).

Twee termen hebben onderwijs ingang gevonden.

a. Taxinomie. -- Dat is classificatiewetenschap (classificeren is ordenen).-

b. Taxonomie.

b.1 Algemeen: ieder classificatiesysteem.

b.2. Bijzonder: het biologische classificeersysteem (denk aan Linnaeus).

Vergeten wij ook niet de term ‘taxologie’, d.i., de wetenschappelijke studie van het classificeren (‘ordenen’ o.g.v. vergelijking, in- en uitwendig) van om het even wat.

Appl. model.

(a) *Spraakkundig (grammaticaal).*

Onze traditionele spraakkunsten ordenen, vergelijkend, woorden en zinnen o.g.v. neven- en onderschikking (parataxis/ hypotaxis).

“Toen het blondinetje daar kwam gelopen, was zijn moeder uiterst blij”.
Hoofd- of onafhankelijke zin “Zijn moeder was blij”. Bij- of afhankelijke zin
“Toen het blondinetje daar kwam gelopen”.

Platon onderscheidde ‘onoma’ (nominale componente), onderwerp met wat ermee samengaat, en ‘rhèma’ (verbale componente) gezegde met al wat ermee samengaat.

HAR 193

De ‘schikking’ (= ordening, classificering) der woorden, binnen de (vol)zin, wordt beheerst door die tweeledigheid: minstens één onderwerp (uitgesproken of niet) en minstens één gezegde (uitgesproken of niet) vormt de structuur (*EDM-- harm 121, 123*) van een oordeel(szin). De schikking der woorden gehoorzaamt daaraan. Zodat vergelijken, hier, structuur bloottrekken is.

Opm.-- Vergelijk eens nevenschikking/ onderschikking met metaforisch/ metonymisch (// distributief/ collectief). Cfr *EDM-- harm 186*. Wat ontdekt gij?

(b) *Literatologisch (literatuurwetenschappelijk).*

Lezen wij, voor één keer, een verouderd maar nog leerzaam werk: *J. Loise, Les secrets de l'analyse et de la synthèse dans la composition littéraire*, Mons, 1880.

“De eenheid (*EDM-- harm 187*) - ofschoon duidelijk aflijnbaar tegenover de verscheidenheid - is zonder die verscheidenheid ondenkbaar. Dit geldt zowel op wijsgerig als op b.v. esthetisch terrein”. (o.c., 3).

Of nog: “De eenheid is slechts de volkomen, verdichting (‘condensation’) van verscheidene elementen tot een harmonieus geheel”. (o.c. 3) .

O. c., 1/22 is getiteld ‘Le principe “l’unité dans la variété” ’). Ziedaar de vooropstelling bij uitstek van literatuuranalyse.

Appl. model.

Alain-René Gélinau, éd., The Poetry of Transcendence/ La poésie de la transcendance, Paris, Argel, vol. 1, 1984.

Dit tweetalig boek is een inleiding - dichterlijk dan - tot de Postmoderniteit (EDM 41). Staan wij stil bij de Amerikaanse dichter Walt Whitman (1819/1892).

“Not I, not anyone else can travel that road for you, -- You must travel it for yourself. -- It is not far; it is within reach. Perhaps you have been on it since you were born and did not know. Perhaps it is everywhere on water and on land”. (o.c., 32/33).

Vertaald, voor zover vertalen lukt: “Noch ik noch iemand anders kunnen die weg voor u doorlopen, Gij moet hem zelf doorlopen. -- Hij is niet ver, is binnen uw bereik. Misschien doorloopt gij die weg sinds gij geboren zijt en wist gij het niet, -- Misschien is hij overal op het water en op de aarde”.

Opm.-- Eén hoofdgedachte: eens buiten het bereik van al wat ‘rationeel’ (EDM 18) is, staat de mens, als eenzame enkeling, er alleen voor.

De zinnestelsels geven dat gespreid weer.

HAR194

Opm. -- De term ‘transcendentie’, hier betekent het feit dat de Postmoderne mens, b.v. in de vorm van dichtwerk, het louter rationele overschrijdt (overstijgt, ‘transcendeert’) zo dat hij/ zij transrationele gebieden van de totale werkelijkheid verkent, -- heel alleen (zo beweert althans Whitman).

De lezer(es) van het gedicht vergelijkt on(der)bewust de zinsneden van de algehele tekst en ontdekt zo - met de dichter - de ‘eenheid’ ervan, die hem/ haar meteen ook inleidt tot de transcendente werkelijkheden. -- Dit bevestigt Loise’s vooropstellingen.

3.-- De ruimewiskundige vergelijking.

Herlees even *EDM--harm* 93, 104, 188. -- Bekijk de tekening der puntfiguren 104. Plots, wanneer men de Paleopythagoreïsche wiskunde doorheeft, ‘structureert’ men zoals zij dat wil: men ziet de figuren als modellen van originelen, die de vierkants-getallen zijn. Wat vergelijkend geschiedt. Het ‘zien’ is pas doorheen vergelijken, confronteren, mogelijk, -- hoe onbewust ook.

Ruimtefigurentest.

Nemen wij de raamfigurentest (W. Vermoere), zoals hij b.v. in de derde kleuterklas kan aangewend worden om de geestesrijpheid van vijf- zesjarigen aan de tand te voelen.

a. *Infrastructuur* (= gebruikt materiaal).

Een aantal voor een kind van die leeftijd ingewikkelde’ (niet zomaar doorzichtige) meetkundige figuren worden voorgelegd. Dat is het duidings- of interpretatiemateriaal. Vergelijkbaar met een soort “aanvankelijke chaos” (*EDM--harm* 179).

b. *Suprastructuur* (= duidingsinspanning).

Bekijk het geteste kind goed, terwijl het bezig is: het geraakt in een intellectuele ‘crisis’ (*EDM--harm* 178). Het doorleeft een tweesprong, te midden van de wanorde die de voorgelegde figuren voor hem betekenen. Naar onder (het verstaat er niets van). Naar boven (het doorziet plots de structuur): in/ doorheen die chaotische figuren ontdekt het een voor zijn leeftijd begrijpelijke meetkundige figuur.

Men zegt dan: “Het kind moet ‘structureren’”: in de doolhof van onderdelen van de voorgelegde figuur rijst, plots, voor zijn geest de gevraagde figuur op.

Eerst, zoals Descartes het ons leert (*EDM--harm* 189/190), analyseert het (splitst op). Tegelijkertijd of zeker op het einde van de lukkende proef synthetiseert het de fragmenten van de versplinterde figuur, die voorgelegd werd, tot de gezochte figuur (structuur).

Zo sticht het kind tweemaal orde uit chaos.

HAR195

25.-- Harmologie: assimilisme tot differentialisme (195/201)

Van gelijkenis naar verschil krijgen we: assimilisme (concordisme)/ identivisme/ different(ial)isme (disconcordisme).

Wij zegden het: de comparatist(e) kijkt én naar gelijkenis/ samenhang én naar verschil/ kloof. -- Maar er zijn nadrukken:

a. de assimilist(e), resp. concordist(e) zoekt zoveel mogelijk gelijkenissen en samenhangen, -- eenheid in de onmiskenbare veelheid en verscheidenheid;

b. de identivist(e) tracht neutraal het evenwicht tussen de twee te verwerkelijken;

c. de different(ial)ist(e) zoekt zoveel mogelijk verschillen en kloven, -- de veelheid en de tegenstellingen.

De drie houdingen echter doen niets anders dan vergelijken, -- maar met andere accenten.

1.-- Assimilisme. Een model.

Bibl. st. : *Daniel Audétat, Lausanne, capitale de la science politique (Le futur Institut international de politique comparée pourrait établir son siège à Lausanne)*, in : *Journal de Genève*, 14.02.19B7.

De instelling, waarover steller het heeft, bestaat nog maar als ontwerp. Toch bracht zij, in de loop van 1986+, vorsers van meer dan dertig landen - universiteiten - van de hele aardbol bijeen, in een voorlopig comité. Het initiatief komt van de Franse prof Jean Blondel (prof aan het Europees universitair instituut te Florence): hij wil, op planetaire schaal, de politieke activiteiten en de erin schuilgaande structuren ophelderen, -- “op grond van de comparatieve methode”. -- Doch kijken wij goed toe.

a. Tot nog toe werd de politicologie (politiekwetenschap) gevoed door regionale, ja, etnocentrische en ‘lokaal denkende’ studies. Gevolg: ongelijke fragmenten dienen als... gebrekkig materiaal voor de vergelijkende politicologie.

b. J. Blondel: dergelijke studies moeten op hoger, supra-regionaal peil gebracht worden; wij beseffen - zo zegt hij - “dat wij allen deel uitmaken van eenzelfde wereld”.

Besluit: hij verstaat onder ‘vergelijkende politikologie’ het opsporen van “gemeenschappelijke eigenschappen”, eigen aan elke politiek, binnen het kader van de multicultuur, die onze wereld kenmerkt.

Waarachter een hoge ethische bezorgdheid schuilgaat: tot een consensus komen op planetaire schaal.

Opm.-- Als denker, die zo'n concordistisch standpunt tracht te verdedigen op wijsgerige wijze, zij vernoemd *Jürgen Habermas* (1929/ ...), Frankfurter Schule, tweede generatie.

HAR196

Zijn werken, o.m. *Theorie des kommunikativen Handelns*, I (*Handlungsrationalität und Gesellschaftliche Rationalisierung*), II (*Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*), Frankf.a.M., 1981, alsook *Der philosophische Diskurs der Moderne (12 Vorlesungen)*, Frankf.a.M., 1985, trachten het denkbeeld 'interactie' ('Interaktion') centraal te stellen in onze multicultuur.

Interactie, d.i. (leren) samenleven, samenwerken, o.g.v. consensus, verstandhouding; Waarbij geschillen, op Modern-rationele wijze bijlegbaar geacht worden.

Habermas staat, immers, in de grote Duitse denktraditie van Kant en Hegel, maar met als correctief de Angelsaksische Taalanalyse (die o.m. de logische analyse centraal stelt), waarbij een geactualiseerd Marxisme (de Frankfurter Schule is Marxistisch, Neomarxistisch) achtergrond vormt.

De Moderniteit immers, is in zijn ogen niet enkel negatief ('negative Dialektik'), maar ook positief: Laat ons het eenmakende Moderne denken en handelen uitzuiveren, maar toch meteen doorzetten".

2.-- Differentisme. -- Een model.

Denk b.v. aan wat men 'differentiële wetenschappen' heet. Zo bestudeert de differentiële psychologie de verschillen en kloven tussen de onderscheidbare psychés, -- b.v. het zieleleven en gedrag van kind, puber, adolescent(e), volwassene, derde leeftijd. De nadruk ligt daarbij niet op de gelijkenissen en samenhangen - de gemeenschappelijke eigenschappen -, maar op wat onderscheidt en scheidt.

Variologie.

'Varius' in het Latijn betekent "verschillend, onderscheidbaar, scheidbaar". Variologie is de analyse van wat verschil/ kloof vertoont.

Bibl. st.: *H.-J. Hampel, Variabilität und Disziplinierung des Denkens*, München/ Basel, 1967, 82/104 (*Variologische Denksysteme*).

Het hoofdstukje in dit boek legt bloot hoe denkers ‘variatie’, tegenstellingen, diachronisch en synchronisch (*EDM--harm 112vv.: tegenstellingsleer*) benadrukken en er hun hele denkstructuur naar kleuren.

Postmodernisme.

Wij ontmoetten het Postmodernisme al, *EDM 41*. Nu een nieuw kenmerk: fragmentarisme.

1. ‘Postmoderniteit’ is het vaststelbare feit dat wij, inzake levensvooropstellingen, in een multicultuur, een veelheid van erg onsamenvangende levensbeschouwingen, leven.

HAR197

Het is een herhaling van wat in de Bijbel heet ‘babelse verwarring’ of ‘Babelse chaos’ (*EDM--harm 179*) de Chaologen zien dat ook, op hun wijze, zeer duidelijk). Of het is een herhaling van wat een Herodotos beleefde op zijn zakenreizen (*EDM--harm 135v.*) (cf. ook *EDM--harm 147*, waar het model van het Amerikaanse Vredeskorpis ter sprake komt met zijn varianten inzake reageren daarop).-

Besluit: ‘Postmoderniteit is eerst en vooral een situatie, een stel feitelijke gegevens waarmee wij geconfronteerd worden.

2. ‘Postmodernisme’ is een levenshouding als reactie op die situatie.

Zonder enige treurnis wil de Postmodernist, behalve de negatieve effect en van de Postmoderniteit, ook de positieve mogelijkheden zien:

a. om te beginnen leert hij ermee leven;

b. verder komt hij gewoonlijk tot het evenwaardigheidaxioma inzake culturen: in zijn ogen is de ene cultuur niet meer waard dan de andere. Zo zijn de niet-Bijbelse religies evenwaardig met de Bijbelse (Jodendom/ Christendom/ Islam). Zo zijn Primitieven even goed “mensen-met-cultuur” als de meest ‘gecultiveerde’ Westerlingen.

c. Niet enkel verschillen, ook geschillen doen zich intercultureel voor: i.p.v. consensus, goede verstandhouding inzake basisvooropstellingen, is er (een goede dosis) dissensus inzake hoofdzaken (denk aan het ongeboren leven: de ene is voor, de andere tegen abortus). De insluiting gaat dus zo ver dat het anders zijn van de andersdenkende, van de ‘andere, mede ‘ingesloten’ wordt.

Ziedaar, kort geschetst, wat Postmodernisme is. Wij leven in een 'fragmentaire' cultuur.

Lyotardisme.

Een acute vorm van Postmodernisme vertegenwoordigt *J.Fr. Lyotard* (1924/1998). Bekend is zijn werk *La condition postmoderne*, Paris, Minuit, 1979, waarmee hij de Postmoderniteit op wijsgerig vlak ter sprake bracht.

Bibl. st. :

-- *Les Cahiers de Philosophie* (Lille), 5 (1988 : printemps), *Jean-François Lyotard* (*Réécrire la modernité*);

-- *L. De Cauter, Postmodernisme voor kinderen*, in: *Streven* 1987: okt., 77/79.

1.-- Kleine verhalen, ja; het ene grote of metaverhaal, neen.

De term 'verhaal' betekent hier "een levens- en wereldbeeld omtrent de cultuurgeschiedenis". Denk aan de mythen der Primitieven, die ontstaan en gang van de kosmos weergeven, -- aan de Bijbelse gewijde geschiedenis, aan het Vooruitgangsgeloof van de Modernen (Liberalen, Marxisten), die ons, o.g.v. 'rede' en 'vakwetenschappen' en 'technologie' - grote, omvattende woorden - een betere toekomst voorspellen.

HAR198

Metaverhaal.

De term 'meta-' verwijst o.m. naar *Metalogicus*, een werk niet van logica maar over de logica en haar juiste waarde. Steller ervan: de Middeleeuwse humanist *Johannes van Salisbury* (1110/1180).

De term 'meta-' verwijst ook naar taalwetenschap: 'metataal' is "taal over de taal". Vergelijk dit met wat wij, in de spraakkunst, rechtstreekse en zijdelingse (indirecte) rede heten:

"Ik, Maaïke, zeg dat het in Saint-Tropez zeer heet is, maar dat gelukkig een koele mistralwind waait";

"Maaïke zegt dat het in Saint-Tropez zeer heet is, maar dat gelukkig een koele mistralwind waait".

Analoog daarmee voert Lyotard de term 'métarécit', metaverhaal, in:

(i) ieder onzer, individueel, -- iedere cultuur, afzonderlijk heeft een verhaal, een voorstelling in de vorm van een inzicht in de gang van de individuele of groepsgeschiedenis;

(ii) metaverhalen beweren die individuele en groepsgeschiedenissen te kunnen samenvatten en zelfs beoordelen naar haar waarde.

Welnu, Lyotard beweert - multicultureel Differentist - dat zoiets onmogelijk is. Niemand kan de individuele en groepsverschillen en geschillen ontkennen: de conclusie daarvan is dat zij niet samenvatbaar zijn en niet beoordeelbaar, -- zonder de feiten ergens geweld aan te doen. De feiten zijn een doolhof, labyrint, waar niemand ordenend wijs uit geraken kan. Uit die chaos schept geen enkel 'groot verhaal' orde.

2.-- Taalverschil. Meer nog: taalgeshil.

Lyotard neemt als voorbeeld de scheiding tussen "Ik weet dat" (beschrijvend) en "Ik behoer in geweten ... te handelen" (normatief, voorschriftgevend).

Dit is de Postmodernistische herstichting van een oud onderscheid, ja, van een oude scheiding, die wij EDM 58 ter sprake brachten, nl. "zijn/ behoren" ('Sein/ Sollen'). Volgens Lyotard gaapt een afgrond tussen b.v. vakwetenschappelijk beschrijvende en ethisch voorschrijvende taal.

In *Réécrire la modernité*, 45, zegt hij:

a. er is het 'knutselen' ('bricolages', proefnemingen-met-gokken) in de huidige biogenetica, waar men b.v. embryo's kloont om enkelingen te - 'fabriceren' "naar maat";

b. er is b.v. in Frankrijk een "ethische commissie" die zich het recht aanmatigt daarover waardeoordelen te vellen 'in naam van de moraal'.

HAR199

Waarop Lyotard: "Kan men biotechnologische experimenten hun gang laten gaan zonder een kik te geven of moet men ze 'beregelen' ('réguler', reguleren) -- van regels voorzien)?

Indien men ze behoort te beregelen, welke beregeling dan, een preventieve (voorafse) of een curatieve (achterafse)?

Maar er is meer: wat is dat ‘recht’, in naam van hetwelk zo een commissie tussenkomt? Waarvandaan haalt zij haar ‘gezag’? Wat kan zij inroepen als “subject van de gedragsnorm” (versta: wie beslist over de regel?)? Deze commissie bestempeld zichzelf als ‘ethisch’ (in geweten bindend): inderdaad, zij is niet politiek of juridisch, maar ethisch. Maar bestaat er wel een algemeen aanvaarde ethiek, in wier naam zulke commissie haar controle op genetische proeven daadwerkelijk kan uitoefenen (...). Aldus Lyotard.

Toelichting.

(1) *Taal*

De biogenetici spreken de taal van de positief-wetenschappelijke feiten: zij spreken over de kwestie in termen van experimentele feiten, in hun laboratoria, waarover, terloops gezegd, verregaande consensus bestaat (ieder vorser kan ze overdoen en met-een vaststellen dat zij wetmatig zijn).

(2) *(Meta)taal.*

De ethici spreken over de kwestie in een andere taal, die nl. van een algemeen aanvaardbare ethiek (moraal), waarover, in onze multicultuur met haar verschillen en geschillen inzake de grondslagen van de moraal, dissensus bestaat: hoe in termen van ‘goed’ en ‘kwaad’ spreken, in zo’n situatie van grondige onenigheid over wat juist ‘goed’ en ‘kwaad’ is?

Lyotard : “Ecoutez : il y a différend. Fichez-nous la paix avec votre prétention à unifier la totalité des phénomènes de langage. Respectez la guerre qui les divise” (*Réécrire la modernité*, 47): “Luistert: er is zonder meer taalgeskil. Laat ons gerust met uw pretentie die de totaliteit der taalverschijnselen wil eenmaken. Eerbiedig de oorlog die ze verdeelt.

De metataal der ethici over de taal der (biogenetici) vakwetenschappers heeft geen echte vooropstelling, grondslag, ‘fundament’. Zij is dan ook geen metataal.

Ziedaar wat o.m. het discordisme van Lyotard voorstaat. “Feiten zijn geen normen”.

Het opvoedkundig probleem.

Gegeven: een student wordt ondervraagd en meent dat hij 16 op 20 verdient, -- volgens zijn ‘normen’. De prof echter meent dat hij 12 op 20 verdient.

Gevraagd: hoe zoiets oplossen indien er Postmoderne veelheid van normen bestaat?

Of gegeven: een leerkracht, lager onderwijs, geeft een kwalificatie - b.v. “zeer goed” -; een ouder van een ander kind ‘betwist’ (‘contesteert’) dit als “veel te veel in vergelijking met mijn kind”.

Gevraagd: indien er evenwaardigheid van normen bestaat - hier: de norm van de leerkracht en de daaraan evenwaardige norm van de contesterende ouder -, hoe dit conflict - dissensus - oplossen?

Opm. -- Het zou wel eens kunnen gebeuren dat de door de Postmodernen verguisde Habermas (*EDM--harm 195*), met zijn vooropstelling dat, in een dissensuele, verdeelde, ‘taalgeschillen’ belevende cultuur, zeker daarin, een interactie en verstandhouding moeten vooropgesteld worden als doelstelling, meer dan gelijk haalt.

Nominalisme.

Euripides van Salamis (-430/-406), de mystiek aangelegde derde grote tragicus der Antieke Grieken, worstelde zijn hele leven lang met de dissensuele denk- en leefwereld der Protosofistiek (-450/-350), waarin pragmatisch machtsdenken overheerste.

Hij heeft, op onsterfelijk eenvoudige manier, het Nominalisme getypeerd: “Indien ‘goed’ en ‘kwaad’ overal hetzelfde waren, dan was er onder de mensen geen menings-geschil meer.

In feite echter zijn slechts de namen (*opm.* in het Latijn: nomina), die men gebruikt, overal dezelfde, maar wat door die namen aangeduid wordt, verschilt van streek tot streek”.

De mening dat ons kennen en doorleven van ‘goed’ en ‘kwaad’ - de normen - niet verder gaat dan de door Euripides geschetste situatie, heet men, sedert de Midden-eeuwse Scholastiek ‘nominalisme’ Op zich, ‘objectief’ is niets ‘goed’ of ‘kwaad’. Enkel de ‘naam’ (‘goed’ of ‘kwaad’) schept de schijnbaar objectieve kwaliteit ‘goed’ of ‘kwaad’. Wat op multicultureel conventionalisme neer komt: men komt, groepsgewijze, overeen, ‘conventio’ (latijn voor ‘afsprak’, ‘overeenkomst’) - om voortaan iets als ‘goed’ of ‘kwaad’ te bestempelen. Meer niet.

Besluit.

Onder dat oogpunt is het huidige Postmodernisme - zeker dat van een Lyotard - een geactualiseerd Middeleeuws Nominalisme.

Verzameling, systeem: louter namen of meer dan namen?

De vooropstelling van de vergelijkende methode zijn verzamelingen en systemen. En wel in de objectieve, ontologische zin.

Bibl. st.: *D. Nauta, Logica en model*, Bussum, De Haan, 1970, 258/259 (Het 'universalia-probleem en de grondslagenstrijd').

HAR201

Volgens Abraham Fraenkel, een Platonieker, ziet het er met de verzamelingsleer als volgt uit:

a. Cantor (de formaliserende herstichter) en het Logicisme zien verzamelingen (d.i. klassen van gegevens die gemeenschappelijke eigenschappen vertonen) - *EDM--harm 90vv.* - als aantrefbare (*EDM 09*), bevindbare, toetsbare werkelijkheden;

b.1. het Intuïtionisme ziet ze als door de verzamelingsspecialist uitgevonden 'entiteiten';

b.2. het Formalisme ziet ze als uitgevonden maar toetsbaar op haar consistentie (logische samenhang).

Beide laatste stellingen komen op een variante van Nominalisme neer.

Paradoxe verzamelingen en paradoxale stelsels.

Dankzij de vergelijkende methode ontdekken de Postmodernisten paradoxale gevallen van verzameling en/ of stelsel.

Herlees *EDM--harm 172.* -- Een Lyotard b.v. vergelijkt voortdurend. Maar hij specialiseert zich op verschillen en kloven (geschillen).

Gevolg: hij legt verzamelingen bloot, die als kenmerk vertonen wat volgt: de elementen ervan hebben als 'gemeenschappelijke eigenschap' het feit dat zij zo weinig mogelijk gemeenschappelijke eigenschappen vertonen.

Hetzelfde met systemen: hij ziet b.v. de multicultuur onzer dagen als een systeem dat zo weinig mogelijk collectieve structuur vertoont en dus 'niet-systeem' is. Of "een systeem van anti-systemen". Fragmentarisme: een

samenhang (?) van losse fragmenten (!). -- Wat op betekenis 2 en 3 neerkomt van 'Paradox'.

Algemeen besluit.

De harmologie of orde(nings)leer komt hiermee aan haar einde. Behalve gelijkenissen en samenhangen als 'verbanden' tussen 'zijnden' - werkelijkheden - hebben wij verschillen en kloven ja, geschillen (conflicten; *EDM--harm 121*) als 'verbanden' (in de analoge, deels identische, deels niet-identische zin) tussen werkelijkheden vastgesteld. Noemen wij deze laatste "paradoxale verbanden" in de zo-even gedefinieerde zin.

Vraag: kan men nu zeggen, zonder de werkelijkheid geweld aan te doen, dat de verbanden - de niet-paradoxale en ook, ja, sterker dan de niet-paradoxale, de paradoxale slechts 'uitgevonden' constructies van de menselijke geest zijn? Wij geloven dat het antwoord na al wat voorgaat, duidelijk is